

Slovenski jezik
Slovene Linguistic
Studies

12

2019

izdajata • published by

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Ljubljana, Slovenija • Slovenia

in • and

College of Humanities, Brigham Young University,
Provo, Utah, USA • ZDA

Urednika • Editors

Kozma Ahačič

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija • Slovenia
E-pošta: kahacic@zrc-sazu.si
http://www.zrc-sazu.si

in • and

Grant H. Lundberg
Department of German and Russian, Brigham Young University
3092 JFSB, Provo, UT 84602, USA • ZDA
E-mail: grant_lundberg@byu.edu

Tehnični urednici • Technical editors

Mija Michelizza

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija • Slovenia
E-pošta: mmija@zrc-sazu.si

in • and

Duša Race
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija • Slovenia
E-pošta: dusa.race@zrc-sazu.si

Uredniški odbor • Editorial Board:

Marc L. Greenberg, Marjeta Humar, Majda Merše, Marko Snoj, Peter Weiss, Marina Zorman

Svet zbornika • Advisory Board:

Wayles Browne (*Cornell University*), Janez Orešnik (*SAZU*), Tom Priestly (*Alberta*)

Priprava za tisk • Typesetting

Simon Atelšek

Izdaja je navedena v naslednjih zbirkah povzetkov • This periodical is cited by the following abstracting services

Scopus, Elsevier B.V., Cabells;
Linguistics and Language Behavior Abstracts (LLBA), Sociological Abstracts, Inc.;
MLA International Bibliography, the Modern Language Association of America

in • and

COBISS

Tisk • Printed by

Collegium Graphicum, d. o. o.

Slovenski jezik Slovene Linguistic Studies

12

2019

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Ljubljana, Slovenija
in/and

College of Humanities
Brigham Young University, Provo, Utah, USA

Alenka Jelovšek, Tomaž Erjavec

ZRC SAZU, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Ljubljana, Jožef Stefan Institute, Ljubljana

A corpus-based study of 16th-century Slovene clitics and clitic-like elements

The article presents a corpus-based linguistic investigation of the spelling variation in 16th century Slovene, focused on clitics and clitic-like elements. Based on a sample from three works of Slovene Protestant writers that was automatically modernised and then hand-corrected, cases where one original word is represented as two modernised words and vice-versa are analyzed, as well as synchronic orthographical variants of the most commonly bound clitics and their distribution, thus contributing to the general description of the spelling variation of the period.

Članek predstavlja na korpusu osnovano jezikoslovno raziskavo pisne variantnosti v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja s poudarkom na naslonkah in njim podobnih elementih. Na podlagi vzorca iz treh del slovenskih protestantskih piscev, ki je bil avtomatsko posodobljeni in nato ročno popravljen, so analizirani primeri, ko eni izvorni besedi ustrežata dve posodobljeni in obratno. Predstavljene so tudi pisne različice najpogostejših naslonk, ki so v 16. stoletju zapisane skupaj z naglašeno besedo, in njihova distribucija, s čimer se dopolnjuje opis pisne variantnosti v obravnavanem obdobju.

1 Introduction

When the first standard written version of Slovene was established in the second half of the 16th century, the texts produced during this period displayed pioneering attempts at establishing an orthographic paradigm, as written Slovene had been used only sporadically between the end of the 10th and the middle of the 16th century. Lacking an established spelling tradition of their language, Slovene Protestant writers resorted to adapting the New Latin and Early New High German orthographic systems in various ways to represent Slovene (Slavic) phonemes, causing discrepancies and clashes within and across different texts (cf. Neweklowsky 1984: 394, Ahačič 2014: 262–267). These and other examples of spelling variation – combined with a considerable number of

inconsistencies – contributed to creating a high degree of variation at the onset of written Slovene in the early modern period.

While the topic has been dealt with in numerous studies using traditional linguistic methods (e.g. Merše, Jakopin, Novak 1993; Toporišič 2008/2009), this paper undertakes a corpus-based linguistic investigation of the spelling variation in 16th century Slovene both from the diachronic and synchronic points of view. The investigation is based on a manually annotated sample from three books, and it concentrates on clitics and clitic-like elements. We identify such words by comparing the spelling conventions of the early modern period to those of contemporary Slovene using normalised forms of the originals, where we observe cases where one orthographic word is nowadays written as two or more words (1–n mapping) or vice-versa (n–1 mapping). The normalisation also enables the identification of the orthographical variants of the most commonly bound clitics and their distribution, thus contributing to the general description of the spelling variation of the period.

This study builds on the work presented in Erjavec and Jelovšek (2013) and presents a first attempt to analyse clitic-like elements in 16th century Slovene, as these elements stand out as some of the most widely-occurring, problematic cases, which warrant analytical methods beyond a manual, traditional approach. It also provides an example of how corpus-based methods can be used to more thoroughly explore spelling variation based on a large quantity of data.

The rest of the paper is structured as follows: Section 2 details the data samples that are used in our analysis, Section 3 gives the linguistic analysis of the data, and Section 4 gives some conclusions and directions for further work.

2 The data

In our investigation we have concentrated on samples from three important 16th century Slovene books, given below with their identifiers, which we will use in the rest of this paper:

- TT 1557: Primož Trubar. *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta* [The First Part of the New Testament] (Tübingen, 1557);
- JPo 1578: Jurij Juričič. *Postilla* [Postil] (Ljubljana, 1578);
- TPo 1595: Primož Trubar. *Hifhna postilla* [House Postil] (Tübingen, 1595)

The books were chosen for their high degree of orthographical variation. As Primož Trubar was the author of the first Slovene printed book (*Cathechismus*, 1550), thus establishing basic orthographical rules of the period, two of his works were included in the analysis: the first one from the period when Trubar was still

building his orthographical system and the other his last, posthumously published work that was edited by his successors and highly influenced by their often different spelling choices. The third work included in the analysis, Juričič's *Postil*, was chosen for the same reason. Jurij Juričič was historically much less significant author, but being an immigrant from Croatia, he was influenced by his native tongue and its orthographical tradition (cf. Rigler 1968: 194–195, 221–222).

The three books were already available in a digital diplomatic transcription¹, i.e. one that was faithful to the printed books. The transcriptions were encoded in XML with mark-up for various structural units, as well marking the language of a span of text. From this basis we first constructed a corpus containing all the running Slovene texts of the three books, i.e. without the front pages, page numbers, printer's marks, or German text. This corpus was then automatically tokenised, i.e. split into words and punctuation symbols, and segmented to sentences. As the texts are quite long, this complete corpus includes almost 30,000 sentences and over 865,000 words, with TT 1557 having about 163,000, JPo 1578 215,000 and TPo 1595 487,000 words.

We then made a sample from each book, initially encompassing 200 sentences, which were first automatically modernised with the CSMTiser tool² (Ljubešić et al. 2016; Scherrer and Ljubešić 2016), which is a machine learning program that was trained on the manually word-modernised goo300k corpus of historical Slovene (Erjavec 2015). The automatic modernisation was then hand-corrected using the WebAnno platform (Eckart de Castilho et al. 2014). In the annotation process, sentences that were very short or contained errors were removed.

Book	Sentences	Tokens	Words	Original types	Modern types	Modern / Original
TT 1557	64	2,375	2,009	876	830	94.7%
JPo 1578	112	5,446	4,563	2,013	1,851	92.0%
TPo 1595	141	8,417	7,125	2,248	2,024	90.0%
ALL	317	16,238	13,697	4,471	3,547	79.3%

Table 1. Statistics over the samples.

Table 1 gives the final counts over the samples, split by book and in total. Together, the dataset contains just over 300 sentences and 16,000 tokens or almost 14,000 word tokens, the other tokens being punctuation symbols. The size of the three samples is considerably different, as different numbers of sentences were

¹ The digital library that contains also the complete three books is available at <https://stage.termania.net/korpus16/>.

² The tool is available from <https://github.com/clarinsi/csmtiser>.

deleted from the initial samples. In the table, the “types” columns give the number of different (lower-cased) original and modernised words, i.e. the lexicon of each sample and their union. The original types correspond to the words in the transcriptions, and the modern ones to the manually normalised ones; as could be expected, the latter is lower than the former, as normalisation removes variation in spelling. The last column gives the ratio between the two, and shows that, interestingly, there is least book-internal spelling variation in the first and oldest book (about 5%), while the second has about 8%, and the third as high as 10%, which can be attributed to the influence and inconsistency of the editors of the text (cf. Rigler 1968: 203–204, 230). Finally, the last row shows that, expectedly, spelling variation taken over all three book samples together is much greater, with almost 20% reduction in the size of the modern word-form lexicon.

Book	Words	n-m	%	1-n	%	n-1	%	Types	n-m	%	1-n	%	n-1	%
TT 1557	2,009	116	5.8	94	4.7	24	1.2	876	78	8.9	62	7.1	18	2.1
JPo 1578	4,563	387	8.5	362	7.9	28	0.6	2013	264	13.1	240	11.9	27	1.3
TPo 1595	7,125	272	3.8	208	2.9	85	1.2	2248	180	8.0	134	6.0	51	2.3
ALL	13,697	775	5.7	664	4.8	137	1.0	4471	493	11.0	411	9.2	92	2.1

Table 2. Statistics over clitic-like elements in the samples.

Because the focus of the paper is on clitics and clitic-like elements, we quantify the samples in terms of how many words have changed their word boundaries. Table 2 first repeats the number of word tokens and then gives the number of cases of word-boundary changing words, also divided into 1–n (splits) and n–1 (joins), also with percentages over the total number of word tokens. After the tokens, this information is also given for the lexicon of the samples and overall.

As can be seen, the overall percentage of split and joined word tokens is 5.7%, with JPo 1578 having the highest percentage, and TPo 1595 the lowest, less than half of that of JPo 1578.³ Of these, the vast majority is for cases where a word is now split, with merges constituting, overall, only about one sixth of the cases. Interestingly, while JPo 1578 has the highest ratio of splits, it has the lowest number of joins. In terms of the lexicon, the proportion of split or joined words is about twice as high as for tokens, meaning that they tend to be fairly low frequency words, and this holds for both splits and joins.

³ The difference can be mainly attributed to the spelling of non-syllable prepositions in TPo 1595 with an apostrophe and considered freestanding (see below).

3 Analysis

The sample corpus⁴ was first imported into the noSketch Engine concordancer of the CLARIN.SI research infrastructure⁵ and the analysis was performed using this tool. The noSketch Engine offers powerful functionality for corpus analysis:⁶ it supports annotated corpora and the so called CQL language for querying, allows displaying of concordances as well as wordlist, etc. So, for example, it is simple to restrict the query only to parts of the corpus (such as samples from only one book), or to query via regular expressions (such as “k.*” for all words beginning with “k”).

In the import the split and merged tokens were joined with the underscore, “_”, with the original tokens having the default “word” attribute, and the normalised ones the “norm” attribute. It is thus easy to find all the clitic tokens, in particular, these are the CQL queries that return all the concordances of the such tokens:

- *[word=“.*_.*”]* i.e. find all word tokens that contain any string, followed by the underscore and followed by any string,
- *[norm=“.*_.*”]* i.e. the same but over the “norm” attribute.

The normalisation also enabled the identification of the spelling variants of the most commonly bound clitics – non-syllable prepositions *k* ‘to’, *v* ‘in’ and *z* ‘with’ – in the analysed sample. As the analysis of the preposition *v* showed the influence of traditional non-distinguishing between the consonant /v/ and the vowel /u/, a parallel relationship between the consonant /j/ and the vowel /i/ was also examined even though it rarely occurred in the clitics. The results are presented below.

3.1 Two modernised words as one original word

As shown in Table 3, the most predominant among the bound words are non-syllable prepositions *v* ‘in(to)’, *k* ‘to’, and *z* ‘with’ (cf. Novak 2011: 127) that account for 75% of instances in the analysed corpus while also displaying a high

⁴ Although not further discussed here, the complete corpus is composed of two sub-corpora: the one we are discussing here, named “clt”, and another one, named “rnd”, which was also manually annotated and is roughly the same size as the “clt” one. The two sub-corpora are in the corpus distinguished by the value of the “subset” attribute on paragraphs, so “<p subset=“clt”>” identifies the paragraphs belonging to the sample discussed here.

⁵ The corpus under the CLARIN.SI noSketch Engine is available at https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=zrc16clt&struct_attr_stats=1. T

⁶ The manual is available at <https://www.sketchengine.eu/user-guide/>.

degree of original variation (as described below). The majority of the remaining instances are also clitics, most frequently the negative proclitic *ne* ‘not’ followed by the enclitic particle *li* ‘whether, if’. In some cases, enclitical conditional particle *bi* and reflexive particle *se* also form one orthographical word with their hosts, as do proclitical one-syllable prepositions *na* ‘on’, *ob* ‘at, by’, *pri* ‘at, beside’ and *za* ‘for, behind’.

In individual instances two accented words are also written as one orthographical word. Most frequently those are phrases consisting of adjective + noun (e.g. *višji_far* ‘high priest’, *figino_drevo* ‘fig tree’ and in reverse word order *gnade_bogat* ‘merciful’) or adverb + verb (*domov_iti* ‘to go home’, *zoper_stati* ‘to resist’). As the analysed texts are translations from German where the quoted forms are compounds (*Hoherpriester* ‘high priest’, *Pfeigenbaum* ‘fig tree’, *gnadenreich* ‘merciful’; *heimgehen* ‘to go home’, *widerstehen* ‘to resist’) it can be assumed they were written together under the influence of German orthography.⁷

The absolute numbers of specific clitics partially correlate with the prevalence of bound variants in comparison with the freestanding variants of those clitics: the non-syllable prepositions predominantly form one orthographical word with their hosts (most notably *v* – in more than 90% of instances – while *k* is bound in approx. 70% and *z* in 70% of instances). Among other clitics the particle *li* is bound in 85% of instances and the negative *ne* is in approx. 40%, while the rest are freestanding in more than 90% of instances or their number is too small to be statistically relevant.

Word	TT 1557		JPo 1578		TPo 1595		All	
	bound	free	bound	free	bound	free	bound	free
<i>v</i>	49	0	105	0	78	19	238	19
<i>k</i>	23	0	73	0	35	53	127	53
<i>z</i>	12	1	61	0	47	77	120	78
<i>li</i>	1	1	46	2	0	5	47	8
<i>ne</i>	0	14	43	14	21	60	63	88
<i>bi</i>	0	15	9	34	0	82	9	131
<i>se</i>	2	20	2	73	0	120	4	213
<i>na</i>	0	23	0	62	3	67	3	152
<i>ob</i>	0	1	1	0	0	1	1	2
<i>pri</i>	0	2	1	7	0	9	1	18
<i>za</i>	0	13	4	15	2	39	6	67

Table 3. Most frequent bound words.

⁷ For various mechanisms of borrowing from German into Slovene cf. eg. Legan Ravnikar 2017: 36.

Nearly all freestanding variants of non-syllable prepositions occur in TPo 1595. The only exception is the single instance of freestanding preposition *z* in TT 1557 but the variant used is one-syllable allomorph *zo* (see below).

However, even in TPo 1595 bound variants of *v* are highly predominant (approx. 80% of instances) while prepositions *z* in *k* are bound in approx. 40% of instances.

The majority of bound variants of other clitics can be found in other analysed work, JPo 1578. Only in that text are the enclitic *bi* and one-syllable prepositions *ob* (*obkratim* ‘in short’) and *pri* (*prijebi* ‘with himself’) bound in some instances while predominantly remaining freestanding.

nepotrebuješ/*ne potrebuješ* **dabi/da_bi** te/te gdo/kdo kaj/kaj vprashal/vprašal
 NEG_need_{2sg.} THAT_would you_{ACC3sg.} anyone anything asked
 ‘You don’t need that anyone asks you anything.’

Kadarbi/kadar_bi pak/pa tudi/tudi vfelei/vselejSalnce/sonce fyalo/sijalo [...]
 when_would however also always the sun shone
 ‘However, when the sun would always shine ...’

In JPo 1578 we also find the majority of instances when negative particle *ne* is written together with its host word (in Juričič’s text that spelling is three times more frequent than freestanding variant). Even more predominant is the bound variant of the particle *li* (which is freestanding only in 5% of instances) while the reflexive pronoun *se*, though in some instances bound, predominantly remains freestanding.

In TPo 1595 bound variants of one-syllable prepositions *na* ‘on’ (but limited to phrase *naznanje dati* ‘to inform’) and *za* ‘for’ (eg. *kaj za en* /kaj za en/ as a calque translation for German *was für ein* ‘what kind of’) are used in individual instances but predominantly these prepositions are freestanding. The negative particle *ne* is bound in approx. 25% of cases.

In TT 1557 only individual instances of enclitics *li* and *se* are written together with their host words:

Hozhesli/hočeš_li popolnom/popolnom biti/bititi [...]
 want_{2sg.if} perfect to be
 ‘If you want to be perfect ...’

Vsdigniffè/vzdigni_se, inu/in **uerfiffe/vrzi_se** umurie/v_morje
 lift_REXLEXIVE and throw_REXLEXIVE in_sea
 ‘Lift yourself and throw yourself in the sea.’

3.2 One modernised word as two original words

While in cases where two modernised words form one original word clear patterns can be discovered, the reverse cases are sporadic or can be identified as errors in the original books. The one exception is the superlative adjective/adverb prefix *naj-/nar-* ‘the most’ that is orthographically bound with its root only in about 25% of instances. Of interest are also cases when beginnings of words that are homonymous with non- or one-syllable prepositions are separated from the remainder of the word with an apostrophe (eg. *s’_nameinja* ‘signs’, *s’_derfhati* ‘to endure’, *do_bruta* ‘goodness’, *sa_dofti* ‘enough’).

3.3 Variants of the preposition *k*

In the analysed corpus 5 spelling variants of the preposition *k* were attested. Besides bound variant <k_>⁸ that appears in approx. 60% of instances spelling <h_> is used in around 10% of cases. /H/ as an allomorph of the preposition *k* is also used in modern day Slovene but it is limited to host words starting with a velar (/k/, /g/) while in the 16th century Slovene its use was positionally less limited as it could also be used in front of other plosives (in the analysed corpus it is attested in front of /b/, /p/ and /t/, but the variant <k> is used in front of those consonants with approximately equal frequency.⁹ <h_> is the most frequent in TT 1557, while being rarely used in JPo 1578. In TPo 1595 the preposition with an apostrophe prevails for both variants, <k’> and <h’>. The latter is used not only in front of plosives /b/, /p/ and /t/ but also when the host word starts with affricates /c/ and /č/¹⁰.

Another variant of the preposition *k* is <q_> that appears only in TT 1557 in front of the host starting with a *v-* (*quom* for *k vam* ‘to you’; in one instance the usual spelling of the preposition <k_> can also be found – *kuam*). In general, in the analysed corpus the letter *q* appears only in front of *u* as a spelling for the consonant cluster /kv/ (eg. *cerque* ‘churches’).

3.4 Variants of the preposition *z*

The spelling of the preposition *z* shows similar variation. As *k*, it has two allomorphs: voiced /z/ used in front of voiced consonants and vowels and voiceless /s/ used in front of voiceless consonants. While the spelling of both /s/ and /z/ in the 16th century Slovene was highly inconsistent (<s>, <ʃ>, <ʃs> and <ʃʃ> were used for both while /s/ could also be written as <ʃʃ> and <β> and /z/ as <z> (Ahačič et al.

⁸ Angle brackets indicate graphemes. Underscore indicates a bound variant.

⁹ Merše, Jakopin and Novak (1992: 330) state that in Trubar’s works <k> is predominant in front of vowels and sonorants while <h> prevales in front of voiceless plosives.

¹⁰ In IPA these are ʃs and ʃʃ; the first was generally graphically represented with <c> or <z>, the second with <zh> (Ahačič et al 2011: 29).

2011: 31); in the translation of the Bible <f> prevailed for /s/ and <s> for /z/) in the role of preposition and thus in word initial position only <s> and <f> were used¹¹.

In front of voiced consonants and vowels the preposition was usually spelled as <s>, <f> appears only once (*fmyrom* ‘in peace’).

In cases where the host word starts with a voiceless consonant <f> is used more frequently, however <s> appears in more than a third of instances, most notably in JPo 1578 where it is consistently used in front of <k-> while <f> predominates in front of <t->¹².

Also in TPo 1595 where the preposition is predominantly separated from its host with an apostrophe (especially in front of voiceless consonants) only <s'> and not <f'> is used in such cases.

	TT 1557		JPo 1578		TPo 1595	
	voiced host	voiceless host	voiced host	voiceless host	voiced host	voiceless host
<i>f</i>	0	7	0	13	1	3
<i>s</i>	2	1	12	9	8	3
<i>s'</i>	0	0	0	0	34	42

Table 4. Spelling variants of the preposition *s*.

When the host begins with *s*-/*z*- the preposition, when written without the apostrophe, orthographically merged with the initial letter of the host word (eg. *sanashaniem* /z zanašanjem/, *framoto* ‘with lenience’, /s sramoto/ ‘with shame’).

Piffari/*pisarji* fo/*so* fami/*sami* **febo/s_sabo** gourili/*govorili*
 scribes AUX_{3pl.} with_REFLEXIVE PRONOUN spoke
 ‘The scribes spoke amongst themselves.’

ie/*je* on/*on* [...] ta/*ta* Sueit/*svet* [...] **framoto/s_sramoto** [...] napolnil/*napolnil*
 AUX3sg. he this world with_shame filled
 ‘He filled this world with shame.’

¹¹ An analysis of the entire corpus confirmed that even outside prepositions, other variant spellings were rarely used in word initial position (eg. *fsneg* ‘snow’, *ffjen* ‘dream’, *sfdaj* ‘now’; <ß> was limited to a mid-word position and predominantly used between two vowels).

¹² Such distribution is also confirmed in the analysis of the entire corpus where in JPo 1578 <s-> in word initial position is only once used in front of <t> and <f-> never appears in front of <k>. In the other two analyzed texts such distribution is not attested; either grapheme is used in both positions.

kar/*kar* **sanashaniem/z_zanašanjem** samudi/*zamudi* [...]

what with_lenience misses_{3sg.}

'what he misses with lenience'

In front of palatal [ɲ] in oblique cases of the 3rd person personal and possessive pronoun the preposition *s* had a palatalized allomorph *ž* (IPA: ʒ; cf. Merše, Jakopin and Novak 1992: 331), which is non-existent in modern day standard Slovene. It was usually bound and spelled as <sh> or <lh > (*shnymi, lhnymi*). In TT 1557 and JPo 1578 <sh> is used while in TPo 1595 both spellings show similar frequency. In another spelling variant that occurs in TPo 1595 the digraph is parted by an apostrophe so that the <h> is orthographically attached to the host word: *s'hyh /ž njih/* 'with their'.

Only in one instance in TT 1557 variant <sh> is found in different context: *shkunshtio /s kunštjo/* 'with skill':

[...] koku/*kako* bi/*bi* oni/*oni* Iefufa/*Jezusa* **shkunshtio/s_kunštjo** vieli/*ujeli*

how would they Jesus with_skill entrap

'[...] how they could skilfully entrap Jesus'

It is not clear whether the spelling <sh> in this case represents another allomorph /š/ (while not phonologically justified in front of /k/ it could be explained as the effect of trans-syllable assimilation) or it should be considered as another orthographical variant of the allomorph /s/.

The last two allomorphs of the preposition *s* attested in the analysed corpus are one-syllable /za/ and /zo/ that were limited to the cases where *s* preceded the adjective *ves* 'all, entire': /za/ appeared in JPo 1578 where it was bound and spelled as <fa> (eg. *faufo* 'with all_{ACCsg.f}') while in TT 1557 and in TPo 1595 /zo/ was attested as a freestanding clitic and was spelled as <fo> and <so>, respectively¹³:

opominai/*opominjaj* **faufo/z_vso** pohleunoftio/*pohlevnostjo*

exhort IMPERATIVE2sg. with_all meekness

'exhort with all meekness'

Ieft/*jaz* fem/*sem* **fo/z** ufo/*vso* dobro/*dobro* ueiftio/*vestjo* hodil/*hodil*

I AUX1sg. with all good conscience walked

'I walked in good conscience'

fluhhati/*slušati/*, inu/*in* **so/z** vfem/*vsem* flifsom/*flisom* fturiti/*storiti*

to listen and with all diligence to do

'to listen and to do it with due diligence'

¹³Cf. Merše, Jakopin and Novak (1992: 331). Variant /za/ is not mentioned as Juričič's work was not included in the analysis presented in the article.

3.5 Variants of the preposition *v*

The preposition *v* shows the highest degree of orthographical variation of all analysed words as it has – as a one-letter word – 10 different spellings (cf. Novak 2011). Partially, such inconsistency can be attributed to the long tradition of Latin scripts not distinguishing between the vowel /u/ and the consonant /v/ and using <u> and <v> for both sounds depending on their position (Pflughaupt 2008: 123–124). As <v> was traditionally used at the beginning of a word, the bound variant of the preposition <v_> was used in majority of cases in the analysed corpus (eg. *vdobri* ‘in good’, *vnebeffa* ‘to heaven’, *vegypat* ‘to Egypt’), followed by the bound variant <u_> (eg. *uiutro* ‘in the morning’, *umurie* ‘to the sea’, *unebefih* ‘in heaven’) and the variant <v’_> separated from its host with an apostrophe (eg. *v’Pakal* ‘to hell’, *v’Paradiſhu* ‘in paradise’). If the host word began with a vowel spelling variant <uv> (bound or separated with an apostrophe) was occasionally used (eg. *uven* ‘in a _{ACCsg. m}’, *uvozhito* ‘in obvious’, *uv’eni* ‘in a _{LOCsg. f}’). In one case this variant crosses the word boundary as the apostrophe separates the <u> and the <v>, thus orthographically attaching the *v* to the host word: *u’_venim* = *v_enem* ‘in a _{LOCsg. m}’.

Even more spelling variants can be found in cases when the host word starts with a *v*-. In such instances:

- a) both the bound preposition and the host are spelled with <u> (<u_u...>, eg. *uuayu* ‘in you two’);
- b) the bound preposition is spelled as <v> while the host is written with a <u> (<v_u...>, eg. *vuertu* ‘in the garden’);
- c) the bound preposition is spelled as <u> while the host is written with a <v> (<u_v...>, npr. *uveri* ‘in the faith’);
- č) the preposition is spelled as <u> and separated with an apostrophe from the host written with a <v> (<u’v...> *u’Vofi* ‘in jail’);
- d) one-syllable variant of the preposition <va> is used with the host spelled with a <u> (<va_u...>, eg. *vaufeh* ‘in all LOCpl.’);
- e) the preposition orthographically merges with the host into a single <v...> (<vfej> for *v vsej* ‘in all LOCsg. f’);
- f) the preposition orthographically merges with the host into a single <v> separated from the remainder of the host word with an apostrophe (<v’fem> for *v vsem* ‘in all _{LOCsg. m/n}’).

	TT 1557	JPo 1578	TPo 1595
v_	23	85	52
u_	19	0	0
v'_	0	0	11
In front of a vowel			
v_	0	4	0
v'_	0	0	4
uv_	0	0	0
uv'_	0	0	1
u'_v	0	0	1
In front of v...			
u_u...	7	0	7
v_u...	0	6	2
u_v...	0	0	7
u'_v...	0	0	1
va_u...	0	10	0
v...	0	0	1
v'...	0	0	1

Table 5. Variants of the preposition *v*.

In TT 1557 bound variants <u_> and <v_> are used approximately equally, but when the host word starts with a *v*- in the analysed corpus only variant <u_> is attested (<u_u...>, eg. *uuas*).¹⁴

In JPo 1578 *v* shows even less variation, bound variant <v_> is used almost consistently, including in front of words starting with a *v*- (the initial *v*- of the host is consistently spelled as <u>: *v_u...*, eg. *vuoiski*); the only exception is when the host word is the adjective *ves* ‘all, entire’ in which case Juričič used the bound version <va_> (eg. *vauſei*).

In TPo 1595, on the contrary, almost all variants of the preposition described above appear: the most frequent being the bound <v_>, followed by non-bound <v'> with the apostrophe, bound variant <uv_> can be found in front of the hosts starting with a vowel and all quoted orthographical variants except a) and e) are used in front of a word starting with a *v*-. In that position the spelling <u_v...> is predominant, followed by <v_u...>, while other variants appear only in individual instances.¹⁵

¹⁴The result partially contradicts the findings of France Novak (2011: 129) who states that preposition *v* in that position is written as <v_u>. As the analysed corpus is limited to the hand-corrected sample determining the exact relationship of the spelling variants would require the normalisation and corpus analysis of the complete text of TT 1557.

¹⁵If we compare these findings to those in Novak 2011, we see that in our limited analyzed sample prevalence of bound variant <v_> is confirmed, as well as spelling <u_v>

4 Conclusions

In the paper we have presented the construction and annotation of a corpus of samples from three Slovene books from the 16th century and, based on this corpus, performed an analysis concentrating on its clitics and clitic-like elements. We found that normalised corpus not only simplifies diachronic linguistic research, e.g. of word boundaries in the formative period of Slovene standard language compared to its modern norm, but also facilitates and enhances synchronic research of the 16th century Slovene literary language system. As the analysis of spelling variation in non-syllable prepositions showed, a relatively limited hand-corrected annotated sample enabled identification of majority¹⁶ of spelling variants identified in previous works (cf. Merše, Jakopin and Novak 1992; Ahačič et al. 2011: 30–31; Novak 2011), while with the use of noSketch Engine tool further information about their relative frequency and distribution was obtained.¹⁷ As the hand-corrected corpus is expanded such research will yield even more relevant information for the study of the 16th century Slovene literary language that will significantly supplement existing findings (based on traditionally collected examples) with the help of a large amount of statistically relevant data.

References

- Ahačič, Kozma. 2014. *The History of Linguistic Thought and Language Use in 16th Century Slovenia*. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang.
- Ahačič, Kozma, Legan Ravnikar, Andreja, Merše, Majda, Narat, Jožica, Novak, France. 2011. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

and occasional <v_u> in front of v-, while Novak (2011: 138) does not mention frequent spelling <u_u> or orthographical merging of the preposition with the host word in that position in TPo 1595. On the other hand, in front of a vowel spelling <vu> (Novak 2011: 138) is not attested in the analyzed sample, as well as spelling <uv> that is illustrated in the article (the same spelling occurs with an apostrophe – <uv'>). Spelling <u'v> is identified in both.

¹⁶ Excluded are spelling variants that (usually) do not occur in word-initial position, such as variants of *s* mentioned in 3.4 or <c> (mainly limited to words borrowed from Latin), <ck> (that only occasionally occurs in word-initial position in TPo 1595 in proper name *Ckristus* for more predominant *Christus* 'Christ') and <g> for *k*.

¹⁷ But it must be stressed that in corpus analysis one piece of typographical information that is in some cases relevant for the research of spelling is lost, i. e. the use of italic type that can in some cases account for the prevalence of one orthographical variant (cf. Novak 2006).

- Eckart de Castilho, R. Biemann, C. Gurevych, I. Yimam, S.M. 2014. WebAnno: a flexible, web-based annotation tool for CLARIN. *Proceedings of the CLARIN Annual Conference (CAC) 2014*, Soesterberg, Netherlands.
- Erjavec, Tomaž. 2015. *Reference corpus of historical Slovene goo300k 1.2*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/1025>, 2015.
- Erjavec, Tomaž, Jelovšek, Alenka. 2013. A corpus-based diachronic analysis of Slovene clitics. *New Methods in Historical Corpora*, 117–26. Tübingen: NarrVerlag.
- Juričič, Jurij. 1578. *Poftilla*. Ljubljana. Digital edition: *Korpus slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Jurij Juričič, *Poftilla* [<https://stage.termania.net/korpus16/>].
- Legan Ravninar, Andreja. 2017. K problematiki vpliva stičnega jezika – nemščine na semantične spremembe in stilno vrednost najstarejše slovenske knjižne leksike (16. stoletje). *Slovenski jezik = Slovene Linguistic Studies* 11: 35–53.
- Ljubešič, Nikola, Zupan, Katja, Fišer, Darja, Erjavec, Tomaž. 2016. Normalising Slovene data: historical texts vs. user-generated content. *Proceedings of the 13th Conference on Natural Language Processing (KONVENS 2016)*, 146–155.
- Merše, Majda, Jakopin, Franc, Novak, France. 1992. Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 40/4: 321–340.
- Neweklowsky, Gerhard. 1985. *Das Werden der slowenischen Schriftsprache. Entstehung von Sprachen und Völkern. Glotto- und ethnogenetische Aspekte europäischer Sprachen*, 391–402. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Novak, France. 2006. Predponi v- in u- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Stati inu obstati* 3–4: 138–159.
- Novak, France. 2011. Predlog v v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, 126–142. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Pflughaupt, Laurent. 2008. *Letter by Letter: An Alphabetical Miscellany*. Trans. Gregory Bruhn. New York: Princeton Architectural Press.
- Rigler, Jakob. 1968. *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Scherrer, Yves, Ljubešič, Nikola. 2016. Automatic normalisation of the Swiss German ArchiMob corpus using character-level machine translation. *Proceedings of the 13th Conference on Natural Language Processing (KONVENS 2016)*, 248–255.
- Toporišič, Jože. 2008/2009. »S/ledni Sazhetig ie Tešhak inu nepopelnom«. *Slavistična revija (Trubarjeva številka)*, letn. 56/57, št. 4, 1: 191–198.
- Trubar, Primož. 1557. *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta*. Tübingen. Digital edition: *Korpus slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Primož Trubar, *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta* [<https://stage.termania.net/korpus16/>].
- Trubar, Primož. 1595. *Hifhna poftilla*. Tübingen. Digital edition: *Korpus slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Primož Trubar, *Hifhna poftilla* [<https://stage.termania.net/korpus16/>].

Received April 2019, accepted June 2019.

Prispelo aprila 2019, sprejeto junija 2019.

Korpusna analiza klitik in njim podobnih elementov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

V prispevku je predstavljena korpusna obravnava pisne variantnosti v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja tako s sinhronega kot z diahronega vidika. Raziskava temelji na ročno pregledanem vzorcu (okoli 14.000 besednih enot) iz Trubarjevih del *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta*, 1557, in *Hifhna postilla*, 1595, in Juričičeve *Postille*, 1578, ter se osredotoča na klitike in njim podobne elemente. Statistična analiza zapisa skupaj in narazen na podlagi primerjave pisnih konvencij 16. stoletja in sodobne pisne rabe s pomočjo normaliziranih oblik izvirnih besed, tj. primerov, ko eni (ortografski) besedi iz 16. stoletja ustrežata dve ali več sodobnih besed (preslikava $I-n$) in obratno (preslikava $n-I$), je pokazala, da je tovrstnih primerov v korpusu 5,7 odstotka pojavitev, pri čemer so najpogostejše v JPo 1578 in najredkejše v TPo 1595, kjer jih je več kot enkrat manj kot pri Juričiču. V večini primerov gre za izvorno eno besedo, ki se v normalizirani obliki zapisuje kot dve besedi. Med besedami, ki so v izvirniku zapisane skupaj z gostiteljem, prevladujejo nezložni predlogi *v*, *k* in *z*, sledi jim členica *ne*, členek *li* in redkeje *bi*, *se* ter predlogi *na*, *ob*, *pri* in *za* (pri tem je njihova absolutna pogostnost večinoma premo sorazmerna z njihovo relativno pogostnostjo v primerjavi z njihovimi samostojno stoječimi variantami – najpogostejše so tudi prevladujoče zapisane skupaj z gostiteljem, pri redkejših pa prevladuje ločeni zapis). Posamezni primeri, ko sta združeno zapisani dve naglašeni besedi, so verjetno posledica vpliva nemških zloženk.

Zgledi, ko eni sodobni besedi ustrežata dve besedi v izvirniku, se pojavljajo sporadično – z izjemo presežniške prepone *naj-/nar-*, ki je v vzorcu zapisana združeno s pridevnikom/prislovom v okoli četrtini primerov – oziroma jih lahko označimo kot tiskovne napake ali napake v prepisu. Zanimivi so primeri, ko so vzglasni soglasniki homonimni z *ne-* ali enozložnimi predlogi in ločeni od preostanka besede z apostrofom (npr. *s' _nameinja*, *s' _derfhati*, *do _bruta*, *sa _dofti*). Normalizacija omogoča tudi ugotavljanje pisnih različic najpogostejših naslonk, ki se pisno povezujejo z naglašeno besedo, to je nezložnih predlogov *k*, *z* in *v*. *K* in njegov alomorf /h/ imata v korpusu izpričanih 5 pisnih variant, od katerih se <q_> pojavlja le pred besedami, ki se začnejo na *v-*. *Z* z zvenečim alomorfom /z/ in nezvnečim alomorfom /s/ ima v osnovi tri pisne različice, katerih razvrstitev se le delno ujema z (ne)zvenečnostjo prvega glasu sledeče besede, pojavljajo pa se tudi primeri pisnega zlivanja predloga s sledečo besedo, ki se začne s *s-/z-*. Druge pisne različice verjetno predstavljajo dodatne položajno vezane alomorfe: <sh/lh/s'h> za mehčani /ž/ pred palatalnim *ń* in <fa>, <fo/so> za ozloženo različico /za/, /zo/. Predlog *v* izkazuje največjo mero pisne variantnosti med navedenimi

predlogi, saj ima kar 10 pisnih različic: splošni stično zapisani <v_> in <u_> in <v'_>, ki je v korpusu obravnavana kot nestična; <uv_>, <uv'_> in <u'_v> pred samoglasnikom; <u'_> in <va_>, ki se pojavljata samo pred *v*-; poleg tega pa še <v_> and <v'>, ki se pisno zlijeta z vzglasnim *v*- sledeče besede.

Analiza pisne variantnosti pri nezložnih predlogih je pokazala, da že relativno omejen ročno pregledan normaliziran korpus omogoča identificiranje večine pisnih različic, ki so navedene v obstoječi literaturi, uporaba programskega orodja noSketch Engine pa omogoča pridobivanje dodatnih podatkov o njihovi relativni pogostnosti in položajnih omejitvah. Z razširitvijo ročno pregledanega korpusa bodo tovrstne raziskave lahko prispevale pomembne in statistično relevantne podatke o sistemu slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, s katerimi se bodo dopolnjevale dosedanje ugotovitve, v glavnem temelječe na paberkovalnem izpisovanju primerov.

A corpus-based study of 16th-century Slovene clitics and clitic-like elements¹⁸

This paper undertakes a corpus-based linguistic investigation of the spelling variation in 16th century Slovene both from the diachronic and synchronic points of view. The investigation is based on a manually annotated sample (approx. 14,000 word tokens) from Primož Trubar's *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta*, 1557, and *Hijhna postilla*, 1595, and Jurij Juričič's *Postilla*, 1578, and it concentrates on clitics and clitic-like elements. Statistical analysis, based on comparison of the spelling conventions of the early modern period to those of contemporary Slovene using normalised forms of the originals, where we observe cases where one orthographic word is nowadays written as two or more words (1–*n* mapping) or vice-versa (*n*–1 mapping), shows that the overall percentage of split and joined word tokens is 5.7%, with JPo 1578 having the highest percentage, and TPo 1595 the lowest, less than half of that of JPo 1578. Of these, the vast majority is for cases where a word is now split. The most predominant among the bound words are non-syllable prepositions *v* 'in(to)', *k* 'to', and *z* 'with', followed by negative proclitic *ne* 'not', enclitic particle *li* 'whether, if' and in rare instances conditional particle *bi*, reflexive particle *se*, *na* 'on', *ob* 'at, by', *pri* 'at, beside' and *za* 'for, behind' (the absolute numbers of specific clitics partially correlate with the prevalence of bound variants in comparison with the freestanding variants of

¹⁸ This article has been supported by ARRS (programs P6-0038 and P2-0103).

those clitics, with the most frequent being predominantly bound while the least frequent are predominantly freestanding). Individual instances of two accented words written together can be attributed to German influence (*figino_drevo*, *der Pfeigenbaum* ‘fig tree’).

The cases where one modernised word correlates to two original words are, with the exception of superlative adjective/adverb prefix *naj-/nar-* ‘the most’ that is orthographically bound with its root in about 25% of instances, sporadic or can be identified as errors in the original books. Of interest are also cases when beginnings of words that are homonymous with non- or one-syllable prepositions are separated from the remainder of the word with an apostrophe (eg. *s'_nameinja* ‘signs’, *s'_deršhati* ‘to endure’, *do_bruta* ‘goodness’, *sa_dofti* ‘enough’).

The normalisation also enables the identification of the orthographical variants of the most commonly bound clitics, i. e. non-syllable prepositions *k*, *z* and *v*. *K* and its allomorph /h/ have 5 attested spelling variants, of which one <q_> is limited to hosts starting with a *v-*. For *z* with a voiced allomorph /z/ and voiceless allomorph /s/ three variant spellings were discovered that only partially correspond with a voiceless/voiced distinction of the initial sound of the host word, and the cases of merging with the host that begins with *s-/z-* were identified. Additional positional spellings probably represent other allomorphs: <sh/lh/s'h> for palatalized /ž/ in front of a palatal *ń* and <fa>, >fo/so> for syllabified /za/, /zo/. The preposition *v* shows the highest degree of orthographical variation of all analysed words as it has 10 different spellings: general bound <v_> and <u_> and freestanding <v'_>; <uv_>, <uv'_> and <u'_v> in front of a vowel; <u'_> and <va_> attested only in front of a *v-*, as well as <v_> and <v'> merged with the initial *v-* of the host.

The analysis of spelling variation in non-syllable prepositions showed that even a relatively limited hand-corrected annotated sample enabled identification of majority of spelling variants identified in previous works, while with the use of noSketch Engine tool further information about their relative frequency and distribution was obtained. As the hand-corrected corpus is expanded such research will yield even more relevant information for the study of the 16th century Slovene literary language that will significantly supplement existing findings (based on traditionally collected examples) with the help of a large amount of statistically relevant data.

Janoš Ježovnik

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana

Končnice roditeljske množine v terskem narečju slovenskega jezika

Prispevek obravnava distribucijo in izvor končnic roditeljske množine, ki se pojavljajo v štirih glavnih (sinhronih) sklanjatvenih vzorcih samostalnikov v terskem narečju slovenskega jezika – *o*-sklanjatvi moškega in srednjega spola, *a*-sklanjatvi, *i*-sklanjatvi. Oblika roditeljske množine izkazuje precejšnjo končniško variantnost tako med posameznimi sklanjatvenimi vzorci kot znotraj njih; možne so tudi dvojnične uresničitve z dvema ali več variantnimi končnicami pri istem leksemu. Obravnava se osredotoča na stanje v govoru kraja Ter/Pradielis.

The article provides an analysis of the distribution and origin of genitive plural endings of four main (synchronic) nominal declensions in the *Tersko* dialect of Slovene – the masculine and neuter *o*-declension, *a*-declension, and *i*-declension. The genitive plural form is marked using a variety of endings, varying greatly both between and within declensions; doublet realizations of two or more variant endings can occur with the same lexeme. The analysis focuses on the local variety of Ter/Pradielis.

Tersko narečje¹

Tersko narečje slovenskega jezika se govori v severovzhodnem delu avtonomne zvezne dežele Furlanija - Julijska krajina v Republiki Italiji, in sicer v gorskih dolinah porečja reke Ter v zahodnem delu Beneške Slovenije. Po uveljavljenem slovenističnem pojmovanju se vanj uvrščajo tudi govori Breginjskega kota (naselja Breginj, Logje, Robidišče) na skrajnem zahodu Republike Slovenije (prim. *Karto slovenskih narečij z večjimi naselji* (2016)). Proti severu Terske doline od doline Rezije loči gorska veriga Mužcev/Monti Musi, proti jugu in zahodu območje meji na Furlansko nižino, na vzhodu pa območje terskega narečja na pobočju gore Ivanec/Joanaz meji na sosednje nadiško narečje. Pretežni del območja

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

upravno sodi v občini Bardo/Lusevera in Tipana/Taipana, tersko narečje pa se govori tudi v posameznih krajih občin Neme/Nimis, Ahten/Attimis, Fojda/Faedis in Tavorjana/Torreano.²

Tersko narečje je najzahodnejše slovensko narečje in hkrati danes skrajno zahodni del slovanskega jezikovnega prostora kot ostanek avtohtone slovanske naselitve v zgodnjem srednjem veku. Uvršča se v primorsko skupino slovenskih narečij, v geneolingvistični obravnavi pa glede na starejše jezikovne spremembe v beneško-kraško narečno ploskev (bazo) severozahodnih slovenskih narečij (prim. Rigler 1963: 46–47; Šekli 2018: 315–317, 326–328).

Govor kraja Ter/Pradielis je eden izmed najbolj zahodnih krajevnih govorov narečja. Med splošnonarečnimi³ in nesplošnonarečnimi razvojnimi značilnostmi⁴ govora je treba izpostaviti umik naglasa s končnega (odprtega in zaprtega) (staro) cirkumflektiranega zloga tipa isln. *okô, tož. ed. *nogô, m. sp. *vesêl > ó:ko, nó:a, vé:šel/vé:šou, ki je lahko sprožil znotrajparadigmatske naglasne izravnave, npr. im. ed. nó:a, ž., sr. sp. vé:šela vé:šelo (in ne **no'a, **vešé:la **vešè:lo); vendar npr. orkùøta, šariùøta z izostankom umika naglasa z nekončnega besednega zloga.⁵

² Zgodovinsko je bilo narečje prisotno tudi v nekaterih krajih, ki danes pripadajo občinama Gorjani/Montenars in Čenta/Tarcento, vendar danes aktivnih govorcev tam več ni; sledovi slovenskega narečja so ohranjeni v krajevnih in ledinskih imenih. O stanju leta 1945 – že takrat močno napredovali jezikovni asimilaciji in posledični izgubi slovenskega narečja v teku – v teh krajih poroča Cronia (1950: 322–323).

³ Med glavnimi padajoče odvoglašenje isln. *ē, *ō > *ie, *uo > iē, uō; zgodnje podaljšanje isln. kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu (in posledično npr. sovpad odrazov isln. *ē- z odrazi isln. *ē̄); vokalizacija *ā, *ā- > *ā > a:, *-ā, *ā > a; pozno raznosnjenje isln. nosnih samoglasnikov (in v tem govoru posledično razlikovanje med odrazi isln. *ē, *ē- : *ē̄, *ē̄- // *ō- : *ō̄, *ō̄- > e: : e: // o: : o:); izostanek umika na prednaglasno dolžino po naglasnem pravilu.

⁴ Med drugimi sovpad odrazov *-ō, *-o z odrazoma *-ù, *u; ohranitev posebnega odraza isln. *í > í (nezveneči trdnonebni zapornik), popolna onemitev isln. *g (> *ɣ) > ∅ (razen v soglasniških sklopih *zg, *žg), vokalizacija (in podaljšanje) polglasniškega dekomponata isln. *ɣ (> *ər) > ar; razvoj *l̥ > o(:)u, drugotno nosnjenje samoglasnikov v položaju pred končnim -n (< *-n, *-m), fonološki sovpad isln. sičnikov in šumevcev (isln. *s, *š > s; *z, *ž > z; *c, *č > c); razvoj isln. *v *[u] (> *v^E : *u^O) > v ne glede na samoglasniško okolje.

⁵ Narečno gradivo je bilo pridobljeno s terenskimi raziskavami v kraju Ter med letoma 2013 in 2018 ter analizirano v okviru priprave doktorske disertacije *Notranja glasovna in naglasna členjenost terskega narečja slovenskega jezika* (Ježovnik 2019) pod mentorstvom doc. dr. Mateja Šeklija.

Končnice rodilnika množine

Oblika rodilnika množine je v štirih glavnih (sinhronih) sklanjatvenih vzorcih samostalnika – v *o*-sklanjatvi moškega in srednjega spola,⁶ *a*-sklanjatvi in *i*-sklanjatvi – označena bodisi z odsotnostjo oblikovno izražene končnice (oziroma z ničto končnico, -∅) ali s katero od oblikovno izraženih končnic, izmed katerih sta dve lahko bodisi nenaglašeni ali naglašeni (in sicer kratki ali dolgi akutirani), ena je obvezno naglašena, ena pa obvezno nenaglašena: *-e/-'e/-é:*, *-i/-'i/-í:*, *-ú:*, *-aj*.⁷ Pri tem ima naglašeni samoglasnik v osnovi pri leksemih z ničto končnico praviloma, pri leksemih s končnicama *-aj* in (nenaglašeno) *-e* pa obvezno padajoči ton (cirkumfleksni tonem).

Pri končnicah rod. mn. prihaja v vseh pregibnostnih vzorcih samostalnika do notranje variantnosti, pogoste so tudi dvojnične uresničitve. V nadaljevanju so obravnavane končnice rod. mn., ki se pojavljajo v pregibnostnih vzorcih samostalnika.

Končnica -∅

Ničta končnica se pojavlja zlasti pri samostalnikih *o*-sklanjatve srednjega spola in *a*-sklanjatve z nepremičnim naglasom na osnovi – izjeme predstavljajo nekateri samostalniki *a*-sklanjatve, ki se uvrščajo v mešani oziroma končniški naglasni tip in lahko poleg ničte dvojnično izkazujejo tudi druge končnice: *dà:ška* (rod. mn. *dà:šk* poleg *daški:*), *là:va* 'glava' (rod. mn. *là:u*), *nó:a* 'noga' (rod. mn. (redkeje) *nuóx* poleg (bolj ustaljeno) *nouú:*) in *že'na* 'ženska' (rod. mn. *žé:n* poleg *ženi:*).⁸ Pri obeh sklanjatvenih vzorcih gre zlasti za samostalnike z osnovo brez izglasnega soglasniškega sklopa ali z izglasnim sklopom tipa *ʃ* + (ne)zvočnik (le v primeru *ò:uç* tudi s soglasniškim sklopom *u* + nezvočnik). Pri tem zlasti v primeru samostalnikov

⁶ Drugotno so v *o*-sklanjatev srednjega spola prešli tudi nekateri samostalniki, ki so se prvotno uvrščali v psl. *s*-sklanjatev: *kó:lo* (rod. ed. *kó:lu*), *ó:ko* (rod. ed. *ó:ku*), *ú:xo* (rod. ed. *ú:xa* in *ú:xu*).

⁷ V terskem narečju se v nekaterih govorih (npr. Čanebola, Zavarh) pojavlja tudi končnica rod. mn. *-ax*, ki pa v govoru Tera ni bila zabeležena. Drugotna končnica *-ax* je nastala z naplastitvijo končaja končnice rod. mn. pridevnika **-ix* na narečno osnovo *-a-* končnic *daj:*, mest. in or. mn. (isln. **-am*, **-ax*, **-ami*). Do tipološko enake naplastitve pridevniškega končaja pride npr. v primeru končnice rod. mn. *-æh* v nekaterih črnogorskih štokavskih govorih, pri čemer pa je *æ* drugačnega izvora (Kapović 2015: 538^f). O podobnem prenosu celotne pridevniške končnice *-ih* v obliko rod. mn. samostalnikov moškega spola pri slovenskih protestantskih piscih je pisal tudi Ramovš (1952: 45–46), ki je pojav označil za "psihološk[o] pomot[o]" (prav tam).

⁸ Sodeč po naglasnih značilnosti navedenih oblik rod. mn. sta obliki *nuóx* in *žé:n* prvotni in izkazujeta odraz zgodaj podaljšanega novega akuta (prim. Kapović 2015: 380); druge oblike so drugotne, nastale bodisi z naplastitvijo drugotnih končnic (*daški:*, *nouú:*, *ženi:*) oziroma je njihov naglas analoškega izvora (*là:u*).

srednjega spola prihaja do odstopanj (npr. rod. mn. *kri:le* ‘naročje’, *ši:le* ‘šilo’, *ši:te* ‘sito’) in dvojničnih realizacij (npr. v primeru samostalnika *niždo* ‘gnezdo’: rod. mn. *nižst*, *nižde* in *niždaj*); pri tvorjenkah s pripono *-išče* se poleg primerov z ničtimi končnicami pojavljajo tudi primeri z drugimi končnicami (prim. rod. mn. *koši:šč-θ* ‘ročaj pri kosi’ : *kopi:šč-e* ‘kol za oporo sredi kope’: *rabi:šč-aj* ‘ročaj pri grabljah’).⁹ Pri samostalnikih *o*-sklanjatve moškega spola je bila ničta končnica zabeležena le v dveh primerih (rod. mn. *otruók*, *patùók* ‘potok’), v obeh primerih kot redka dvojnična različica ob bolj ustaljenih končnicah (rod. mn. *otroki:*, *patò:ke*). Pri samostalnikih *i*-sklanjatve se ničta končnica v rod. mn. ne pojavlja.

Končnica *-θ* predstavlja odraz izvorne psl. končnice **-v/*-b* sklanjatvenih vzorcev, ki nadaljujejo psl. *a*-sklanjatev ali *o*-sklanjatev moškega ali srednjega spola (oziroma so v te sklanjativne vzorce prešli v popraslovanskem obdobju).

Končnica *-e/-'e/-é:*

Pri samostalnikih *a*-sklanjatve in *o*-sklanjatve srednjega spola se pojavlja le nenaglašena končnica *-e*,¹⁰ in sicer pogosto kot dvojnična končnica. Primeri samostalnikov *a*-sklanjatve s to končnico so razmeroma redki.

Končnici *-e* in *-é:* predstavljata najpogostejši končnici rod. mn. samostalnikov *o*-sklanjatve moškega spola; nastopata v komplementarni distribuciji, saj se prva pojavlja pri samostalnikih z nepremičnim naglasom na osnovi, druga pa pri samostalnikih končniškega naglasnega tipa (pri slednjih poleg končnice *-í:*), le redko tudi pri samostalnikih, ki se sinhrono uvrščajo v nepremični naglasni tip z naglasom na osnovi, a nadaljujejo zgodovinski mešani naglasni tip (tj. odražajo psl. naglasni tip *c* oziroma *b* s (po)psl. dolgim samoglasnikom v osnovi): rod. mn. *xlevé:* (poleg *xliève*), *mozé:*, *nozé:*, *lasé:* (poleg *laší:*), *traké:*, *zobé:*. Oblike z nenaglašeno končnico *-e* imajo ne glede na naglasni tip v osnovi vedno dolgi cirkumflektirani samoglasnik. Kratka naglašena končnica *-'e* je bila zabeležena le pri dveh prevzetih samostalnikih *ba'ket* ‘palica’ in *t'rop* ‘skupina živali’ (rod. mn. *bake'te*, *tro'pe*).

Ramovš (1952: 60) končnico razlaga kot razširjeno iz tož. mn. (odvisno od naglasnega tipa isln. **-e/*-è/*-ê*), ki se je naplastila na osnovo prvotno

⁹ Precejšnja variantnost bi v primeru samostalnikov srednjega spola lahko pripisali težnji po upadu tega sklanjatvenega vzorca, pri katerem prihaja zlasti v množinskih oblikah bodisi do maskulinizacije – npr. im. mn. *če'lj*, *oñi:ščj*, *vi:nj* (im. ed. *če'lo*, *oñi:šče* ‘ognjišče’, *vi:no*) – ali do feminizacije – npr. im. mn. *kri:le*, *pi:šme* (im. ed. *kri:lo*, *pi:smo*) –, neredko tudi dvojnično (npr. im. mn. *nižda*, *nižde* in *niždij*; *čedi:la*, *čedi:le* in *čedi:lji*).

¹⁰ Naglašeno končnico rod. mn. *-é:* izkazuje le samostanik *če'lo* (rod. mn. *čelé:*), pri katerem pa je v množinskih oblikah prišlo do maskulinizacije (prim. im. mn. *če'lji*).

ničtokončniških oblik rod. mn., najprej verjetno znotraj isln. naglasnih tipov, ki nadaljujejo psl. naglasni tip *c* in za katere je v tož. mn. značilna isln. končnica **-ê* (pri čemer naj bi prišlo do disimilatorne metatonije **-ê ≥ *-é*, verjetno pod vplivom enako naglašene končnice rod. mn. samostalnikov *i*-sklanjatve – prim. nižje), kasneje pa se je končnica razširila na ostale naglasne tipe. Obvezno cirkumfleksni tonem oblik z nenaglašeno končnico *-e* je posledica posplošitve (morda še pred naplastitvijo končnice) isln. novega cirkumfleksa iz oblik rod. mn. samostalnikov psl. naglasnega tipa *a*. Pri kratki naglašeni končnici *-'e*, ki je bila zabeležena le pri dveh končniško naglašeni samostalnikih, je verjetno prišlo do izravnave kratkega naglasa drugih oblik pregibnostno-naglasnega vzorca.

Končnica *-í/-j*

Končnica *-í/-j* predstavlja edino končnico rod. mn. *i*-sklanjatve.¹¹ Končnica je nenaglašena le v primeru rod. mn. *jé:šenj* (in dvojnično v primeru samostalnika *k'ras*, pri katerem oblika rod. mn. *krà:sj* (poleg *krasí:*, *krà:šaj/krà:sjaj*) predstavlja etimološko pričakovani odraz) ter v naglasnem tipu z nepremičnim (cirkumfleksnim) naglasom na osnovi, v katerega se uvrščajo iz furlanščine prevzete besede ženskega spola z izglasnim soglasnikom (rod. mn. *čítà:dj* poleg *čítadj:* 'mesto', *kulítà:dj* poleg *kulítadi:*, *kulítà:daj* 'vrsta česa', *rogacjò:nj* 'prošnji dnevi', *televizjò:nj* 'televizija').

Pri samostalnikih *a*-sklanjatve se pojavlja le naglašena končnica *-í:*, in sicer pri samostalnikih končniškega naglasnega tipa, ki nadaljujejo psl. naglasni tip *b* s psl. kratkim samoglasnikom v osnovi (rod. mn. *kozí:*, *šeštrí:*, *šoví:*, *tetí:*, *zení:* (poleg *zén:n*)) in pri večini samostalnikov mešanega naglasnega tipa, ki nadaljujejo psl. naglasni tip *c* (rod. mn. *bouxí:*, *daški:* (poleg *dà:šk*), *kopí:*, *lišti:* (poleg *lištaj*), *metlí:*, *šouzí:*, *vodí:*). Pri samostalnikih *o*-sklanjatve moškega spola se končnica *-í:* pojavlja pri redkih samostalnikih, ki nadaljujejo psl. naglasni tip *c* oziroma psl. naglasni tip *b* s (po)psl. dolgim samoglasnikom v osnovi (rod. mn. *judí:* 'ljudje', *koší:* 'kos' in 'del zemljišča', *laší:*, *mozí:*, *paší:* 'pas', *vozí:*, *čući:* (poleg *ču:če*) 'ključ', *xlodí:* (poleg *xlò:de*)); nezanesljivo izpričana tudi v primeru *dní:*), pogosteje pa pri samostalnikih končniškega naglasnega tipa, ki nadaljujejo psl. naglasni tip *b* s psl. kratkim samoglasnikom v osnovi (rod. mn. *bakí:* 'bik', *koñí:*, *končí:*, *korčí:*, *kotlí:*, *lončí:*, *otrokí:*, *štorzí:*, *terí:* 'reka', *topolí:*, *volí:*, *ući:* (poleg *učé:*) 'pes'). Pri samostalnikih *o*-sklanjatve srednjega spola je bila končnica *-í:* zabeležena le v primeru množinskega samostalnika *plé:ča* (rod. mn. *plecí:*) in dvojnično v primeru samostalnika *ó:ko* (rod. mn. *očí:* poleg *oćú:*, prim. nižje).

¹¹ Le v treh primerih se kot dvojnična končnica v tem pregibnostnem vzorcu pojavlja tudi končnica *-aj*.

Končnica *-í:* predstavlja odraz končnice rod. mn. *i*-sklanjatve psl. naglasnega tipa *c*. Iz tega naglasnega tipa je prešla v druge naglasne tipe *i*-sklanjatve ter v pregibnostni vzorec samostalnikov psl. naglasnih tipov *b* in *c* *o*-sklanjatve moškega spola in *a*-sklanjatve.

Končnica *-ú:*

Končnica *-ú:* je bila zabeležena le pri samostalnkih *a*-sklanjatve *nó:a* ‘noga’, *ó:ra* ‘gora’ in *ró:ka* (rod. mn. *noú:*, *orú:* in *rokú:*), pri samostalniki *o*-sklanjatve moškega spola *rùox* (rod. mn. *roú:*) in dvojnično pri samostalniki *o*-sklanjatve *ó:ko* (rod. mn. *oçú:* poleg *oçí:*), ki pa se v to sklanjatev uvršča le sinhrono, po posplošitvi imenovalniške osnove z umaknjemim cirkumfleksom (isln. **okô* **očêsa* > st. ter. **óko* **očêsa* ≥ ter. *ó:ko* *ó:ku*), in v množini izkazuje nadomestno osnovo *oç-* s posebnostmi v im. in rod. mn.

Končnica *-ú:* predstavlja odraz končnice rod.(/mest.) dvojine psl. *a*-sklanjatve ter *o*-sklanjatve moškega in srednjega spola. V vseh primerih razen v primeru *orú:* se je končnica iz rod. dv. v rod. mn. verjetno posplošila zaradi parne narave realij, ki jih označujejo navedeni leksemi, pri tem pa je pomembno vplival tudi upad dvojine v narečju, ki se je zvečine pluralizirala; vzrok za posplošitev oblike rod. dv. v primeru samostalnika *ó:ra* ni jasen.

Končnica *-aj*

Končnica *-aj* je vedno le nenaglašena in omejena na naglasne tipe samostalnikov z nepremičnim naglasom na osnovi. Večinoma se pojavlja pri samostalnkih *a*-sklanjatve in izrazito prevladuje pri samostalnkih z osnovo na izglasni soglasniški sklop. Oblike s končnico *-aj* imajo ne glede na siceršnji naglasni tip leksema v osnovi vedno dolgi cirkumfektirani samoglasnik. Končnica se pri samostalnkih *a*-sklanjatve z osnovo na izglasni sklop tipa (ne)zvočnik + *j* pripenja na (sinhrono gledano) krnjeno osnovo brez končnega *-j-*, npr. im. ed. *bú:ry-a* ‘kostanj’, *škú:šj-a* ‘ličje, olupek’, im. mn. *rà:bj-e* ‘grablje’, *škà:ry-e* : rod. mn. *bù:raj*, *škù:šaj*, *rà:baj*, *škà:raj*.¹² Pri samostalnkih *o*-sklanjatve moškega spola je bila končnica *-aj* zabeležena le v treh primerih, in sicer vsakič kot dvojnična končnica (rod. mn. *kà:rtaj* ‘krt’ poleg *kà:rte*, rod. mn. *mò:štaj* poleg *moštl:*, rod. mn. *zè:taj* poleg *zè:tue*). Pri samostalnkih *o*-sklanjatve srednjega spola je bila končnica *-aj* zabeležena v sedmih primerih, pri čemer prevladujejo primeri z osnovo na izglasni soglasniški sklop (rod. mn. *jà:šlaj*, *nièzdaj* ‘gnezdo’, *oñi:ščaj*

¹²Le pri samostalniki *rùobj-a* ‘kup kamenja’ na osnovo brez krnjenega *-j-* (rod. mn. *rùobj-aj*).

‘ognjišče’, *rabi:ščaj* ‘ročaj pri grabljah’, *repi:ščaj*, *zeni:tkaj* ter rod. mn. *zelięzaj*, *Pùojaj* (mikrotoponim)).

Sodeč po pogostnosti pojavitev končnica *-aj* verjetno izvira iz *a*-sklanjatve, in sicer je nastala po vrinjenju polglasnika v osnovah z izglasnim sklopom tipa (ne)zvočnik + **-j* (slednji je lahko bodisi prvoten bodisi predstavlja odraz isln. **ĭ*) za olajšanje izgovora po onemitvi psl. izglasnih polglasnikov ter po kasnejši narečni vokalizaciji vsakršnega polglasnika isln. **ə* > ter. *a* (npr. rod. mn. psl. **bŭrĭbъ*, **grābĭbъ* > isln. **bŭrāj*, **grābāl* > ter. *bŭ:raj*, *rà:baj*). Na takšen izvor bi kazalo sinhrono pripenjanje končnice ne neposredno na osnovo pri tovrstnih samostalnikih (npr. rod. mn. *bŭ:raj*, *rà:baj*, *škà:raj*, *škù:šaj*); po istem modelu sta nastali tudi obliki rod. mn. *čarięsaĭ*, *rà:kou* (im. ed. *čarięsĭa*, *rà:kla*), edini, ki izmed samostalnikov *a*-sklanjatve (ne vštveši oblike z *-aj*) izkazujeta odraz vrinjenega polglasnika v tem položaju. Končnica se je nato naplastila na osnove samostalnikov z izglasnim sklopom brez izglasnega *-j* (ali v nekaterih primerih morda na prvotne ničtokončniške oblike takšnih samostalnikov)¹³ (npr. rod. mn. psl. **mĕtlbъ*, **sĕncbъ* > isln. **mĕtəl*, **sĕnc* ≥ **mĕtlāj*, **sĕncāj* ≥ ter. *mĕ:tlaj*, *šĭęņčaj*) in kasneje še na osnove drugačnega tipa (npr. rod. mn. psl. **rĕpъ*, **strĕxbъ* > isln. **rĕp*, **strĕx* ≥ st. ter. **rĕpaj*, **strĕxaj* > ter. *riępaj*, *štrięxaj*).

Seznam uporabljenih krajšav

psl./Psl. = praslovansko / Proto-Slavic

isln./Csln. = izhodiščnoslovensko / Common-Slovene

ter./Ter. = narečno tersko / dialectal *Tersko*

st. = starejše / older

ed. = ednina / Singular

mn. = množina / Plural

dv. = dvojina / Dual

im. = imenovalnik / Nominative

rod. = rodilnik / Genitive

daj. = dajalnik / Dative

mest. = mestnik / Locative

or. = orodnik / Instrumental

¹³ Na takšen razvoj bi kazalo tudi dejstvo, da pri samostalnikih *a*-sklanjatve z osnovo na izglasni soglasniški sklop končnica *-aj* izrazito prevladuje.

Bibliografija

- Cronia, Arturo. 1950. Contributi alla dialettologia slovena. *Slavistična revija* 3/3–4: 321–326.
- Ježovnik, Janoš. 2019. *Notranja glasovna in naglasna členjenost terskega narečja slovenskega jezika*. Disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Kapović, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Karta slovenskih narečij z večjimi naselji*, 2016. V: Jožica Škofic et al.: *Slovenski lingvistični atlas 2, Kmetija 1: atlas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf, dostop 2. 4. 2019.
- Ramovš, Fran. 1952. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Rigler, Jakob. 1963. Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14: 25–78. Ponatisnjeno v: Jakob Rigler (ur. Vera Smole), *Zbrani spisi 1: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, 19–57. Ljubljana 20014: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Šekli, Matej. 2018: *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Prispelo aprila 2019, sprejeto junija 2019.

Received April 2019, accepted June 2019.

Končnice roditeljske množine v terskem narečju slovenskega jezika¹⁴

Pri samostalnikih *a*-sklanjatve nepremičnega naglasnega tipa z naglasom na osnovi in z osnovo brez izglasnega soglasniškega sklopa ali z izglasnim soglasniškim sklopom tipa *ɣ* + (ne)zvočnik se praviloma pojavlja končnica rod. mn. *-θ*, pri takšnih samostalnikih z osnovo z izglasnim soglasniškim sklopom pa praviloma končnica *-aj*, pri čemer so mogoče tudi dvojnične uresničitve. Pri samostalnikih mešanega in končniškega naglasnega tipa se praviloma pojavlja končnica *-i*.

Pri samostalnikih *o*-sklanjatve moškega spola prevladuje končnica *-e/-é*, in sicer prva pri tistih, ki se uvrščajo v nepremični naglasni tip z naglasom na osnovi, druga pa pri tistih, ki se uvrščajo v končniški naglasni tip (izjemoma tudi takšnih, ki so se zgodovinsko, tj. pred narečnimi naglasnimi spremembami, uvrščali v mešani naglasni tip). Končnica *-i*: se pojavlja pri nekaterih samostalnikih, ki nadaljujejo

¹⁴ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

psl. naglasni tip *c* in *b s* (po)psl. dolgim samoglasnikom v osnovi, in pri večini samostalnikov, ki se sinhrono uvrščajo v končniški naglasni tip.

Pri samostalnikih *o*-sklanjatve srednjega spola je zaradi upada te slovnične kategorije stanje mešano, kar je zlasti razvidno pri samostalnikih s pripono *-išče* (prim. rod. mn. *koši:šč-θ* : *kopi:šč-e* : *rabi:šč-aj*); samostalniki z osnovo brez izglasnega soglasniškega sklopa ali z izglasnim soglasniškim sklopom tipa *š* + (ne)zvočnik imajo sicer praviloma v rod. mn. ničto končnico, vendar ne brezizjemno.

Pri samostalnikih *i*-sklanjatve se razen redkih izjem in (drugotnih) dvojničnih uresničitev pojavlja le končnica *-í*, in sicer tudi pri samostalnikih (sicer) nepremičnega naglasnega tipa z naglasom na osnovi. Le v naglasnem tipu z nepremičnim (circumfleksnim) naglasom na osnovi, v katerega se uvrščajo izposojenke iz furlanščine z osnovo na izglasni soglasnik, se praviloma pojavlja nenaglašena končnica *-j*.

Končnica *-ú*, prvotno končnica rod.(/mest.) dv., se pojavlja pri štirih samostalnikih, ki označujejo parne realije: rod. mn. (ž. sp.) *nouú*, *rokú*, (m. sp.) *roú*; in (sr. sp.) *očú*; ter pri samostalniku (ž. sp.) *óra* (rod. mn. *orú*), pri katerem motivacija za posplošitev prvotno dvojsinske, pluralizirane oblike ni jasna.

Končnica *-aj* se pojavlja zlasti pri samostalnikih *a*-sklanjatve, le drugotno tudi pri samostalnikih drugih pregibnostnih vzorcev, in sicer prevladujoče v primerih samostalnikov z osnovo na izglasni soglasniški sklop. Končnica je nastala po narečni vokalizaciji vrinjenega polglasnika za olajšanje izgovora glasovnih sklopov tipa soglasnik + *j*, nastalih po onemitvi psl. polglasnikov v šibkem položaju (npr. rod. mn. psl. **bŭrjb*, **grábľb* > isl. **bŭraj*, **grábál* > ter. *bù:raj*, *rà:baj*) in se nato naplastila najprej na osnove samostalnikov z izglasnim soglasniškim sklopom brez izglasnega *j* ter kasneje še na osnove drugečnega tipa.

Genitive plural endings in the *Tersko* dialect of Slovene

Nouns belonging to the non-mobile root-stressed accentual paradigm of *a*-declension with roots containing no final consonant clusters or containing consonant clusters of the type *š* + obstruent usually exhibit the genitive plural ending *-θ*, while nouns of the same paradigm with roots containing a final consonant cluster usually exhibit the ending *-aj*; doublet realizations are also possible. Nouns of the mobile or end-stressed accentual paradigms usually exhibit the genitive plural ending *-í*.

The predominant genitive plural ending of nouns of the masculine *o*-declension is *-e/-é*; the first with nouns belonging to the non-mobile root-stressed accentual paradigm and the second with those belonging to the end-stressed

accentual paradigm (rarely also those nouns which historically, i.e. prior to dialectal accentual changes, belonged to the mobile accentual paradigm). The ending *-í:* appears in nouns reflecting the Psl. accentual paradigms *c* and *b* with a (post-)Psl. long root vowel, and in most nouns synchronically belonging to the end-stressed accentual paradigm.

Due to the decline of this grammatical category, nouns belonging to the neuter *o*-declension exhibit a mixed state, most evident in nouns with the suffix *-iščē* (e.g. gen. pl. *košì:šč-θ* : *kopi:šč-e* : *rabi:šč-aj*). Nouns with roots containing no final consonant clusters or containing a consonant cluster of the type *š* + obstruent usually exhibit the ending *-θ*, however not without exceptions.

Nouns of the *i*-declension with rare few exceptions exhibit the ending *-í:*, also in nouns belonging to the (otherwise) non-mobile root-stressed accentual paradigm. Only in the accentual paradigm exhibiting circumflex root-stress in all forms, comprised of Friulian feminine loan-words with word-final consonants, do we find the unstressed ending *-j*.

The ending *-ú:*, originally the ending of genitive dual, was found in four nouns, denoting paired realia: gen. pl. (fem.) *noú:*, *rokú:*, (masc.) *roú:*, and (neut.) *oçú:*, and with the noun (fem.) *ó:ra* (rod. mn. *orú:*); the motivation for the generalization of the pluralized (originally dual) form in the latter example is not clear.

The ending *-aj* appears especially with nouns of the *a*-declension, and only as a secondary ending with nouns of other declensions; it appears predominantly with roots containing final consonant clusters. The ending was formed by dialectal vocalization of an epenthetic schwa in word-final consonant clusters of the type consonant + *j*, which arose as a result of the dropping of Psl. weak yers (e.g. gen. pl. Psl. **búrjb*, **grábǫb* > Csln. **búrāj*, **grâbǫl* > Ter. *bù:raj*, *rà:baj*). It then spread to roots of nouns with root-final consonant cluster without a final *j* and after that onto other types of roots.

Михаил Саенко [Mihail Saenko]

Институт славяноведения Российской академии наук, Москва

Чёрная печень, белые лёгкие: к истории и ареалу одной коллокации

Prispevek obravnava izvor in zemljepisno razširjenost poimenovanja jeter s sintagmo »črni X«, navzočega v številnih evropskih jezikih, in sicer pogosto ob poimenovanju pljuč z zvezo »beli X«. Posebej je izpostavljeno vprašanje razmejitve med območji, v katerih sta se tovrstni poimenovanji jeter in pljuč pojavili pod vplivom turških jezikov, in območij, v katerih so te pojavitve neodvisne. To vprašanje je še posebej težko razrešljivo v primeru slovenskih koroških in rezijanskih narečij.

The article analyses the origin and location of the designation of liver as the 'black X', present in many European languages and, as a rule, opposed to the 'white X' – lungs. A special focus is put on the demarcation of interconnected areas, where such a model had appeared due to the influence of Turkic languages, and areas, where such collocations developed independently. The Slovenian dialects in Carinthia and Resia seem to be the most complicated cases.

1. Отправная точка: персидский и тюркский языки^{1,2}

Праиндоевропейское название печени³, *jek^wǵ, сохранилось в классическом персидском языке в форме *jigar*, которая в современном персидском звучит как *jegär*. Там же были выстроены две коллокации на основе этого

¹ Автор выражает благодарность А. С. Касьяну за указание на кавказский материал и саму идею статьи, Р. Шептыньскому за указание на часть романского и славянского материала, а также предварительное обсуждение статьи, В. В. Матвееву и Т. В. Шалаевой за превосходные карты.

² Несмотря на то, что в статье нам приходится регулярно говорить о противопоставлении типа «чёрное X» – «белое X», то есть о двух коллокациях, в фокусе нашего интереса всё же находятся названия печени, поэтому статья в большей степени посвящена одной коллокации («чёрное X»). Как и в нашей прошлой публикации в настоящем издании [Саенко 2017], словенский диалектный материал играет одну из ключевых ролей.

³ Ср. вед. санскр. *yákr̥t* (G. *yaknāh*) «печень», греч. ἥπαρ (G. ἥπατος) 'id', лат. *iecur* (G. *iecinoris*) 'id', лтш. *aknas* (f. pl.) 'id' и т.д.

существительного: *ĵegär-e siyāh* «печень» и *ĵegär-e sefid* «лёгкие» (*siyāh* – «чёрный», *sefid* – «белый»).

Как само слово *ĵegär*, так и модель обозначения печени и лёгких как «чёрное X» и «белое X» были заимствованы в тюркские языки. Без прилагательных мы находим его в халадж. *ĵiger*, узб. *jigar* «печень», каз. *жігер* «воля, усилие, рвение» (СИГТЯ 2006: 839; Räsänen 1969: 126). Коллокации представлены прежде всего в турецком и азербайджанском: тур. *karaciğer* «печень», *akciğer* «лёгкие» (*kara* – «чёрный», *ak* – «белый»), азерб. *qaraciyər* и *ağciyər*⁴. Вероятно, турецким влиянием объясняются аналогичные крымскотатарские *къара джигер* и *акъ джигер*; гагузские *кара ѓсеер* и *ак ѓсеер* (ГРМС 1973: 185).

Как мы увидим дальше, под влиянием тюркских языков как само слово *ciğer*, так и «цветовая» модель получили очень широкое распространение. По характеру протекания большинство случаев можно разделить на три категории:

- заимствование: для обозначения печени или реже лёгких заимствуется слово *ciğer*;
- заимствование + калькирование: заимствованное *ciğer* снабжается прилагательными «чёрный» (для печени) и «белый» (для лёгких);
- калькирование: в качестве существительного используется исконное для данного языка слово «печень», «лёгкое» или «внутренности».

Кое-где ситуация усложняется тем, что для человеческих и животных внутренних органов используются разные обозначения.

2. Языки Кавказа

Слово *ciğer*, а также модель обозначения печени и лёгких как «чёрное X» – «белое X» проникли в некоторые языки Кавказа, находящиеся в контакте с азербайджанским и турецким:

а) лезгинские языки (Kassian; Comrie, Khalilov):

- удинский (ниджский диалект): *маъин панаи* /ma^ɟjɪn pa^ɟaɪ/ (= «чёрный потрох») «печень»;
- удинский (варташенский диалект): /ma^ɟin ru^ɟru^ɟ/ «печень», и, вероятно, также прямое заимствование из азербайджанского /dʒigæɾ/ «печень»;

⁴ Мы не перечисляем в этом ряду аналогичную конструкцию в одном из кумыкских диалектов (см. ниже), поскольку там это, по всей вероятности, калька, вызванная азербайджанским влиянием.

- крызский: *лаьхIаь лаьхIкаьн* /læħæ læħkæn/ «печень» при *лаьзи лаьхIкаьн* /læzi læħkæn/ «лёгкое» и *бегил лаьхIкаьн* «селезёнка» (*лаьхIаь* – «чёрный», *лаьзы* – «белый»);
 - крызский (алыкский диалект): /taħul/ ~ /leħa taħul/ (/leħa/ – «чёрный») «печень» или /dʒigar/ «печень»;
 - будухский: *лаькъ* /læq'/ ~ *лагIалекъ* /laħa leq'/, *лагIа лаькъ* /laħa læq'/ «печень» при *лузулекъ* /luzu leq'/ «лёгкое» (*лагIа* – «чёрный», *лузу* – «белый»);
 - ругульский (мухадский диалект): /laq'/ ~ /liħ^odi laq'/ «печень» (liħ^odi – «чёрный»);
 - лезгинский (кубинский диалект): *чIулов лекъ* /tʃ^oulow leq'/ «печень» при *лацу лекъ* /latsu leq'/ ~ *лацу джигер* /latsu dʒiger/ «лёгкое» (*чIулав* – «чёрный», *лацу* – «белый»);
 - табасаранский (литературный): *ликI* /lik'/ ~ *кIару ликI* /k'ar'u lik'/ «печень» при *лизи ликI* /liz'i lik'/ «селезёнка».
- б) хиналугский: *мичIаь бийар* /mitʃ^ä bij'ar/ «печень» при *хьырыцI бийар* /x'ɨntʃ^ä bij'ar/ «лёгкое» и *джигаьр* /dʒigæɾ/ «лёгкое», *бийардыр* «лёгкие и печень» (Kassian; Comrie, Khalilov).
- в) лазский: *žigeri* «печень» (Климов, Халилов 2003: 90).
- г) татский (еврейский диалект): *жигер* «печень» (Comrie, Khalilov).
- д) кумыкский (говор села Туменлер Кайтагского района Дагестана): *кьора бовур* «печень» при *акъ бовур* «лёгкое» (*кьара* – «чёрный», *акъ* – «белый»), слово бовур при этом является континуантом пратюркского названия печени.

3. Албанский, греческий, арумынский, мегленорумынский

Другим направлением, по которому распространялись слово *ciğer* и коллокации «чёрное X» – «белое X», было европейское.

Среди неславянских языков мы находим данную модель прежде всего в албанском: *mëlçi* ~ *mëlçi e zezë* «печень» при *mëlçi e bardhë* «лёгкое» (само слово *mëlçi* заимствовано из итал. *milza* «селезёнка» (Orel 1998: 259); *zi* – «чёрный», *bardhë* – «белый»), диал. *mushkni e zez*, *mushkni e bardh* (*mushkni* – «лёгкие») и т. д. (Kyriazis 2012: 140; ALE: 7).

Также она присутствует в некоторых греческих диалектах: *šk'ot' m'avru* «печень» (Εράτωνα; (σκόφι >) *šk'ot'* – «печень», *m'avru* – «чёрный») (Домосилецкая 2011: 76), *μαύρο πλεμόνι* (Эпир; *πλεμόνι* – «лёгкие») (Kyriazis 2012: 140), кипр. *vlang'in m'avrɔn*, где *vlang'in* – континуант др.-греч. *σπλάγχων* «внутренность» (ALE: 5).

Нанесём вышеописанный материал на карту:

Рис. 1. Модель «чёрное X» – «белое X», а также прямое заимствование слова *çığır* в кавказских языках (ареалы турецкого и азербайджанского языков закрашены).

В греческом присутствует также как непосредственное заимствование $\tau\zeta\iota\epsilon\rho\iota \sim \tau\zeta\iota\gamma\epsilon\rho\iota$ «печень, внутренности», так и полукалька – $\tau\omicron \mu\acute{\alpha}\rho\omicron \tau\zeta\iota\epsilon\rho\iota$ (Meuget 1891: 271–272).

Полная калька типа $l'ai^u \text{ } i\hbar k'at^u$ ($l'ai^u$ – «чёрный», $i\hbar k'at^u$ – «печень») характерна и для части арумьских диалектов (Baga et al. 2005: 338; Gořab 1984: 220). По данным арумьского диалектного атласа, эта коллокация встречается в следующих пунктах (в скобках дан номер населенного пункта в сетке ALAR): Болгария – Благоевград (1), Лопово (10); Македония – Убого (7), Крушево (11), Горна Белица (13), Долна Белица (14), Гопеш (15), Маловиште (16), Трново (17); Греция – Ано Поройа (Ανω Πορόια, 12), Ксироливадо (Ξηρολίβαδο, 29), Авделла (Αβδέλλα, 40), Писодери (Πισοδέρι, 53); Албания – Нича (Niçë, 21), Грабова-э-Сипэрме (Grabovë e Sipërme, 22) (ALAR: 273).

Обнаруживается она и в мегленорумынском: *négru drob, negri dróbur* (ALAR: 273).

Отметим наличие на Балканах и другой цветовой модели – «красное X» как «лёгкие»: алб. *mëlçi e kuqë* (*kuq* – «красный»), греч. то κόκκίνο τσίτερι (Meyer 1891: 271–272).

4. Болгарский, македонский, сербохорватский⁵

Южнославянские данные хорошо задокументированы в «Общеславянском лингвистическом атласе» (ОЛА 9, карты 53 и 54) и «Македонском диалектном атласе» (МДА 2008, карта I/85).

В восточной подгруппе южнославянских языков обнаруживаются два варианта обозначения печени и лёгких: калька турецкой модели при помощи слова *дроб* (например, болг. лит. *черен дроб* – *бял дроб*) или при помощи заимствованного *джигер* (например, *сѣн žiger* – *bel žiger* (Дихово, пункт ОЛА 101)).

Нельзя не согласиться с Я. Сятковским, что первичен вариант с *дроб*, а вариант с *джигер* появился уже позднее (Siatkowski 239–240). Об этом свидетельствует в первую очередь дистрибуция этих вариантов: *джигер* занимает центральную часть на карте, разрезая *дроб* на две части. В периферийном пункте 143 (Козичино) на крайнем востоке Болгарии, изолированном от основных ареалов *дроб*, фиксируется как *дроб*, так и *джигер*: *'čerən d'ro:p, ži'ge:r* – «печень», *'b'a:l d'ro:p, ži'ge:r* – «лёгкое». Обозначение *'čerin drop* также обнаруживается у банатских болгар в Румынии (пункт ОЛА 167).

Кроме того, в некоторых пунктах печень уже называется словом *джигер*, но в значении «лёгкое» ещё фиксируется *дроб* (например, Ракотинци (пункт ОЛА 94): *сѣн žiger* «печень» – *bel drop* «лёгкое»; Пештани (пункт ОЛА 99): *сѣн žiger* «печень» – *bel žiger, bel drop* «лёгкое»), а как показывает материал самых разных языков, проанализированный в рамках данной статьи, движителем процесса заимствования и калькирования обычно была именно печень.

Для ряда болгарских пунктов ОЛА фиксирует в качестве названия печени только *джигер* без цветообозначения (пункты 122, 127, 128, 135, 143, 144), однако без более тщательного изучения вопроса сложно сказать, насколько это отражает реальную ситуацию.

⁵ Словенский язык рассмотрен ниже отдельно.

Нанесём вышеописанный материал на карту:

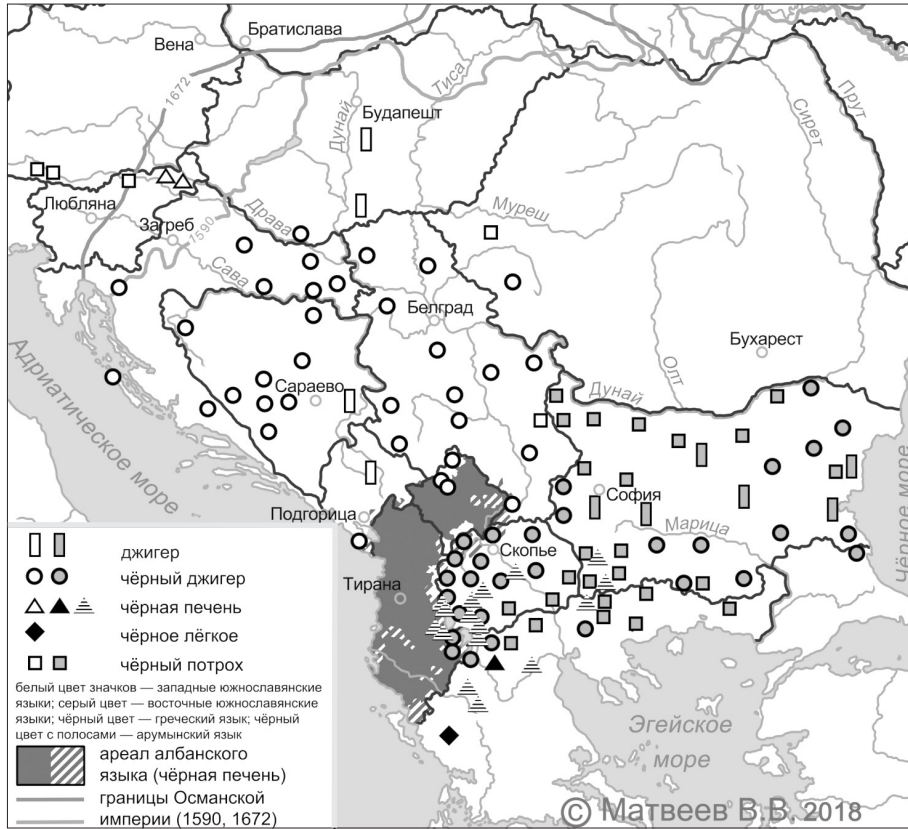

Рис. 2. Модель «чёрное X» – «белое X», а также прямое заимствование слова *ciğer* на Балканах и в словенском языке. Ареал албанского языка закрашен полностью в связи с отсутствием у автора точных данных о распространении коллокаций *mëlçi e zezë* «печень» и *mëlçi e bardhë* «лёгкое».

На сербохорватской языковой территории мы наблюдаем несколько более сложную картину. Здесь отчасти сохраняются континуанты праславянского названия печени – **ętro*. Кроме того, в части ареала значение «печень» приобрели суффиксальные континуанты другого праславянского слова – **otroba*. Сверху на это наложилась турецкая модель с прямым заимствованием – *crna žigara/žigerica*. Менее, чем заимствование, распространена калька – *crna utrobica* (пункты ОЛА 71, 74, 75, 76, 77), а в одном пункте (Žminj, 22) – *č'rna koro'dela* (дословно «чёрные внутренности») наряду с *utroba*.

В ряде пунктов ОЛА фиксирует два варианта, иногда с семантической дифференциацией, например, Паковраће (пункт 68): *jètra*, *s̀:na žìgerica* (у животного); Требальево (76): *s̀:na: útrobica*, *žìgarica*.

Прямое заимствование *džiger* отмечается уже в XVI веке в Дубровнике (Skok 1: 473).

Отдельно отметим интересную ситуацию в пункте 24 (Dobrinj), где в значении «печень» сохранилось исконное *ʼje:tra*, а заимствованное *ʼžigerica* приобрело значение «лёгкие».

5. Венгерский, румынский, словацкий и украинский

В венгерском модель «чёрное X – белое X», по всей вероятности, отсутствует. Во всяком случае, A Magyar Nyelvjárások Atlasza (III, карта 426) фиксирует только фонетические вариации литературного *máj* «печень». В то же время в венгерском имеется прямое заимствование *zsiger* «внутренности, потроха».

В румынском мы находим как прямое заимствование из турецкого, так и кальку (NALR 1967, harta 92, harta 108; NALR 1969, harta 104; NALR 1980, harta 95; NALR 1987, harta 67, harta 77; NALR 1992, harta 150; NALR 1996, harta 73).

Прямое заимствование обнаруживается в восточной и юго-восточной части румынской Добруджи в виде *gìgèr* ~ *gìgìr* «печень» (пункты NALR 874, 877, 896). Частично ареал непосредственного заимствования перекрывается с ареалом полукальки *gìgèr nègru* (пункты 878, 883). Та же полукалька отмечена, по данным Общекарпатского диалектологического атласа, в Молдавии (пункт 126, Копанка) и Одесской области Украины (пункт 131, Плавни). Особняком стоит отмеченное в пункте 896 противопоставление *gìgèru àla ròşu* [красный *gìgèr*] «печень» – *gìgèru àla àlbu* [белый *gìgèr*] «лёгкие»⁶.

Полные кальки встречается на большей территории, причём в роли определяемого слова могут выступать унаследованное румынским из народной латыни слово *ficat*, обозначающее печень в литературном языке и большинстве говоров; унгаризм *mai*, распространённый в этом значении и без прилагательного; *plămân* «лёгкое» и *bojoc* «лёгкое».

На юго-востоке Баната распространена коллокация типа *ficátu nègru* или *ficátu al nègru* (зачастую наряду с *ficat*), NALR фиксирует её в 14 пунктах. Тот же тип (с фонетическими и морфологическими вариациями)

⁶ Наряду с исконными обозначениями *ficat* и *plămîne*.

встречается в Мунтении и Добрудже (5 пунктов на северо-востоке и юго-западе), а также Олтении (7 пунктов, в пункте 936 также *plomînu nègru*).

На северо-западе западной Молдовы и Буковины наиболее распространён вариант *plămîn nègru* (43 пункта), реже *maĭ nègru* (20 пунктов) и *ficât nègru* (3 пункта). Зачастую для одного населённого пункта засвидетельствовано два или три наименования, в разных сочетаниях, как с цветообозначениями, так и без них.

Те же конструкции фиксирует Общекарпатский диалектологический атлас в Молдавии и на Украине: *plă'myn 'negru* (Диновцы, Черновецкая область) и вариации на тему *'majury 'njagry* (Косоуцы, Выхватинцы, Калинешты, Пуцинтей, Резены в Молдавии и Каменское в Одесской области) (ОКДА 4, карта 19).

Отметим, что в Банате очень широко распространено сербо-хорватское заимствование *jîgârîĭă* (с вариантами), однако в значении «лёгкие», а не «печень»⁷. Согласно данным NALR, в Трансильвании и Марамуреше⁸ ни прямого заимствования, ни кальки не зафиксировано.

Коллокация типа «чёрное X» на словацком материале в ОЛА не засвидетельствована. Однако обозначения *čierna pečeňa* и *čierna pečeň* фиксируются другими источниками. В письменных памятниках *černa pečeňa* появляется в XVII веке. Отметим также параллельное обозначение «красная печень», перекликающееся с упомянутыми выше албанским, греческим и румынским: *od nemocech jater aneb čerweneg pečene*, также зафиксированное в XVII веке (HSSJ 3: 496).

«Словарь словацких диалектов» фиксирует *čierná pečeňa* в Бошаце, Тренчянский край (северо-западная Словакия) (SSN 2: 762). Ф. Шуянский пишет следующее: „Miesto jatrá ľud obyčajne hovorí čierna pečeňa“, к сожалению, без уточнения ареала (Šujanský 1893).

Беглый поиск показывает, что в литературе XIX века это обозначение попадает неоднократно. Так, венгерское *máj* переводится как *čierna pečeňa, jatra* (Mráz 1866: 357), так же латинское *iecur* (Černý 1865: 31). Оно появляется в переводе с венгерского „Cvičenia umu a reči“ (Nagy 1870: 123), а также произведениях Мартина Кукучина (Kukučín 1958: 279).

Безусловно, словацкий материал нуждается в дополнительном изучении для определения временных и географических границ распространения рассматриваемой коллокации.

⁷ Интересная коллокация фиксируется в пункте 21: *ficăți din pept* [*ficăți* в груди] «лёгкие».

⁸ В томе «Марамуреш» карта «печень» отсутствует, однако поскольку в качестве обозначения лёгких фигурирует только исконное слово, мы полагаем, что эту ситуацию можно экстраполировать и на «печень».

Нанесём вышеописанный материал на карту:

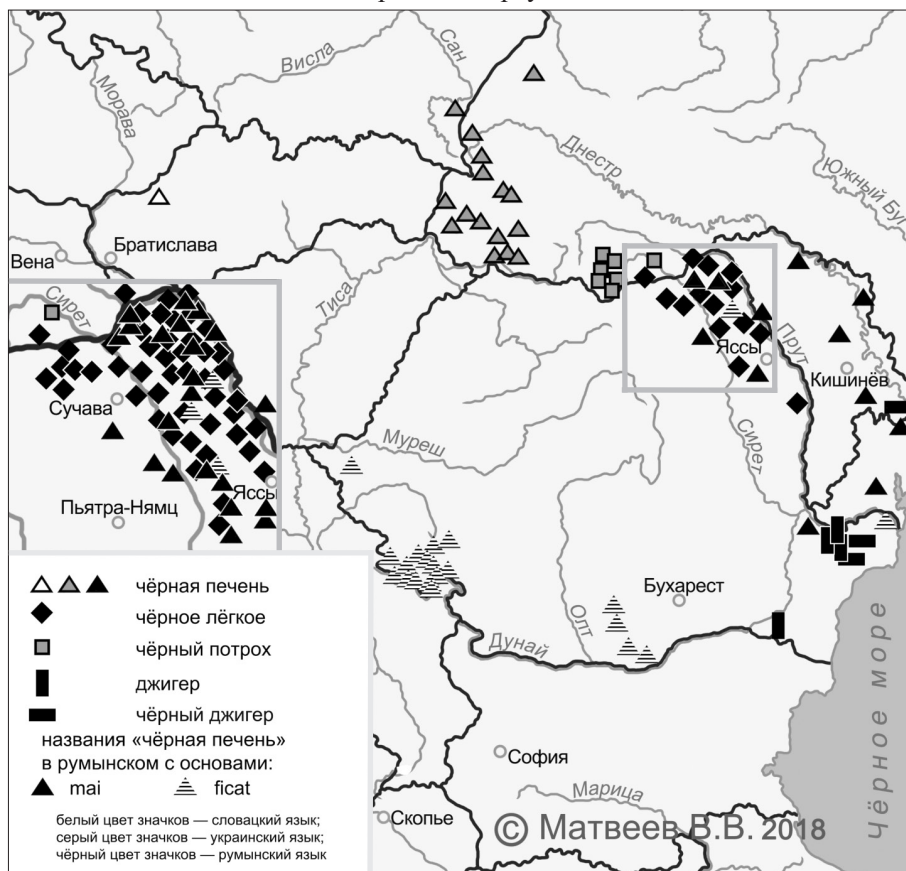

Рис. 3. Модель «чёрное X» – «белое X», а также прямое заимствование слова *ciğer* в карпатском ареале.

В украинских говорах также присутствует модель «чёрная печёнка» или, чаще, во множественном числе – «чёрные печёнки» (*č'or'n'i pyč'un'ky* и т.д.). ОЛА фиксирует её в четырёх пунктах в Закарпатской области Украины (Поляна, Довге, Торунь, Буштина) и одном (Туринка) Львовской. ОКДА отмечает эту модель в 10 пунктах Закарпатской (Малый Березный, Тухля, Ореховица, Порошково, Дусино, Малый Раковец, Нижний Быстрый)⁹ и Львов-

⁹ К сожалению, карты «печень» нет в «Лингвистическом атласе украинских народных говоров Закарпатской области УССР» И. А. Дзендзеловского, но на представ-

ской (Великая Лина, Турье, Лосинец) областей. Обнаруживается она и в одном пункте на территории Польши – Ольшаны (AUGN, карта 106).

Кроме того засвидетельствована модель «чёрный потрох». Она присутствует в одном пункте ОЛА (Шепит) и 6 ОКДА (Ричка, Белоберезка, Виженка, Долишний Шепот, Гринява, Плоска), образуя компактный ареал на территории Черновицкой и Ивано-Франковской областей при границе с Румынией

6. Словенский

В словенских диалектах, по данным Словенского лингвистического атласа (SLA 1/51, SLA 1/52), зафиксирована конструкция типа (*ta*) *črni drob* «печень» в каринтийской группе говоров. Для нескольких пунктов в этом значении записано только существительное *drob*, причём есть основания полагать, что цветообозначение было утрачено (либо просто не записано собирателем, поскольку полная конструкция употреблялась при наличии противопоставления печени и лёгких).

Отдельно отметим ситуацию в резьянской Столвице, где в значении «печень» употребляется старое *jêtra* ~ *îêtra*, но лёгкие обозначаются как *te bile jêtra* ~ *te bile îêtra*.

Пункт атласа	Печень	Лёгкие
001 Egg bei Hermagor (Brdo pri Šmohorju)	tə čərnə drûəb	plúčə
002 Förolach (Borlje)	tə čərnə drûəb	plúčə, lùngən
004 Feistritz an der Gail (Bistrica na Zilji)	tə čərnə drûəb	plúčə, (tə bīələ drûəb)
007 Riegersdorf (Rikarja vas)	tə čərnə drûəb, jêtrə	plúčə
049 Pernice	'čərn d'ruop, 'čərn d'ruop, 'jətra; 'jə:tre	'bɛ:li d'ruop, p'lu:ča; p'luče
050 Sv. Primož na Pohorju	jêtrə; 'čərn d'ru:əp	plúče; 'bi:əli d'ru:əp
011 Latschach (Loče)	drûəb	plúčə
046 Pameče	drûəp	plúče
051 Vuzenica	jêtrə, drûəp	plúče, bīəli drûəp
059 Stolvizza (Solbica)	jêtra; îêtra	te bile jêtra; te bile îêtra

Таблица 1. Обозначение печени как (*ta*) *črni drob* или *drob*, а лёгких как (*ta*) *bile drob* в словенских диалектах по данным SLA.

ленной там карте «лёгкие» ареалы обозначений типа «белые печёнки» и «лёгкие печёнки» занимают довольно большую территорию (Дзедзелівський 1960, карта 145).

Данные диалектных словарей подтверждают наличие этой конструкции в Каринтии. Так, в Эгге и Потшахе (пункт SLA 001) *drûab* фиксируется в значении «внутренности», а *črni drûab* – «печень» (Pronk 2009: 212). В Эбриахе (пункт SLA 029) картина выглядит следующим образом: *jé:tre* «печень» (Karničar 1990: 161), *drò:b* «внутренности», *ta čâr:ən drò:b* «почки, печень и селезёнка», *ta bè:l drò:b* «лёгкие» (Karničar 1990: 141).

Словарь Плетершника отмечает конструкцию *črna jetra* «печень» в словенском (у Орослава Цафа, уроженца Штирии) и *bela jetra* в значении «вилочковая железа»¹⁰ (у Миклошича, также штирийца) с пометкой «восточноштирийское, юговосточноштирийское» (Pleteršnik 2006: 366).

Весь этот материал ставит перед нами сложную задачу: должны ли мы рассматривать словенские данные отдельно от балканского ареала или наоборот как составную его часть. Чтобы ответить на него, разберём также данные романских и лужицких языков.

7. Романские языки (кроме румынского, арумынского и мегленорумынского)

Противопоставление «чёрное X» – «белое X» характерно также для ладинского языка, в котором печень обозначается как *fuià fosch* (гарденский диалект) (Forni), *fa fošk* (марерббанский); *fa fošk* (бадиотский); *figá nèger* (ливиналлонгский); *figá nèger* (ноннский) (Gartner 1923: 149); *fià neigher* (фассанский) (DILF 2001: 451). Соответственно лёгкие называются *fuià blanch* (гарденский диалект) (Forni), *fa blanġ* (марерббанский); *fa blanġ* (бадиотский); *figá blanġ* (ливиналлонгский); *figá blanġ* (ноннский) (Gartner 1923: 159); *fià bianch* (DILF 2001: 112).

Ту же схему мы находим в окситанском: *fricasséio niéro* – *fricasséio blanch* (Кейрас; *fricasséio* – «внутренности»); гасконском: *hidge nègue* – *hidge blan* (Базас); одном французском диалекте: *foie noir* – *foie bllanc* (провинция Берри) (Zauner 1902: 156, 170; PAC 1877: 74); а также французском языке Луизианы: *foie noir* – *foie blanc* (DLF 2010: 290). Что интересно, Atlas linguistique de la France нигде не фиксирует чёрной печени, однако в целом ряде пунктов (76, Gérardmer, Vosges; 180, Igney, Meurthe-et-Moselle; 517, Saint-Groux, Charente; 610, Chazelles, Charente; 614, Excideuil, Dordogne; 813, Monistrol-d'Allier, Haute-Loire; 896, Seillans, Var; 901, Theneuille, Allier) встречается «белая печень» как обозначение лёгкого (ALF, карта 1073).

¹⁰ Вилочковая железа находится между лёгкими.

По данным ALE эта же модель присутствует в итальянских (*kur'ad n'ira; frit'ura n'egra; fr'itu n'iru*) и испанских (*aθa'ura n'eγra*) диалектах (ALE: 7, 11).

Возможно, сюда можно отнести также руманшские энгадинские формы *nirom/narom/gniram* «печень», восходящие по этимологии X. Шмида к **nigrāmen* (< *niger* «чёрный»)¹¹ (DRG). Однако в этом случае не приходится говорить о полной реализации рассматриваемой модели, поскольку лёгкое в верхнеэнгадинском называется *leiv* (дословно «лёгкий»), а в нижнеэнгадинском – *curaglia* (собираательное существительное, образованное от *cor* «сердце») (Pallioppi 1895: 216, 420; DRG).

Отметим, что если бы модель «чёрное X» – «белое X» удалось обнаружить во фриульских диалектах, то гипотетически можно было бы говорить об альпийском ареале, объединяющем словенский язык с романскими. Однако данные идиомов Франции, Италии и Испании говорят о том, что в романских языках наличие этой (а также близких, см. ниже) модели скорее является независимым лингвистическим фактом.

8. Кельтские языки

Что касается кельтских языков, по данным ALE, одном из ирландских диалектов засвидетельствовано расширение названия печени прилагательным «чёрный»: *na haenna dubha* (ALE: 7).

9. Цыганский язык

ALE отмечает *kalo buko* или *kalu buku* «чёрная печень» в цыганских идиомах Словакии, бывшей Югославии и Болгарии (при просто *buko* в других идиомах) (ALE: 19). База данных ROMLEX отмечает эту конструкцию в идиомах Боснии и Косова, Македонии, Болгарии, Словении, Словакии, Венгрии, Румынии и Уэльса (ROMLEX).

10. Лужицкие языки

Большое разнообразие коллокаций мы находим в лужицких языках (SS 6: 142–145). Там в качестве существительных могут служить как *jatra / jětša*

¹¹ Ранее это слово также пытались выводить из *rēn* «почка» > **tenamen* > **peramen* или из немецкого *Niere* «почка» (IDRG).

«печень», так и *pluca* «лёгкие», а в роли прилагательных выступают не только белый – чёрный, но и лёгкий – тяжёлый, а также мягкий – твёрдый. Иногда обозначение печени выступает без прилагательного. Всё это создаёт значительное количество возможных комбинаций, из которых засвидетельствованы восемь.

Обозначения	Пункты Sorbischer Sprachatlas
Модель «белые – чёрные *ętra»	
běle jatra – čorne jatra	Geierswalde (69), Tätzschwitz (70), Michalken/Bröthen (100), Nardt (101)
běle jětša – jětša / běło jatra – jatra	Drachhausen (4), Döbbrick (18), Bergen (71)
Модель «белые – чёрные *pluŕa»	
běle pluca – čarne pluca	Tauer (8), Drewitz (10), Grötsch (14), Bärenbrück (15), Willmersdorf (36), Tranitz (38), Roggosen (45), Drieschnitz (47), Mattendorf (48), Skerbersdorf (51), Kromlau (54), Groß Düben (55), Trebendorf (56), Mühlrose (59), Neustadt (60), Zerre (61)
běle pluca – pluca	Groß Lieskow (37), Roggosen (45), Mattendorf (48), Waldesdorf (49), Sellesen (50)
Модель «лёгкие – тяжёлые *ętra»	
lažke jětša – šěžke jětša	Burg (1), Werben (22), Müschen (23), Ruben (28)
lažke jětša – jětša	Schmogrow (2), Fehrow (3), Babow (27), Kunersdorf (29), Zahsow (32)
Модели «мягкие – твёрдые *ętra/*pluŕa»	
měke jětša – twarde jětša	Briesen (20), Guhrow (21)
měke pluca – twarde pluca	Schönhöhe (9), Jänschwalde (11), Horno (12), Heinersbrück (13), Bärenbrück (15), Gablenz (44), Koppatz (46)

Таблица 2. Обозначения печени и лёгких при помощи коллокаций в лужицких языках. В пунктах 15, 45 и 48 представлены по две модели.

11. Заимствование или независимая инновация?

Уникальность лужицкой ситуации в высокой плотности разных моделей в сравнительно небольшом ареале. Однако само объединение обозначений печени и лёгких (иногда также селезёнки) в рамках одной модели довольно распространено. Ничего необычного в этом, конечно, нет: при разделке животного именно лёгкие и печень являются одними из самых больших и важных внутренних, друг другу же их можно противопоставить как по цвету (чёрный или

красный – белый), консистенции (твёрдый – мягкий), так и по тому, всплывают они в сосуде с водой или тонут (лёгкий – тяжёлый). Конечно, далеко не всегда в жизнь претворяются оба члена модели. Яркий пример – восточнославянская инновация «лёгкие», которой на большей части ареала не противопоставлено ничего «тяжёлого» (о схожем обозначении, широко распространённом в романском мире см. Zauner 1902: 157), и аналогичный случай в прагерманском – *lungōn от *h₁lung^{wh}- «лёгкий» (Kroonen 2013: 344 с другими семантическими параллелями). Обратный случай – семитское обозначение печени как «тяжёлой» (др.-евр. כֶּבֶד, *kābēd* и др. (Klein 1987: 268)). В литературном французском существует *molle* «лёгкое животного» (дословно «мягкое»). Аналогично также в ряде французских диалектов (ALF, карта 1073).

Тем не менее, если говорить о славянских языках, то в данных ОЛА мы находим в нескольких пунктах модель «тяжёлая печень – лёгкая печень»: *ventroba, čęska ventroba – letka ventroba* (287); *c'aš'k'ija p'ečan'i – 'l'oxk'ija, 'l'oxk'ija p'ečan'i, l'ax'k'ija p'ečan'i* (331); *van'troba, c'aš'k'ija – 'l'oxk'ija* (337); *c'aš'k'ija – 'l'oxk'ija* (338); *p'ačonka* (у человека), *c'až'koja* (у животного) – *'l'oxk'ija* (392); *pyč'inka, t'aš'k'i pyč'in'k'e* (печень животного) – *'lex'ki, p'l'uca* (лёгкие человека), *'lex'ki pyč'in'k'e* (лёгкие животного) (413); *peč'ujka* [*'čorna, t'aš'ka*] – *'lyx'ki* (484)¹².

Ту же модель мы находим и в словацких диалектах: *čašká pečeň* «печень» – *lachka pečeň* «лёгкие» – Кисуцке Нове Место и окрестности (SSN 2: 762). В польских говорах она фигурирует в виде *dudy ciężkie* «печень животного» – *dudy lekkie* «лёгкие животного» в мазовецком диалекте (MSGP 2010: 55), причём нет никакого сомнения, что *dudy* пережили семантический дрейф от названия музыкального инструмента сначала к обозначению лёгких и лишь потом расширили свою семантику на внутренности вообще (ср. (Karłowicz 1900: 388; SGM 1: 84)).

Во французском говоре коммуны Варен (Varennes, департамент Сомма) засвидетельствовано противопоставление твёрдых и мягких внутренностей: *trîp dūr* «печень животного» – *trîp mōl* «лёгкое животного» (ALF, карты 585 и 1073). В сурсельвском руманшском присутствуют пара *dir* «твёрдый» – *lom* «мягкий» > *dir* «печень» – *lom* «лёгкое» (Decurtins)¹³. То же, но в виде коллокации с существительным *curaglia* мы находим и в сурмиранском говоре Бер-

¹² В пункте 272 почему-то как «тяжёлая», так и «лёгкая» составители карты ОЛА отнесли к печени: *von'troba [čęska i letka]* «печень» при *pyč'ca* «лёгкие».

¹³ Форма *dir* бесспорно восходит к латинскому *durus* «твёрдый», а вот форму *lom* пытались вывести из латинского *lāma* «болото, топь», но более вероятным кажется, что это заимствование из немецкого *lahm* «хромой; вялый (в переносном значении)» (Meuser-Lübke 1911: 350). В плане фонетики ср. формы *rom* «ветка» < лат. *rāmus* и *rom* «рама» < нем. *Rahmen*.

гона (Bergün / Bravuogn): *curaglia lomma* «лёгкое животного» – *curaglia digra* «печень животного». В соседнем говоре населённого пункта Лач (Latsch) обнаруживается цветовая пара: *curaglia cuetschna* («красная») «лёгкое животного» – *curaglia negra* («чёрная») «печень животного». Впрочем, печень может обозначаться также как *curaglia digra* (DRG)¹⁴, возможно, под влиянием близкого говора Бергюна.

Однако нельзя забывать о том, что названия печени сравнительно легко калькируются. Так, в народной латыни (*iecur*) *ficatum*, первоначально обозначавшее блюдо, вытеснило старое *iecur* в значении «печень» абсолютно аналогично греческой замене ἥπαρ на (ἥπαρ) σικωτόν > σικώτι. Семантический дрейф слова *печень* от значения «жаркое» к «печень (орган тела животных и человека)» является древнерусской инновацией и, вероятно, не случайно, что ровно тот же дрейф мы находим в примыкающем к восточнославянскому ареалу словацком языке (*pečeň*), а в литовском обнаруживаем явную кальку (*kėpenys* «печень» < *kėpti* «печь»).

В связи с этим отличить случаи, когда анализируемая модель возникла независимо, а когда она является результатом калькирования, очень трудно.

Если говорить о модели «чёрное X – белое X», то сомнений не представляет, что в некоторых языках (в кавказском, балканском и карпатском регионах) это инновация, вызванная контактом (прямым или косвенным) с тюркскими языками, а в некоторых это независимая инновация. Наибольшую сложность в этом отношении представляет словенский ареал, поскольку он, с одной стороны, примыкает к ареалу калькирования из турецкого (наличие этой конструкции в Штирии фактически перекидывает мостик от сербохорватских говоров к каринтийским и резьянским говорам словенского), а с другой – находится вблизи руманшско-ладинского ареала, в котором, кажется, предпочтительнее видеть независимые инновации.

Попробуем выдвинуть ряд критериев, которые могут позволить нам разграничить ареал кальки и независимо возникшие ареалы:

- 1) наличие наряду с чёрное X параллельных номинаций: твёрдое X, тяжёлое X;
- 2) наличие наряду с «цветовой» моделью прямого заимствования турецкого *ciğer*;
- 3) изолированность ареала;
- 4) вхождение ареала в область, находившуюся под влиянием Османской империи.

¹⁴ Аналогичные обозначения «лёгкого животного» существуют в сурмиранском говоре Альваной (Alvaneu / Alvagni): *curaglia lomma*; и в верхнеэнгадинском говоре Санкт-Морица (St. Moritz / San Murezzan): *curaglia cotschna* (IDRG), однако в этих случаях мы не располагаем информацией о том, как звучит второй член пары.

Отдельно следует оговорить использование «цветовой» модели с прилагательным *красный*, поскольку красный цвет может быть противопоставлен как чёрному и «присваиваться» лёгким (алб. диал. *mëlçi e kuqë*, греч. диал. то *kókkivo tǵíeri*; руманш. диал. *curaglia cuetschna*), так и белому и обозначать печень (рум. диал. *gígèru ăla rōșu*). Это факт, как нам кажется, нуждается в отдельном исследовании.

Что касается последнего критерия, то нелишним было бы сравнить ареалы модели «чёрное X – белое X» с картой концентрации турцизмов в славянских языках:

Как мы видим, Словения, Словакия и Лужица относятся к ареалам с минимальным количеством турцизмов, но, конечно, не стоит забывать, что анализируемая модель могла передаваться по цепочке, и кальку можно подозревать даже в отсутствие прямого контакта с турецким языком.

	наличие параллельных коллокаций	наличие прямого заимствования	изолированность ареала	вхождение в область турецкого влияния
кавказский	-	+	-	+
балканский	-	+	-	+
карпатский	±	+	-	+
словацкий	+	-	?	-
словенский	-	-	+	-
лужицкий	+	-	+	-
ладинский	-	-	+	-
руманшский	+	-	+	-

Таблица 3. Оценка анализируемых в статье ареалов с точки зрения зависимости от тюркского ареала «цветовой» модели согласно описанным выше критериям

Комментарий к таблице: поскольку целью данной статьи не был сбор подробной информации о других коллокациях, обозначающих печень и лёгкие, проставляя минус в первом столбце, мы не можем быть полностью уверены в отсутствии коллокаций типа «твёрдое X», «тяжёлое X» в том или ином ареале. В связи с отсутствием подробных данных по ареалу «чёрной печени» в словацком языке нам пришлось поставить знак ? в соответствующей ячейке таблицы.

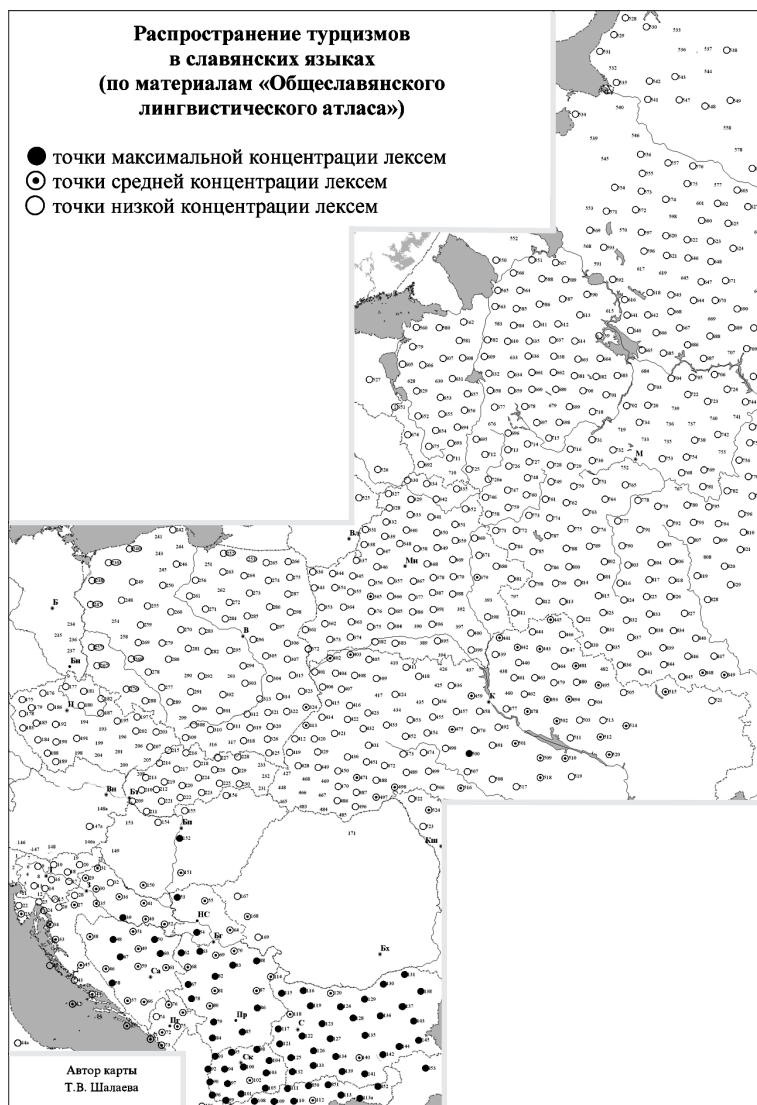

Рис. 4. Распространение турцизмов в славянских языках (по материалам ОЛА). Точки максимальной концентрации лексем – значит в одном из томов или в каждом томе в этом пункте 6-18 турцизмов; точки средней концентрации лексем – значит в одном из томов или в каждом томе в этом пункте 3-5 турцизмов; точки минимальной концентрации лексем – значит в одном из томов или в каждом томе в этом пункте 1-2 турцизма¹⁵.

¹⁵ При составлении карты использовались следующие материалы: ОЛА 4: 240–241 – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообра-

Наиболее сложными случаями в данной ситуации являются словенские и словацкие говоры, но общая сумма параметров этих ареалов, кажется, говорит в пользу независимой инновации.

Подводя некоторые итоги проведённому исследованию, отметим, что объединение печени и лёгких в одну пару коллокаций, противопоставленных друг другу как «чёрное – белое», «тяжёлое – лёгкое» или «твёрдое – мягкое», вполне естественно, легко объяснимо и может возникать в разных языках независимо друг от друга.

В то же время нельзя отрицать, что зародившаяся в персидском¹⁶ модель *ĵegär-e siyāh* vs. *ĵegär-e sefid* органично вошла в турецкий и азербайджанский и дальше была «популяризирована» на огромной территории уже ими. Эта территория включает в себя два ареала – кавказский (рис. 1) и балкано-карпатский (рис. 2 и 3).

В Европе существуют также ареалы, где «цветовая» модель обозначения печени и лёгких появилась независимо от турецкого влияния. Сюда относятся ладинский, руманшский, итальянский, окситанский, гасконский, французский и испанский языки. Среди славянских языков сюда можно отнести также лужицкие и, с несколько меньшей долей уверенности, словацкие и словенские говоры.

Библиография

- ГРМС 1973 = *Гагаузско-русско-молдавский словарь*. 1973. Москва: Советская энциклопедия.
- Дзедзелівський, Йосип О. 1960. *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика)*. Частина II. Ужгород.
- Домосилецкая, Марина В. 2011. Анатомические названия (соматизмы) в Малом диалектологическом атласе балканских языков (МДАБЯ). *Acta Linguistica Petropolitana. Труды института лингвистических исследований*: 64–100.

зовательная. Т. 4. Сельское хозяйство. Братислава, 2012; ОЛА 6: 184 – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Т. 6. Домашнее хозяйство и приготовление пищи. Москва, 2007; ОЛА 9: 208–209 – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Т. 9. Человек. Краков, 2009; ОЛА 10: 233–234 – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Т. 10. Народные обычаи. Москва, 2015; ОЛА 12 – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Т. 12. Личные черты человека (в печати).

¹⁶ Во всяком случае, нам не удалось проследить корней этой модели дальше персидского. Несмотря на то, что в арабской поэзии встречается выражение *kubūd biḍ* «белые печёнки» (van Donzel 1997: 327), возможно, обозначавшее лёгкие, вряд ли из этого можно делать какие-либо далекоидущие выводы.

- Климов, Георгий А., Халилов, Маджид Ш. 2003. *Словарь кавказских языков*. Москва: Восточная литература.
- МДА 2008 = *Македонски дијалектен атлас. Прологомена*. 2008. Скопје: Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”.
- ОКДА 4 = *Общкарпатский диалектологический атлас. Выпуск 4*. 1993. Львів: Институт українознавства.
- ОЛА 9 = Siatkowski, Janusz. Waniakowa, Jadwiga. 2009. *Общеславянский лингвистический атлас, лексико-словообразовательная серия. Выпуск 9. Человек*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Саенко, Михаил Н. 2017. Праславянское *репель/*ропель: исходная форма и этимология. *Slovene Linguistic Studies/Slovenski Jezik*, 11: 19–34.
- СИГТЯ 2006 = Тенишев, Эдхям Р. et al. 2006. *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык-основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка*. Москва: Наука.
- ALAR = Atlasul lingvistic al dialectului aromân. Volumul I. 2014. București: Editura Academiei Române.
- ALE = Atlas Linguarum Europae. Volume I.9, carte 102 foie (печень, liver, Leber, hígado, fegato). Carte de motivations (Libuše Čizmarová, Milena Šipková). Доступно по адресу: <http://www.hisgis.nl/ale/map-commentaries/liver-defopr.pdf/view>
- ALF = Atlas linguistique de la France. Доступно по адресу: <http://lig-tdcge.imag.fr/cartodialect3/>
- A Magyar Nyelvjárások Atlasza. Rész III*. 1973. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- AUGN – Rieger J. *Atlas ukraińskich gwar nadsańskich*. Tom 2. 2017. Warszawa: Wydzał „Artes Liberales“.
- Bara, Maria et al. 2005. *Южноаромынский говор села Турья (Пинд). Синтаксис, лексика, этнолингвистика, тексты*. München: Biblion Verlag.
- Comrie, Khalilov. Списки лексики в проекте *The Intercontinental Dictionary Series*. Доступно по адресу: <https://ids.clld.org>
- Černý, Emil. 1865. *Latinská mluvnicka dĽa D-ra F. Schultza*. Peřt: Náklad Viléma Lauffera.
- Decurtins, Alexi. *Niev vocabulari romontsch: surslivan-tudestg*. Доступно по адресу: <http://www.vocubularisursilvan.ch>
- DILF 2001 = Chiocchetti, Fabio; Bortolotti, Evelyn. 2001. *Dizionario Italiano – Ladino Fassano*. Vigo di Fassa: Istitut Cultural Ladin “Majon di Fascegn”.
- DLF 2010 = Valdman, Albert et al. 2010. *Dictionary of Louisiana French*. Jackson: University Press of Mississippi.
- van Donzel, Emeri et al. 1997. *The Encyclopaedia of Islam. Volume IV*. Leiden: Brill.
- Forni, Marco. *Dizionario Italiano-Ladino Gardenese*. Dizioner Ladin de Gherdëina-Talian. Доступно по адресу: <http://forniita.ladinternet.it>
- Gartner, Theodor. 1923. *Ladinische Wörter aus den Dolomitentälern*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.
- GoĽab, Zbigniew. 1984. *The Aromanian dialect of Kruřevo in SR Macedonia SFR Yugoslavia*. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- HSSJ 3 = Majtán, Milan et al. 2009. *Historický slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA.
- DRG = *Dicziunari Rumantsch Grischun*. Доступно по адресу: <http://online.drg.ch>

- Karłowicz, Jan. 1900. *Słownik gwar polskich. Tom pierwszy: A–E*. Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Karničar, Ludwig. 1990. *Der Obir-Dialekt in Kärnten*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Kassian, Alexei. *Annotated Swadesh wordlists for the Lezgian group (North Caucasian family)*. Доступно по адресу: <http://starling.rinet.ru/new100/lez.pdf>
- Klein, Ernst. 1987. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Jerusalem: Carta.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden – Boston: Brill.
- Kukučín, Martin. 1958. *Sobrané spisy. Dielo 13*. Bratislava: SVKL.
- Kyriazis, Doris K. 2012. Aspects of Inter-Linguistic Iosemy in the Pastoral Terminology of the Pindos Mountain Region. *Balkanismen heute – Balkanisms Today – Балканизмы сегодня*: 137–150.
- Meyer, Gustav. 1891. *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Meyer-Lübke, Wilhelm. 1911. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Mráz, Franko. 1866. *Úplná theoreticko-praktická mluvnica maďarského jazyka*. Viedeň: Tlačou Karola Goriška.
- MSGP 2010 = Wronicz, Jadwiga et al. 2010. *Mały słownik gwar polskich*. Kraków: Lexis.
- Nagy, Ladislav. 1870. *Cvičenia umu a reči*. Budín: Tlačou uhor. kráľ. univers. kníhtlačiarne.
- NALR 1967 = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*. 1967. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- NALR 1969 = *Atlas lingvistic român pe regiuni. Maramureș*. 1969. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- NALR 1980 = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*. 1980. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- NALR 1987 = *Noul atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*. 1987. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- NALR 1992 = *Atlas lingvistic român pe regiuni. Transilvania*. 1992. București: Editura Academiei Române.
- NALR 1996 = *Atlas lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*. 1996. București: Editura Academiei Române.
- Orel, Vladimir. 1998. *Albanian Etymological Dictionary*. Leiden – Boston – Köln: Brill.
- PAC 1877 = Chabrand, Jean-Armand; de Rochas d'Aiglun, Albert. 1877. *Patois des Alpes Cottiennes (Briançonnais et Vallées Vaudoises) et en particulier du Queyras*. Grenoble – Paris: Masonville et fils – Honoré Champion.
- Pallioppi, Zaccaria; Pallioppi, Emil. 1895. *Dizionario dels idioms romauntschs d'Engiadin' ota e bassa, della Val Müstair, da Bravuogen e Filisur*. Samedan: Stamperia da Simon Tanner.
- Pleteršnik M. 2006. *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Pronk, Tijmen. 2009. *The Slovene Dialect of Egg and Patschach in the Gailtal, Austria*. Amsterdam – New York: Rodopi.
- Räsänen, Martti. 1969. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ROMLEX = Romani lexicon. Доступно по адресу: <http://romani.uni-graz.at/romlex/>

- Siatkowski, Janusz. 2012. *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*. Warszawa: Zakład Graficzny UW.
- SGM 1 = Wronicz, Jadwiga et al. 2018. *Słownik gwar małopolskich. Tom I: A–Ó*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Skok, Petar. 1971–1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Štamparski zavod Ognjen Priča.
- SS 6 = *Sorbischer Sprachatlas. Band 6*. 1978. Bautzen: VEB Domowina-Verlag.
- SSN 2 = Ferenčíková, Adriana; Ripka, Ivor et al. 2006. *Slovník slovenských nářečí Svazok II: L – P*. Bratislava: Veda.
- Šujanský, František. 1893. Niečo zo stariny slovenskej. *Slovensé pohľady XIII*: 52–11.
- SLA 1 = Škofic, Jožica et al. 2011. *Slovenski lingvistični atlas 1*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Zauner, Adolf. 1902. *Die romanischen Namen der Körperteile*. Erlangen: K. b. Hof- und Universitäts-Buchdruckerei von Fr. Junge.

Prispelo marca 2019, sprejeto maja 2019.

Received March 2019, accepted May 2019.

Črna jetra, bela pljuča (o izvoru in razširjenosti poimenovalnega modela)

V prispevku je postavljena hipoteza, da se je model črni X ‘jetra’ in beli X ‘pljuča’ pojavil najprej v perzijsčini, bil potem prevzet v turškem in azerbajdžanskem jeziku, od koder se je razširil na veliko ozemlje in zajel nekatere govore kavkaškega, balkanskega in karpatskega območja. V Evropi istočasno obstajajo areali, na katerih se je isti poimenovalni model pojavil brez stika z omenjenimi jeziki. Sem sodijo nekateri romanski in lužiški govori, kakor po vsej verjetnosti tudi slovaška in slovenska narečja.

Black liver, white lungs. On the history and location of the model.

It is demonstrated that the *black X* ‘liver’ – the *white X* ‘lungs’ model originated in the Persian language and was then brought to the Turkish and Azerbaijani languages, from which it spread over a large territory affecting many idioms of the Caucasus, the Balkans and the Carpathians. At the same time there are areas in Europe where such a model developed independently. To this group belong some of the Romance and Sorbian speech varieties and, most likely, Slovak and Slovenian dialects.

Danila Zuljan Kumar

ZRC SAZU, Fran Ramovš Institute of the Slovenian language, Ljubljana

Word Order in Slovene Dialectal Discourse

Prispevek se osredotoča na posebnosti stalne stave v govornem narečnem diskurzu glede na pravila stalne stave v slovenskem knjižnem pisnem diskurzu, pri čemer poskuša ugotoviti, ali za nekatere besednoredne značilnosti lahko trdimo, da veljajo za slovenski narečni diskurz na splošno (v primerjavi s slovenskim knjižnim pisnim diskurzom). Podrobneje bodo analizirana le izbrana pravila stalne stave, in sicer stava ujemalnega pridevniškega prilastka, samostalniškega prilastka in predložne zveze v samostalniški besedni zvezi, stava prostih naslonk v izreku in njihovo zaporedje v naslonskem nizu, stava modalnega glagola v izhodišču, stava glagola ali njegovega dela v zloženi glagolski obliki, besedni red v izreku, ki ga uvede prislovno določilo ali členek, ter stava poudarnega členka in prislovnega določila.

The aim of this paper is to determine the differences in fixed word order between Slovene dialectal discourse and Standard Slovene written discourse, with a particular focus on whether we can claim that some word order characteristics are present in Slovene dialectal discourse in general (in comparison with Standard Slovene written discourse). We will focus on only selected sentence elements that are subject to fixed word order rules, specifically, on the word order variant of adjective modifiers in agreement with the noun and noun/prepositional phrase modifiers in a noun phrase, the position of clitics in an utterance, the order of clitics in a clitic cluster, the initial position of a modal verb in an utterance, the position of the verb or its part in a compound verb form, the word order characteristics of the utterance introduced by an adverbial or particle and the position of a stressed particle and an adverbial.

1. Introduction

There has been little discussion of word order in Slovene to date, even though the first extensive study of clitics and their position in a sentence in Slovene, published in two parts by Matija Murko and titled *Clitics in Slovene* and subtitled *Morphology and syntax* and *Part II: Syntax* was published in 1891–1892 in the Yearbook of the Slovene Society. In the introduction to the paper the author mentions that the knowledge on clitics is closely connected to stress, about which we know little,

and adds, “we know even less about stress in sentences, which is the soul of the expression of our thoughts” (Murko 1891: 5), by means of which Murko in fact already anticipated the phenomenon of the functional sentence perspective, as the Czech linguist Vilem Mathesius¹ more than forty years later called the arrangement of elements with respect to the functional role that they perform in the sentence, or the rule of free word order, as the Slovenian linguist Anton Breznik called it in his article “Word order in speech” almost twenty years after Murko (Breznik 1982). The majority of articles in Slovenian linguistics on word order in the past were based on an analysis of word order in literary texts (cf. Breznik 1982: 237–239, Toporišič 1982: 161–181). Only in the past fifteen years have there been discussions of word order in spoken discourse, i.e. in children’s speech (see Kranjc 2004) and urban speech (see Krajnc 2007), while little has been written about word order in Slovene dialects, or else these discussions focus only on particular dialects (see Zorko 1994, 1995, 1998; Steenwijk 1992; Zuljan Kumar 2002, 2003, 2014, 2016; Škapin 2014). The first attempt at a description of some word order characteristics in several Slovene dialects and a very loose comparison of the specific features of particular dialect groups was contributed by Zuljan Kumar (2007). This article is based on the aforementioned study and offers some new insights.

2. Word order in spoken dialectal discourse

The aim of this paper is to determine the differences in fixed word order between Slovene dialectal discourse and Standard Slovene written discourse, with a particular focus on whether we can claim that some word order characteristics are present in all Slovene dialectal discourse in general (in comparison with Standard Slovene written discourse). A second aim is to determine whether the selected word order variants that the author of the article analyzed in texts from the Littoral dialectal group² (see Zuljan Kumar 2002, 2003) also appear in texts from other Slovene dialects. If they do, we are further interested in whether their use is

¹ V. Mathesius 1939: O tak zvaném aktuálním členení vetném. *Slovo a slovesnost* 5. 171–174. Otherwise the principle of functional sentence perspective was partially recognized by Henry Weil as early as in 1844, in his article *De l’ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*, in which he compared word order in ancient and modern languages and found that word order in sentences is influenced by mutual relations between ideas (Beaugrande, Dressler 2002: 24).

² Specifically, the Torre Valley, Natisone Valley, and Brda dialects.

merely sporadic and they appear due to the short planning time³ that the speaker has at their disposal in spoken discourse, which prevents the deliberate structuring of utterances,⁴ or whether this is an established and perhaps also preferential use that in fact represents the dialectal word order variant. As part of the latter we will also check the possible influence of contact with a foreign language on the emergence of the word order variant.

We will focus on only selected sentence elements that are subject to fixed word order rules, specifically, on the word order variant of adjective premodifiers and noun/prepositional phrase post-modifiers in noun phrases, the position of clitics in an utterance, the order of clitics in a clitic cluster, the position of the verb or its part in a compound verb form, the word order characteristics of the utterance introduced by an adverbial or particle and the position of a stressed particle and an adverbial. We will examine the word order variants in question in texts from all Slovene dialect groups.⁵

2.1 The position of the adjective modifier in agreement with the noun (NOUN > ADJ.MOD in agreement with the noun)

In stylistically neutral word order the adjective modifier in agreement with the noun in Standard Slovene discourse is located in front of the head of the phrase,⁶ whereas in spoken dialectal discourse it can also be placed after the head. We found this kind of position in all the texts analyzed and can therefore assume

³ This is the time that a speaker needs in order to think about what they are going to say. In written discourse the planning time is much longer.

⁴ Typical of unprepared spoken discourse are interpolated lexemes and structures, false starts, interruptions, self-corrections and also flexible word order.

⁵ In the collection of texts entitled *Slovene Dialects* by Tine Logar and in the texts by the following recorders: Tjaša Jakop (Central Savinja dialect, Styrian dialect group; Inner Carniolan dialect, Littoral dialect group), Karmen Kenda Jež (Cerkno, Rovte dialect group, and Gail Valley dialect, Carinthian dialect group), Mihaela Koletnik (Slovene Hills dialect, Pannonian dialect group), Vera Smole (Lower Carniolan dialect), Matej Šekli (Natisone Valley dialect, Littoral dialect group), Jožica Škofic (Upper Carniolan dialect of Kropa), Peter Weiss (Upper Savinja dialect, Styrian dialectal group), Melita Zemljak (Lower Sava Valley dialect, Styrian dialect group), Zinka Zorko (Styrian, Pannonian and Carinthian dialects) and Danila Zuljan Kumar (Brda, Torre Valley and Natisone Valley dialects, Littoral dialect group). For more see the references section of the paper.

⁶ A stylistically marked adjective modifier in agreement with the noun in Standard Slovene can be located after the head of the phrase, for example in interjections (*strela gromska!* – lightning thunderous ‘hell’s bells!’ (exclamation), *bog nebeški* – god heavenly ‘god of the heaven’, *prijatelj moj dragi* – friend my dear ‘my dear friend’) or as a poetic figure (*Vida lepa* – Vida beautiful ‘beautiful Vida’) (Toporišič 1982: 55). Beautiful Vida is a Slovene myth (comm. DZK).

that this is a general feature of Slovene dialectal discourse, but with an important distinction: by far the greatest number of examples of post position were in Littoral texts, where there is contact with Italian and Friulian, both of which display both word order variants (cf. for example Dardano Trifone 2001: 202, 450–453 and Faggin 1997: 71),⁷ whereas in texts from the remaining dialect groups the word order variant NOUN > ADJ.MOD in agreement with the noun was far less frequent. Based on this difference we assume that in Littoral dialects this position is established – the two word order variants can appear together in the same utterance (ex. 2) – and in some cases even preferential,⁸ while in other dialects it is more the result of the short planning time available to the speaker for creating the utterance. This assertion is supported by Zorko, who states that the word order variant NOUN > ADJ.MOD in agreement with the noun appears in Styrian, Carinthian, and Pannonian dialects but that in such phrases the adjective modifier is perceived as an addition (Zorko 1998: 37).⁹

- (1) Litt.: Usak dan sò je jedlo župu v vržotovu (Zuljan Kumar 2003: 63).¹⁰
every day REFL AUX_{3SG} ate soup cabbage
'Every day cabbage soup was eaten.'
SLS: Vsak dan se je jedlo ohrovtovo juho.
- (2) Litt.: Kostanj ima deblo debelo an puno velikih varhi (Zuljan Kumar 2003: 63).
chestnut has trunk thick and many high peaks
'Chestnut has a thick trunk and many high peaks.'
SLS: Kostanj ima debelo deblo in veliko visokih vrhov.
- (3) Litt.: Je odrezala kruh v flete debele an jih je zmočila tu mleko an tu jajca strepetane (Zuljan Kumar 2003: 63).
AUX_{3SG} cut_{3SGF} bread to slices thick and them_{ACC} AUX_{3SG} soaked_{3SGF} into milk and into eggs whipped
'She cut the thick slices of bread and soaked them into milk and whipped eggs.'
SLS: Odrezala je debele rezine kruha in jih namočila v mleko ter v stepena jajca.

⁷For example in Friulian *un vistit gnûf* means the same as *un gnûf vistit* 'new clothes/dress'.

⁸In the Brda dialect in certain cases its use is more established than the word order variant ADJ.MOD > HEAD (e.g. *župa vržotova* 'ohrovtova juha' – soup cabbage 'cabbage soup', *kuhnja sirkova* 'koruzna juha' – soup corn 'vegetable corn soup', *njoki čiešpovi* 'slivovi cmoki' – dumplings plum 'plum dumplings').

⁹The speaker in spontaneous discourse often creates utterances according to the principle of addition, i.e. of first stating the most important information and then describing it further (Zuljan Kumar 2007: 43). The thesis that the adjective modifier is perceived as an addition can be supported by the fact that the recorder sometimes placed a comma between the head and the adjective modifier, which means that the speaker paused there.

¹⁰Whenever a feature applies to dialectal texts from all dialect groups, due to space limitations we will not cite examples from all dialect groups. But we have marked all examples in the texts in order to compare the frequency of use. Due to the small selection of texts we of course cannot generalize the finding.

- (4) Pann.: Starši moji bi ja skrbi meli za mene (Koletnik 2001: 255).
parents my COND yes care have for me
'My parents would of course be worried about me.'
SLS: Moji starši bi ja imeli skrbi zame.
- (5) Low.Carn.: Je pəršu kje, na Drenk, pər strici tuoyme /.../ (Smole 2007: 381).
AUX_{3SG} came_{3SGM} there, to Drenk, to uncle your
'He came there to Drenik to your uncle.'
SLS: Prišel je tja na Drenik k tvojemu stricu.
- (6) Upp.Carn.: /.../ tut svedra ciermanska so klele delal /.../ (Škofic 2007: 218).
/.../ also drills carpenter's AUX_{3PL} there made_{3PLM}
'They also made carpenter's drills there.'
SLS: Tukaj so delali tudi mizarske svedre.

2.2 The position of the noun modifier/prepositional phrase (NOUN MOD/PREP. PHRASE > NOUN)

In Standard Slovene discourse the noun and prepositional phrase modifiers are located after the head of the noun phrase (Toporišič 1982: 172), while in dialectal discourse they can also be positioned in front of the head.

- (7) Low.Carn.: Ja, lih tule sa gaurle! Lih tist dan zutrej de sa ga abesil, na Valentina dan (Smole 2007: 282).
yes, right that AUX_{3PL} spoke_{3PLM}! Just that day morning that AUX_{3PL} him_{ACC} hung_{3PLM}
on Valentin_{GEN} Day.
'Yes, that's what they were talking about! That just in the morning of that day they had hung him, on the Valentine's Day.'
SLS: Ja, ravno tole so govorili! Ravno tisti dan zjutraj, da so ga obesili, na Valentina dan.
- (8) Low.Carn.: /.../ je biu tam en muj stric, ne, ad matere stric, ne, ad matere stric, ad mujie mame stric /.../. je biu /.../ od matere žlahta (Smole 2007: 386).
/.../ AUX_{3SG} was there one my uncle, no, of mother_{GEN} uncle, no, of mother_{GEN} uncle,
of my mother_{GEN} uncle. /.../ AUX_{3SG} was /.../ of mother_{GEN} relative
'There was one of my uncles there, right, mother's uncle, right, mother's uncle, my mother's uncle /.../ he was /.../ my mother's relative.'
SLS: Tam je bil en moj stric, ne, od matere stric, od matere stric, od moje mame stric /.../ bil je /.../ od matere sorodnik.
- (9) Low.Carn.: Martinou mat sa mat pravə, kaku sa wad mater mat anu nuč slišel zyanə u Gulč (Logar 1993: 36).
Martinova's mother AUX_{3PL} mother_{DAT} told_{3PLM} how AUX_{3PL} of mother_{GEN} mother_{NOM}
one night heard_{3PLM} to ring in Gulč
'Martinova's mother told my mother, how she heard her grandmother one night to ring in Golič.'
SLS: Martinova mati so pravili, kako so od matere mati eno noč slišali zvoniti v Goliču.

Examples of this kind of position of noun/prepositional phrase modifiers were rare in the texts analyzed, with most of them being found in texts in the Lower Carniolan dialect. Zorko also found them in Styrian, Carinthian, and Pannonian dialectal texts but she also finds this position to be rare (Zorko 1994: 49). In this case it seems to be an established though not frequently used word order variant in Slovene dialectal discourse, alongside the word order variant of NOUN > NOUN/PREP.PHRASE MOD, and not a sporadic feature of spoken discourse that arose due to short planning time.

2.3 Initial position of a clitic or a clitic cluster

Concerning the position of clitics in a sentence, Standard Slovene, like the majority of Slavic languages (except Macedonian), follows Wackernagel's law¹¹ according to which clitics occur in second position in the utterance after the strong, i.e. non-enclitic accented word (Franks and King 2000: 219; Siewierska 1988: 31, 32; Priestly; Šekli 2018: 71). In compound tenses or in verbal phrases compound consisting of a verb + a verb complement a clitic is placed after the participle (ex. 10) or modal verb (ex. 11) (Toporišič 2000: 676).

- (10) SLS: *Prinesli mu bomo darilo.*
 bring_{1PLM} him_{DAT} FUT.AUX_{1PL} present
 'We'll bring him a present.'
- (11) SLS: *Moram ti prinesiti darilo.*
 have_{1SG} to you_{DAT} bring present
 'I have to bring you a present.'

Clitics can be located in the initial position (thus functioning as proclitics) of the sentence only in cases of ellipsis of an accented non-enclitic word (ex. 12, 13) or the interrogative particle *ali* (ex. 14) (Toporišič 2000: 676, cf. Žele 2017: 378) and when answering a question or referring explicitly to something in the preceding question or sentence and therefore implying a certain amount of emphasis on the pronoun (ex. 15) (De Bray 1969: 428; Franks and King 2000: 40–43).

- (12) SLS: *Se vidimo! (Jutri se vidimo!)*
 REFL see_{1PL}! (Tomorrow REFL see_{1PL})
 'See you!' ('See you tomorrow!')
- (13) SLS: *Le naj se pazi! (Alenka naj se le pazi!)*
 ADV PART REFL watch_{3SG} out (Alenka PART REFL ADV watch_{3SG} out)
 'She'd better watch out!' ('Alenka had better watch out!')

¹¹ The placement of clitic clusters in syntactic second position in the sentence after the first stressed sentence constituent or after its first part (Wackernagel's law) was inherited by Proto-Slavic from Indo-European (Šekli 2018: 71).

- (14) SLS: *Boš jutri prišel? (Ali boš jutri prišel?)*
 FUT.AUX_{2SGM} tomorrow come_{2SGM} (INTERR.PART FUT.AUX_{2SGM} tomorrow come_{2SGM})
 ‘Will you come tomorrow?’
- (15) SLS: *Bom prišel, kdo pravi, da ne bom.*
 FUT.AUX_{1SG} come_{1SGM} who says that NEG FUT.AUX_{1SG}
 ‘I will come, who says that I won’t.’

However, in Slovene dialectal discourse clitics can be located in the initial position in utterances. This position of clitics is a feature of Slovene dialectal discourse in general as we can observe it in all the dialectal texts reviewed. We can even find confirmation for this thesis from Murko, who raises the question of where this position of clitics in spoken Slovene comes from, given that this is an unusual occurrence in other Slavic languages. However, he does not believe it is due to the influence of the neighboring Germanic language but rather that “our language has equally independently developed in this regard as Russian has, which went to the other extreme, having lost even those clitic forms that were Proto-Slavic, and some sort of *ga* or *mu* simply did not develop at all” (Murko 1892: 85).

In Slovene dialects an utterance can thus be initialized by:

2.3.1 The auxiliary verb *biti* ‘to be’

- (16) Litt.: *Je* bluo šele tamavu, kar je paršu ho na Štupco (Logar 1993: 69).
 AUX_{3SGN} was already dark, when he came up to Štupca.
 ‘It was already dark when he arrived up to Stupica.’
 SLS: *Bilo je že temno, ko je prišel gor na Stupico.*
- (17) Styr.: *Sn* reku: »*Sn* ja dau, če sn glix pəršu damu.« *Sn* dau kuojim jist, /.../ po sn pa zaspau (Jakop 2001: 378).
 AUX_{1SG} said_{1SGM} AUX_{1SG} yes gave_{1SGM} if AUX_{1SG} just came_{1SGM} home. AUX_{1SG} gave-_{1SGM} horses to eat /.../ then AUX_{1SG} ADV fell_{1SGM} asleep
 ‘I said, of course I gave, if I just came home. I fed he horses and then I fell asleep.’
 SLS: *Rekel je: »Sem ja dal, če sem ravno prišel domov.« Dal sem konjem jesti, /.../ potem sem pa zaspal.*

2.3.2 A pronominal clitic

- (18) Litt.: *Ju je merku an sə je obliəzawu šobe* (Logar 1993: 71).
 her_{ACC} AUX_{3SG} observed_{3SGM} and REFL AUX_{3SG} licked_{3SGM} lips
 ‘He was observing her and was licking his lips.’
 SLS: *Opazoval jo je in si oblizoval ustnice.*

- (19) Litt.: Mu-j dau kaso zlata /.../ (Šekli 2007: 422).
 him_{DAT} AUX_{3SG} gave_{3SGM} chest of gold /.../
 ‘He gave him a chest of gold /.../’
 SLS: Dal mu je zlato skrinjo.
- (20) Low.Carn.: Jeh je bu mal (Smole 2007: 379).
 them_{GEN} AUX_{3SG} was_{3SGM} few
 ‘There were few of them there.’
 SLS: Bilo jih je malo.
- (21) Styr.: /.../ jih nič nei strašlu (Logar 1993: 93).
 them_{GEN} nothing NEG.AUX_{3SG} scared_{3SGN}
 ‘Nothing scared them.’
 SLS: Nič jih ni strašilo.

2.3.3 A reflexive personal pronominal clitic

- (22) Styr.: Si je pa suosət žienu (Zemljak 2001: 360).
 REFL AUX_{3SG} ADV neighbor got_{3SGM} married
 ‘A neighbor was getting married.’
 SLS: Se je pa sosed ženil.
- (23) Carint.: Se bomo že stəsnəle (Logar 1993: 75).
 REFL FUT.AUX_{1PL} PART huddle_{1PLM}
 ‘We will huddle together somehow.’
 SLS: Se bomo že stisnili.
- (24) Upp.Carn.: Se i užgau pa pogoreu use (Škofic 2007: 221).
 REFL AUX_{3SG} caught_{3SGM} fire and burnt_{3SGM} all
 ‘It caught fire and was burnt to the ground.’
 SLS: Vse se je vžgalo in pogorelo.

2.3.4 A modal verb

In Littoral dialects, in contrast to Standard Slovene, an utterance can also be initialized by a modal verb as well as by clitic forms. The modal verb is placed before the infinitive.

- (25) Litt.: Čən nərđit təkua, ku paše mene (Zuljan Kumar 2003: 69).
 want_{1SG} to do so as suit_{3SG} me_{DAT}
 ‘I want to do the way it suits me.’
 SLS: Narediti hočem tako, kot ustreza meni.
- (26) Litt.: Moreta vprašat novice tudi tiste žene, ki skarbijo za te potriebne ljudi doma.
 can_{2PL} ask news also those women_{ACC} that take care for these needed people at home
 ‘You can ask about the news those women who take care of people who need help at home.’
 SLS: Lahko vprašate za novice tudi tiste ženske, ki skrbijo za pomoči potrebne na njihovem domu.

The word order variant MOD.VERB > INF is possible in all Slovene dialects,¹² but it is established only in Littoral dialects, where it is preferential (compared to the word order variant INF > MOD.VERB), which leads us to the assumption of the influence of Italian and Friulian, both of which have only the word order variant MOD.VERB > INF. However, in this case we cannot attribute it to language interference, i.e. the borrowing of word order variant from Romance languages, but rather the contact Romance languages influenced only the frequency of the use of this word order variant.

2.4 Relative ordering of clitics in a clitic cluster

A clitic cluster in Standard Slovene can be enclitic, dependent on a previous stressed word (ex. 27), or it can be proclitic, dependent on the next stressed word (ex. 28). Both types of clusters can follow each other (ex. 29).

- (27) SLS: Smejál se mi je.
 laughed_{3SGM} REFL me_{DAT} AUX_{3SG}
 ‘He laughed at me.’
- (28) SLS: Se mi je smejal?
 REFL me_{DAT} AUX_{3SG} laughed_{3SGM}
 ‘Did he laugh at me?’
- (29) SLS: Povedal sem mu, da so se mi še smejali.
 told_{1SGM} AUX_{1SG} him_{DAT} that AUX_{3PL} REFL me_{DAT} PART laughed_{3PLM}
 ‘I told him that they still laughed at me.’

The relative ordering of clitics in a clitic cluster in Standard Slovene is as follows:¹³ C (in dependent clauses) > PART *naj* > COND *bi*/AUX¹⁴ > REFL > PRONOM clitic_{DAT} > PRONOM clitic_{ACC} > PRONOM clitic_{GEN} > FUT.AUX/*je* > NEG *ne* (Toporišič 2000: 671). The example below of the realization of a clitic cluster, for instance, is cited by Franks and King (2000: 45):

- (30) SLS: Prosi, da naj bi se mu ne smejali.
 Ask_{3SG} that PART COND REFL him_{DAT} NEG laugh_{PLM}
 ‘She/He asks us not to laugh at him.’

¹² Information about this was obtained through an oral survey of coworkers at the Dialectological Section of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language at the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU).

¹³ The clitic cluster is not always realized in its entirety, but the order of elements always remains unchanged (exceptions are found only in the cases of *ne bo*, *ne bi*, *ni*) (Toporišič 2000: 671).

¹⁴ Except *je* ‘is’, which always goes last in the clitic cluster in the same slot as the future auxiliary (Franks and King 2000: 45).

Specific features in the clitic cluster of dialectal discourse in comparison to Standard Slovene relate to the different position of the clitic form of the personal pronoun in the dative case and the different position of the negative particle *ne*.

2.4.1 Pronominal dative clitic after the clitic of the verb *biti* ‘to be’

(AUX (cop) *biti* > PRONOM clitic_{DAT} > VERB)

In standard Slovene discourse the pronoun in the dative form is placed before the clitic of the verb *biti* ‘to be’. In spoken discourse it can come after. We found examples of this in several dialectal groups, and Murko has also reported this position, having found it in Carinthian, Lower Carniolan, and Rovte texts (Murko 1892: 77).¹⁵ In view of this we could conclude that it is a general feature of spoken discourse. However, we did not find many examples and so we assume that this word order variation is not established and hence cannot interpret it as a dialectal word order rule, but that it occurs due to short planning time in spoken discourse.

- (31) Low.Carn.: Je muoglø neikej bet, zatu ke vaš oče je vam pørpoudvau /.../ (Smole 2007: 383).

AUX_{3SG} had_{3SGN} something to be, because your father AUX_{3SG} you_{DAT} told_{3SGM}
‘Something had to happen, because your father told you.’

SLS: Nekaj je moralo biti, ker vam je vaš oče pripovedoval.

- (32) Rovt.: Pa i pøršla Šuscawa Marije, de beižwa nad jazuca, ka bo nam šou wos sirk (Logar 1993: 47).

And AUX_{3SG} came_{3SGF} Šuscawa Marija, that go_{IDU} over badger, because FUT.AUX_{3SG} us_{DAT} go_{3SGM} all corn

‘And Šuscava Marija came to tell us to chase badger, otherwise it will eat all the corn.’

SLS: Pa je prišla Šuscava Marija, da pojdiva nad jazbeca, ker nam bo pojedel vso koruzo.

¹⁵ Murko cites examples from Carinthian and Rovte dialects:

- (1) Carin.: de je ga vidil
that AUX_{3SG} him_{ACC} saw_{3SGM}
‘that he saw him’
SLS: da ga je videl

In this case also the accusative clitic is placed after the auxiliary. I have not found any other such example in the analysed texts.

- (2) Carin.: de je mu dal
that AUX_{3SG} him_{DAT} gave_{3SGM}
‘that he gave him’
SLS: da mu je dal
- (3) Rovt.: se j mu že wadtorȳa glawa prwč (Murko 1892: 77).
REFL AUX_{3SG} him_{DAT} already tore_{3SGF} head off
‘His head was already torn off.’
SLS: Glava se mu je že odtrgala proč.

- (33) Litt.: Ma Sonja *ja jən* poviedla, də nimi ki xodit če /.../ (Zuljan Kumar 2003: 73).
 But Sonja AUX_{3SG} them_{DAT} told_{3SGF} that NEG.AUX_{3PL} what to walk there /.../
 ‘But Sonja told them not to go there /.../’
 SLS: Ampak Sonja jim je povedala, naj ne hodijo tja.

2.4.2 The order of clitic forms of the pronoun after the verb

(**VERB** > **PRONOM** clitic_{DAT/ACC})

The clitic form of the pronoun can be placed after the verb. We found examples of this in Littoral texts, and Zorko has also reported this order: in describing special characteristics of word order in the speech of Ojstrica (a Carinthian dialect group) she cites instances of the clitic form of the personal pronoun frequently appearing after the verb, at the end of the utterance (Zorko 1995: 143). We did not find many such examples in dialectal texts so we can therefore say that this position of the personal pronoun in dialectal discourse is possible (more in some dialects than in others, for example, in Carinthian dialects) but not frequent and therefore not well established.

- (34) Lit.: Samo sən rekla *mu*, də če lohno γram u stranišče (Zuljan Kumar 2003: 72).
 Only AUX_{1SG} told_{1SGF} him_{DAT} that if can go_{1SG} to toilet
 ‘I only asked him, if I could go to the toilet.’
 SLS: Sem ga samo vprašala, če lahko grem na stranišče.
- (35) Carin.: Je pa powiedwa *mi*, kejko jaic marm uzet.
 AUX_{3SG} ADV told_{3SGF} me_{DAT} how many eggs have_{1SG} to take
 ‘But she told me how many eggs I had to take.’
 SLS: Povedala pa mi je, koliko jajc moram vzeti.
- (36) Carin.: So pa rekli *mu* /.../ (Zorko 1995: 144).
 AUX_{3PL} ADV told_{3PLM} him_{DAT} /.../
 ‘But they told him /.../’
 SLS: So mu pa rekli /.../

2.4.3 Special characteristics of the position of the negative particle *ne*

2.4.3.1 The clitic form *bi* in front of *ne*

(**COND** *bi* > **PRONOM** clitic_{GEN/DAT/ACC} > **NEG** *ne*)

In Standard Slovene discourse pronominal clitics in the accusative case (*me*, *te*, *ga*, *jo*, etc.) are placed before *bi*, if the sentence is negative.

- (37) SLS: *Za noben denar ga ne bi prodal.*
 for no money him_{GEN} NEG COND sold_{1SGM}
 ‘I wouldn’t sell it for any money.’

The word order COND > PRONOM clitic_{GEN/DAT/ACC} > NEG is possible, but considered a lower colloquial form. However, in western Slovene dialects this word order variation is neutral and used more frequently than the word order variation PRONOM clitic_{GEN/DAT/ACC} > NEG > COND. Zorko has also reported this for eastern Slovene dialects (Zorko 1998: 230), as has Murko, who notes “that in the west *bi* has already separated completely from the negative particle *ne* and that in the east as well the first stressed word draws it increasingly closer” (Murko 1892: 73). However, after analyzing texts we cannot say that this word order variation is established in Slovene dialects apart from Littoral ones, since we have found very few examples in other dialects. For this reason we cannot count it among the general features of Slovene dialectal discourse, but we can consider it as an established word order variation in Littoral dialectal discourse.

(38) Litt.: *Za noben sud bi ga na prodal.*

for no money COND him_{GEN} NEG sold_{1SGM}
 ‘I wouldn’t have sold him for any money.’

(39) Litt.: *Duā bi je na poznu, ki jā bla zmerān okuāle.*

who COND her_{GEN} NEG knew_{SGM} because aux_{3SG} was_{3SGF} always around
 ‘Who wouldn’t have known her, as she was always around.’

SLS: Kdo je ne bi poznal, ker je bila vedno naokrog.

2.4.3.2 NEG *ne* is not placed directly before the personal verbal form

In Standard Slovene the negative particle *ne* is placed directly in front of the personal verbal form whose verbal action it is negating. In Littoral dialectal texts, however, we have found instances where some other word has been inserted between the two. We did not find this word order variation in the examined texts of other dialect groups.¹⁶

¹⁶ But we cannot attribute this phenomenon to the Romance influence on the western Slovene dialects, because such word order variants are not probable in the contact Romance languages. I am grateful for the discussion on this topic and the following examples to dr. Giorgio Cadorini.

Litt: Duo je ne še pozna?

Who AUX_{3SG} NEG PART know_{3SG}?

Who hasn’t known her yet?

LITERARY ITALIAN:

Chi lo non ancora conosce? – impossible

Chi non lo ancora conosce? – impossible

Chi non ancora lo conosce? – possible but improbable

Chi non lo conosce ancora? – usual

Chi ancora non lo conosce? – less usual

- (40) Litt.: Ženitve pa me nei ut tizbuot nekul vieč umeinla (Logar 1993: 56).
 wedding_{GEN} ADV me_{DAT} NEG.AUX_{3SG} from that time never more mentioned_{3SGF}
 ‘From that time on she has never ever mentioned the wedding.’
 SLS: Ženitve pa mi od takrat nikoli več ni omenila.
- (41) Litt.: Ti na nobedən drek uzame (Šekli 2007: 422).
 You_{DAT} NEG nobody shit take_{3SG}
 ‘Nobody would take shit.’
 SLS: Nihče ti dreka ne vzame.

2.4.4 Characteristics of word order variation in compound verbal form

A particular feature of the word order variation of compound verbal forms in dialectal discourse compared to Standard Slovene discourse is the former’s word order variation of the past participle of the main verb and the infinitive and infinitive of purpose at the end of the utterance. I found these sentence structures, which Reindl calls “brace constructions” (Rahmenkonstruktion) (Reindl 2015: 188), in all dialectal texts, but not equally frequently in all of them: they were least frequent in Littoral texts. We can thus assume that this word order variant is established in all Slovene dialects, but is only sporadic in littoral dialects.¹⁷ In Pannonian dialects also the past participle of the verb *biti* ‘to be’ is often placed at the end of the utterance (ex. 49, 50). We found many such examples in the analyzed texts from the Pannonian dialect group and we can therefore assume that this word order variation is established and even preferential in these dialects, whereas in the analyzed texts of other dialect groups we found few or no instances. Breznik has already written about the word order variant of the verb at the end of the utterance, and argues that this word order variant is not a Germanism, since it is a feature displayed by other Slavic languages when the meaning requires it (Breznik 1982: 252).¹⁸

TRIEST VARIANT OF VENETIAN DIALECT

Chi lo no ancora conossi? – impossible

Chi no lo ancora conossi? – impossible

Chi no ancora lo conossi? – impossible

Chi no lo conossi ancora? – usual

Chi che ancora no lo conossi? – less usual

FRIULIAN

Cui lu no ancjemò cognossial? – impossible

Cui no lu ancjemò cognossial? – impossible

Cui no ancjemò lu cognossial? – impossible

Cui no lu cognossial ancjemò? – usual

Cui che ancjemò no lu cognossial? – less usual

¹⁷ Cf. Zorko who believes that the shift of the verb to the last position in the utterance, also in the present tense form, is a general tendency of northeastern Slovene dialects (Zorko 1998: 229).

¹⁸ Moreover, as noted by Breznik, Slavic word order for the verb is free (Breznik 1982: 252).

2.4.4.1 Position of the main verb at the end of the utterance

- (42) Carin.: Sm zvečer notər pršwa (Zorko 1995: 144).
 AUX_{1SG} in evening inside came_{1SGF}
 ‘I came inside in the evening.’
 SLS: Zvečer sem prišla noter.
- (43) Rovt: /.../ če j ta ɣaspadar /.../ dawaliu, de mu boda meje pasikal (Kenda-Jež 2001: 312).
 /.../ if AUX_{3SG} that farmer /.../ allowed_{3SGM} that him_{DAT} FUT.AUX_{3PL} bouderies cut_{3PLM}
 ‘/.../ if that farmer allowed that they would cut his land boundaries.’
 SLS: Če je ta gospodar /.../ dovolil, da mu bodo posekali meje.
- (44) Low.Carn.: Pozim, op štirih, pol štirih, po sneigi, učas do kolena gazla (Smole 2007: 379).
 in winter at four at half past three in snow sometimes to knee trudged_{1SGF}
 ‘Sometimes in the winter at four, half past three I trudged through the snow that was up to the knees.’
 SLS: Pozimi, ob štirih, pol štirih, po snegu sem včasih gazila do kolen.

2.4.4.2 Position of the infinitive and infinitive of purpose at the end of the utterance

- (45) Styr.: Ača nəso smeeli več progā prestopit (Zorko 1995: 288).
 father NEG.AUX_{3PL} could_{3PLM} more threshold to cross
 ‘Father wasn’t allowed to enter the house anymore.’
 SLS: Oče niso več smeli prestopiti praga.
- (46) Styr.: /.../ si mag žviino napast (Jakop 2003: 125).
 REFL had_{2SGM} livestock to feed
 ‘You had to feed the livestock.’
 SLS: Moral si napasti živino.
- (47) Pann.: /.../ tak je trmasti, ka neče doktori iti (Koletnik 2001: 293).
 so AUX_{3SG} stubborn that NEG.AUX doctor_{LOC} to go
 ‘He is so stubborn that he does not want to go to the doctor.’
 SLS: Tako je trmast, da noče iti k zdravniku.
- (48) Carin.: Pa je zeā /.../ koaso pa je šwa futər siəč (Logar 1993: 73).
 and AUX_{3SG} took_{3SGF} scythe and AUX_{3SG} went_{3SGF} grass to cut
 ‘And she took a scythe and went to cut the grass.’
 SLS: Pa je vzela koso in šla kosit travo.

2.4.4.3 Position of the past participle of the AUX *biti* ‘to be’ at the end of the utterance

- (49) Pann.: F šolo pa smo mogle tak bežati, ka smo vedno zadje bile (Zorko 1994: 50).
 To school ADV AUX_{1PL} had_{1PLF} so to run because AUX_{1PL} always last were_{1PLF}
 ‘We always had to run to school because we were always the last.’
 SLS: V šolo pa smo morale tako hiteti, ker smo bile vedno zadnje.

- (50) Pann.: Te pa smo gledale, ot kerega vogla bi še gdo priša, ka ne bi same bile (Zorko 1994: 50).
 then ADV AUX_{1PL} watched_{1PLF} from which corner COND PART who came_{3SGM} that
 NEG COND alone were_{1PLF}
 ‘Then we watched if anybody would come around the corner so we wouldn’t be alone.’
 SLS: Potem pa smo gledali, izza katerega vogala bi še kdo prišel, da ne bi bile same.

2.5 The position of adverbials

With respect to the position of adverbials in dialectal discourse, two things should be noted relative to their order in Standard Slovene: their position at the end of the utterance and the word order in the utterance that is introduced by the adverbial.

2.5.1 Adverbial after the verb

We found examples in the analyzed dialectal texts in which the adverbial came immediately after the verb, whereas in Standard Slovene discourse it comes before the verb.

- (51) Pann: Tiste snoupe smo kup povezali leipo (Zorko 1994: 51).
 those sheaves AUX_{1PL} together tied_{1PLM} nicely
 ‘We tied those sheaves firmly.’
 SLS: Tiste snope smo lepo povezali skupaj.
- (52) Low.Carn.: Se-j pa dolnuotər pər Seleh znajdu zutrej (Smole 2007: 381).
 REFL AUX_{3SG} ADV down there by Sele found_{3SGM} in morning
 ‘In the morning he appeared down there by Sele.’
 SLS: Se je pa zjutraj znašel dol pri Selah.
- (53) Litt.: J-jau, boš boyat seda (Šekli 2007: 422).
 AUX_{3SG} said_{3SGM} FUT.AUX_{2SG} rich now
 ‘You will be rich now, he said.’
 SLS: Dejal je, zdaj boš bogat.

Similarly as with the word order in which the modifier is placed after the word modified in non-Littoral dialects, we assume the speaker operates according to the principle of addition, which is one of the principles of spoken discourse in general, and we can therefore say that this word order arises due to the short planning time of the speaker, and not that it is an established word order variant.

2.5.2 Word order in an utterance in which the adverbial of time/place is in initial position

In Standard Slovene discourse the rule applies that word order in an utterance that describes an action in the past or future tense changes if it is introduced by an adverbial. The word order SUB > VERB > OBJ > ADVERB thus changes to the sequence ADVERB > AUX clitic > SUB > main VERB > OBJ.

- (54) SLS: Toninac je srečal beračico po poti.
 Toninac AUX_{3SG} met_{3SGM} female beggar on way
 ‘Toninac met a female beggar on the way.’
- (55) SLS: Po poti je Toninac srečal beračico.
 On way AUX_{3SG} Toninac met_{3SGM} female beggar
 ‘On the way Toninac met a female beggar.’

However, in spoken dialectal discourse this rule does not always apply, since the word order SUB > VERB > OBJ > can be preserved even if an adverbial is placed in front. This word order variant is most frequent in Littoral dialects, where in some dialects it is the only one possible (for example, in the Natisone Valley and Torre Valley dialects) and is thus an established dialectal word order rule.¹⁹ We also found five instances in the texts of other dialectal groups, e.g. Pannonian, which indicates non-established use as a feature of spoken discourse.

- (56) Litt.: Do po pot Toninac je sreču nu petjarcu (Logar 1993: 68).
 down PREP way Toninac AUX_{3SG} met_{3SGM} one female beggar
 ‘Down the way Toninac met a female beggar.’
- (57) Pann.: Po vojni človek je straxi živeja.
 after war man AUX_{3SG} in fear lived_{3SGM}
 ‘After the war a man lived in fear.’
 SLS: Po vojni je človek živel v strahu.

2.6 Particle position

With regard to particles we will limit our discussion to stressed particles only, where the difference in their position in Standard Slovene and in dialectal discourse is the greatest (cf. Zuljan Kumar 2002). The basic feature of stressed particles in the analyzed dialectal texts is that their position is not necessarily restricted to the place immediately in front of the word, word phrase, or part of the utterance they modify, as is the case for Standard Slovene discourse.

¹⁹ Since this pattern of construction is familiar from Italian and Friulian, this probably influences the frequency of this word order variant.

However, in this case it is a general feature of spoken discourse as such, which does not allow a long planning time, and not established word order variants in Slovene dialects.

- (58) Styr.: V jutro smo začeli ob treh mlotiti že (Zorko 1998: 232).
 in morning AUX_{1PL} started_{1PLM} at three to thresh already
 ‘In the morning we started to thresh already at three.’
 SLS: Zjutraj smo začeli mlatiti že ob treh.
- (59) Low.Carn.: K-je at celga sveta vedu, mände (Smole 2007: 382).
 that AUX_{3SG} of entire world knew_{3SGM} probably
 ‘That probably knew about the entire world.’
 SLS: Ki je menda vedel o vsem svetu.

3. Conclusions

The question of word order in Slovene dialects is a very broad topic, deserving of thorough dialectological research. This article sheds light on just a small section of this question and indicates directions for further study. For a better insight into the word order characteristics of Slovene dialectal discourse, it would first of all be necessary to prepare a sufficiently representative corpus of texts of spontaneous dialectal discourse from all dialect groups. Secondly, the acquisition of more precise findings of a general comparative analysis of word order features of particular dialects would require the use of the methods of corpus linguistics, since otherwise the work is time-consuming and does not bring the same kind of results as does working with a corpus. Nevertheless, we can conclude the following: the analysis of dialectal texts presented here has shown that three groups of word order features can be distinguished in a study of word order in Slovene dialectal discourse. The first group of features, such as, for example, the initial position of clitics in an utterance, is characteristic of texts from all dialect groups, and is therefore a general word order feature of Slovene dialectal discourse. The second group includes word order characteristics that are found only in the texts of certain dialect groups, for example the separated position of the particle *ne* and the verb in Littoral dialects and the position of the past participle of the verb *biti* ‘to be’ at the end of the utterance in Pannonian dialects; these characteristics can be considered as specific features of particular Slovene dialectal discourses. The third group of characteristics are those that can be found in all texts but nevertheless differ in the frequency of their use, for example, the position of the adjective premodifier in agreement with the noun and noun/prepositional phrase post-modifiers in a noun phrase as well as the position of

the verb (past participle or infinitive) at the end of the utterance. The frequency of use in these cases is the criterion that shows whether the word order characteristic is well established and can thus be understood as an established word order variant in the dialect or rather a dialectal word order rule, or is sporadic and as such the result of a basic pattern in spoken language. i.e. short planning time, which does not allow for the deliberate structuring of utterances.

Abbreviations

ACC = accusative, ADJ.MOD = adjective modifier, ADV = adverb, ADVERB = adverbial, C = conjunction, Carin. = Carinthian, COND = conditional, cop = copula, ex. = example, F = feminine, FUT.AUX = future auxiliary, GEN = genitive, INF = infinitive, INTERR.PART = interrogative particle, It. = Italian, Litt. = Littoral, LOC = locative, Low.Carn. = Lower Carniolan, M = masculine, MOD = modal, N = neuter, NEG.AUX = negative auxiliary, OBJ = object, Pann. = Pannonian, PART = particle, PL = plural, PRONOM = pronominal, PREP = preposition, PREP.PHRASE = prepositional phrase, REFL = reflexive pronoun, Rovt. = Rovte, sg = singular, SLS = Standard Literary Slovene, Styr. = Styrian, SUB = subject, Upp.Carn. = Upper Carniolan

References

- Beaugrande, Robert de; Dressler, Wolfgang Ulrich; Derganc, Aleksandra; Miklič, Tjaša. 1992. *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.
- Breznik, Anton. 1982. *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Dardano, Maurizio; Trifone, Pietro. 2001⁵. *La nuova grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- De Bray, Reginald George Arthur. 1969³. *Guide to Slavonic Languages*. London: J. M. Dent&Sons LTD, New York: E. P. Dutton&Co.INT.
- Faggin, Giorgio. 1997. *Grammatica friulana*. Udine: Ribis.
- Franks, Steven; King, Tracy Holloway. 2000. *A handbook of Slavic clitics*. Oxford: Oxford University Press.
- Jakop, Tjaša. 2001. Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu (SLA 324). *Jezikoslovni zapiski* 7, n. 1–2: 365–380.
- Jakop, Tjaša. 2003: Fonološki opis šentviškega govora. *Jezikoslovni zapiski* 9, n. 1: 113–127.
- Jakop, Tjaša 2013: Govor vasi Jelšane (T0156) na skrajnem jugu notranjskega narečja. *Jezikoslovni zapiski* 19, n. 2, 139–147.

- Kenda-Jež, Karmen. 1999. Med narečjem in knjižnim jezikom. In: Zorko, Zinka (ed.), Koletnik, Mihaela (ed.). *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Zora 8, 304–315. Maribor: Slavistično društvo.
- Koletnik, Mihaela. 2001. *Slovenskogoriško narečje*. Zora 12. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Krajnc Ivič, Mira. 2007. Besedilne značilnosti javne govorjene besede: na gradivu sej mariborskega Mestnega sveta. Maribor: Slavistično društvo, 2005.
- Kranjc, Simona. 2004. Besedni red, usvajanje prvega in učenje drugega/tujega jezika. *Jezik in slovnstvo*. 49, n. 3–4: 145–157.
- Logar, Tine. 1975. *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Murko, Matija. 1891. Enklitike v slovenščini. Oblikoslovje in skladnja. In: Bartel, Anton (ed.). *Letopis Matice slovenske za leto 1891*, 1–65. Ljubljana: Matica slovenska.
- Murko, Matija. 1892. Enklitike v slovenščini. II del: skladnja. In: Bartel, Anton (ed.), *Letopis Matice slovenske za leto 1892*, 51–86. Ljubljana: Matica slovenska.
- Priestly, Tom. Word order patters with adverbial affixes and with short pronouns in a Slovenian dialect (manuscript).
- Reindl, F. Donald. 2015. Slovenian brace constructions and German separable-prefix verbs. In: Wölke, Sonja (ed.); Bartels, Hauke (ed.), *Einflüsse des Deutschen auf die grammatische Struktur slawischer Sprachen. Internationale Konferenz des Sorbischen Instituts Einflüsse des Deutschen auf die grammatische Struktur slawischer Sprachen 2011*, 188–197. Cottbus, Chóšebuz: Sorbisches Institut.
- Siewierska, Anna. 1988. *Word Order Rules*. London: New York, Sydney: Croom Helm.
- Smole, Vera. 2007. Šmarski govor. In: Müller, Jakob (ed.), *Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju*, 369–392. Šmarje-Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček.
- Steenwijk, Han. 1992. *The slovene dialect of Resia: San Giorgio*. Amsterdam: Rodopi.
- Šekli, Matej. 2007. Fonološki opis vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine. *Merkurjev zbornik (Jezikoslovni zapiski* 13, n. 1/2): 409–417.
- Šekli, Matej 2018. *Lingvogeneza slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Škofic, Jožica. 2007. Terminologija izginjajoče/izginule obrti – sekirarstvo v Kamni Gorici na Gorenjskem. In: Jesenšek, Marko (ed.), *Besedje slovenskega jezika*, (Zora, 50), 214–234. Maribor: Slavistično društvo.
- Toporišič, Jože. 1982. *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Toporišič, Jože. 2000⁴. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Weiss, Peter. 2004. Sodobne jezikovne inovacije v govorih spodnje Zadrebke doline. In: Kržišnik, Erika (ed.), *Obdobja* 22, 371–382.
- Zemljak, Melita. 2001: Fonološki opis posavskega govora v Stržišču (Zabukovje). *Jezikoslovni zapiski* 7, n. 1–2: 349–363.
- Zorko, Zinka. 1994. Besedni red v severovzhodnih slovenskih narečjih. In Hladnik, Miran (ed.), *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 4, 47–55. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Zorko, Zinka. 1995. *Narečna podoba Dravske doline*. Maribor: Kulturni forum.
- Zorko, Zinka. 1998. Haloško narečje in druge dialektološke študije. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

- Zuljan Kumar, Danila 2002: Stava členkov v beneškoslovenskih govorih. In: Jesenšek, Marko (ed.); Rajh, Bernard (ed.); Zorko, Zinka (ed.), *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika* (Zbirka Zora n. 18), 98–107. Maribor: Slavistično društvo.
- Zuljan Kumar, Danila. 2003. Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju. *Jezikoslovni zapiski*, 9, n. 2: 59–80.
- Zuljan Kumar, Danila. 2007. *Narečni diskurz: diskurzivna analiza briških pogovorov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Zuljan Kumar, Danila. 2008. Besedni red v govorjenih slovenskih narečjih. In: Toporišič, Jože (ed.), *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*. 121–135.
- Žele, Andreja. 2017: Narečje kot dobro izhodišče za spoznavanje in prepoznavanje nekaterih skladenjskih pojavov v lastnem jeziku. *Jezikoslovni zapiski*, 23, n. 2, 373–381.

Received April 2019, accepted June 2019.

Prispelo aprila 2019, sprejeto junija 2019.

Besedni red v slovenskem narečnem diskurzu

Besednemu redu se v slovenskem jezikoslovju v preteklosti ni posvečalo veliko pozornosti, čeprav je prva razprava na to temo izšla že v letih 1891–1892. Napisal jo je Matija Murko, ki je obravnaval besedni red pri naslonkah in naslonskem nizu. Večina razprav je v preteklosti analizirala besedni red v umetnostnih besedilih, šele v zadnjih petnajstih letih pa se na Slovenskem pojavljajo tudi razprave o besednem redu v spontanih govorjenih besedilih.

Pričujoči prispevek obravnava besedni red v govorjenem narečnem jeziku glede na pravila stalne stave v slovenskem knjižnem jeziku, pri čemer se osredotoča samo na izbrana pravila stalne stave. Analiza besedil iz vseh slovenskih narečnih skupin je pokazala, da besednoredne značilnosti slovenskih narečnih govorjenih besedil lahko razdelimo v tri skupine. Prva skupina značilnosti, kot npr. izhodiščni položaj naslonk v izreku, je značilna za besedila iz vseh narečnih skupin, zato lahko rečemo, da gre za splošno značilnost slovenskega narečnega diskurza. Druga skupina zajema značilnosti, ki jih najdemo samo v besedilih določene narečne skupine, npr. ločena stava členka *ne* in glagola v primorskih narečjih ter stava preteklega deležnika glagola *biti* na koncu izreka v panonski narečni skupini. Tovrstne značilnosti lahko razumemo kot posebne značilnosti posameznih slovenskih narečnih diskurzov. Tretja skupina značilnosti pa so tiste značilnosti, ki jih sicer najdemo v besedilih vseh narečnih skupin, vendar pa se razlikujejo v pogostosti rabe, npr. stava levega ujemalnega pridevniškega

prilastka in desnega samostalniškega prilastka in predložne zveze v samostalniški besedni zvezi ter stava osebne in neosebne glagolske oblike na koncu izreka. Pogostost rabe je v takih primerih tisto merilo, ki pokaže, ali je besednoredna značilnost ustaljena in jo zato lahko razumemo kot ustaljeno besednoredno različico v narečju oziroma narečno besednoredno pravilo ali pa je sporadična in kot taka rezultat osnovne zakonitosti govornega jezika, tj. kratkega načrtovalnega časa, ki ne dopušča premišljenega strukturiranja izrekov.

Word order in Slovene dialectal discourse²⁰

There has been little discussion of word order in Slovene to date, even though the first extensive study of clitics and their position in a sentence in Slovene by Matija Murko was published already in 1891–1892. The majority of articles in Slovenian linguistics on word order in the past were based on an analysis of word order in literary texts. Only in the past fifteen years have there been discussions of word order in spoken discourse. This paper discusses on the differences in fixed word order between Slovene dialectal discourse and Standard Slovene written discourse and word order characteristics of the Slovenian dialectal discourse focusing on only selected sentence elements that are subject to fixed word order rules.

The analysis of texts from all Slovene dialect groups has shown that three groups of word order features can be distinguished in a study of word order in Slovene dialectal discourse. The first group of features, such as, for example, the initial position of clitics in an utterance, is characteristic of texts from all dialect groups, and is therefore a general word order feature of Slovene dialectal discourse. The second group includes word order characteristics that are found only in the texts of certain dialect groups, for example the separated position of the particle *ne* and the verb in Littoral dialects and the position of the past participle of the verb *biti* 'to be' at the end of the utterance in Pannonian dialects; these characteristics can be considered as specific features of particular Slovene dialectal discourses. The third group of characteristics is made up of those that can be found in all texts but nevertheless differ in the frequency of their use, for example, the position of the adjective premodifier in agreement with the noun and noun/prepositional phrase modifiers in a noun phrase as well as the position of the verb

²⁰ This article has been supported by ARRS (program P6-0038).

(past participle or infinitive) at the end of the utterance. The frequency of use in these cases is the criterion that shows whether the word order characteristic is well established and can thus be understood as an established word order variant in the dialect or rather a dialectal word order rule, or is sporadic and as such the result of a basic pattern in spoken language, i.e. short planning time, which does not allow for the deliberate structuring of utterances.

Domen Krvina

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana

Zaporednost dejanj in njen vpliv na rabo glagolskega vida v slovenščini

Zaporednost dejanj je vidsko in širše aspektualno (tako npr. v angleščini v zvezi z rabo *simple* in omejitvijo rabe *progressive* oblik) pomemben jezikovni pojav. Pri zaporednosti dejanj ta v nizu omejujejo ena drugo, s čimer nastaja zaprti interval, v katerem prostora za potekanje, trajanje dejanja načeloma ni; izjemo predstavlja zlasti zadnje dejanje v nizu, ki poteka v polodprtem intervalu. Tako ni presenečenje, da v nizu zaporednih dejanj prevladuje raba dovršnika (DV) – analiza korpusov Gigafida, Kres in ssj500k za sodobno stanje kaže, da v nizu treh dejanj, ki ga začinja DV, delež permutacij, kjer DV stoji na vsaj dveh mestih, dosega 85 % (na vseh mestih okoli 69 %). V korpusu IMP (16.–19. stoletje) ta delež znaša 77 % (na vseh mestih okoli 59 %).

The sequence of events is in terms of aspect (also in non-Slavic languages, for instance, in English with regard to the use of *simple* rather than *progressive* forms) an important linguistic phenomenon. Forming the sequence, actions restrict each other, thereby creating a closed interval which limits the space enabling duration of an action; the exception to this is mainly the last action in a sequence (taking place in half-open interval). Therefore it comes as no surprise that in sequence of events the use of the perfective (PF) is predominant – the analysis of the modern corpora Gigafida, Kres and ssj500k shows that in a series of three actions initiated by the PF the share of permutations with PF taking at least two places reaches as high 85 % (all three places around 69 %). In the IMP corpus (16th–19th century), the share is a bit lower, 77 % (all the places around 59 %).

0 Uvod

Zaporednost dejanj (rus. *posledovatel'nost' dejstvij*, ang. *sequence of events*) je ena pomembnejših vidsko zaznamovanih glagolskih rab. Večkrat se izpostavlja predvsem v ruski (Bondarko 2005: 234–236), pa tudi mednarodni aspektologiji (Comrie 1976: 5, Dickey 2000: 4, 20, 23, 203–233).

Pod zaporednostjo dejanj imamo v mislih zaporedje neenakih, neistovrstnih dejanj, sledečih si eno za drugim: ... D_{n-1} , D_n , D_{n+1} ... Prostora za razvoj dejanj – tj. potekanje, poudarek na trajanju dejanja – načeloma ni: dejanja so zgoščena,

čeznje zgolj zdrsimo s pogledom, ne da bi se pri katerem ustavljali dalj časa (Comrie 1976: 3, 21, Dickey 2000: 205–208, 216–218, Orešnik 1994: 90, 102). V angleških slovnica (Quirk idr. 1972: 470–471, 638–639, Radden idr. 2007: 219–220) se zaporednost dejanj pogosto navaja kot primer, kdaj moramo – zlasti v sferi *past in present* – rabiti *simple*, ne pa *progressive tenses*,¹ npr.

(1) *He came* (? was coming) *home, ate* (? was eating) *dinner and went* (? was going) *to bed*.²

0.1 Zaporednost dejanj v slovenščini³

Zanima nas, kakšna je raba glagolskega vida – prevlada dovršnika (DV) ali nedovršnika (NDV) – pri zaporednosti dejanj v slovenščini, in sicer zlasti za stanje v sodobnem jeziku, ki je gradivno najboljše pokrito (korpusi Gigafida 2.0, Kres in ssj500k 2.2).

Ker nas zanima tudi okvirna razvojna primerjava, bomo proučili še stanje od 16. do začetka 20. stoletja (korpus IMP), dopolnjeno s krajšim pregledom v IMP slabše zastopanega stanja v 16. stoletju (ročni korpus iz zglede rabe v monografiji M. Merše *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*).

Naj že v začetku opozorimo na razlike v obsegu, gradivni in zvrstni graječnosti korpusov, ki preprečujejo, da bi dobljene deleže DV in NDV v sicer istih iskanih strukturah med seboj vzporejali kot povsem primerljive enote. Razen v ročnem korpusu za 16. stoletje pri iskanju uporabljamo CQL, jezik za iskanje po korpusu (*corpus query language*), kar nam omogoča razmeroma enotna označenost korpusov za sodobno stanje in korpusa IMP.

¹ Za zaporednost dejanj (v pripovedi o preteklosti) kot eno od možnosti rabe aorista v hrvaščini gl. Stanojevič in Geld (2011: 162–163, 171–172).

² Navedena dejanja bi težko potekala eno ob drugem (vzporednost dejanj), ko poudarek na njihovem potekanju in s tem raba *progressive form* oz. v slovenščini nedovršnika ne bi bila vprašljiva. Več v nadaljevanju.

³ Tema je bila delno, v manjšem obsegu prvič obdelana v dveh poglavjih disertacije Krvina (2015).

1 Sodobno stanje

Zanima nas, katera vidška vrednost (za vstop dopuščamo tudi kategorialno NDV/DV) tipično sledi dovršnemu dejanju⁴ neposredno za naštevalnima veznikoma *in* ali *ter*.⁵

ISKALNA ZAHTEVA:

```
[tag="Ggdd.*"][] {0,1} [word="(in|ter)"] [word!="(da|naj|bi|.|" & tag!="[ZV].*"]  
{0,2} [tag="Gg.d.*"]
```

Z besedami: poišči vse nepomožne deležniške oz. sedanjiške glagolske pojavitve do treh mest desno od dovršnih nepomožnih deležniških oz. sedanjiških⁶ glagolskih pojavitvev, ki jim (lahko z enim mestom presledka) sledita veznika *in* ali *ter*. Vmes naj ne bo veznika *da* oz. *naj*, členice *bi*, (končnega) ločila oz. veznika ali zaimka nasploh.

Kot NDV ne upoštevamo večine naklonskih in nekaterih sorodnih glagolov, ki jim vidsko vrednost izraziteje določa šele njihov odvisni del v nedoločniku; ta je označen posebej, zato teh pojavitvev ne izgubimo. K celoti vseh glagolskih pojavitvev in celoti NDV se tako v iskalno zahtevo doda: & lemma!="(morati|moči|smeti|hoteti|želeti|nameravati|načrtovati)"

K izračunu posplošenega deleža izhodiščno kot aritmetične sredine prispeva dejstvo, da je korpus Gigafida največji, a ne uravnotežen, korpus Kres je manjši, a razmeroma uravnotežen, korpus ssj500k pa najmanjši, a označen ročno (torej z manj šuma); poleg tega Gigafida vsebuje oba manjša korpusa.

Kot je razvidno iz Tabele 1, izrazito prevladuje DV; izven sedanjika še nekoliko (posplošeno za okoli 7 %) bolj. Delež NDV/DV ni nezaten, a vendar dovolj majhen, da ga bomo v nadaljevanju pri pregledu daljših zaporedij zanemarili.

⁴ Kot bomo videli v nadaljevanju, bi nedovršno dejanje namreč najverjetneje začelnjalo niz vzporednih, ne zaporednih dejanj.

⁵ V nadaljevanju (niz 3 dejanj) je v iskanje dodana še vejica, tako da se poleg prevladujočih pojavitvev v vezalnih priredjih lahko upoštevajo tudi pojavitve v podredjih – kot npr. v zgledih (20), (21), (46), (68), (69). Več o vlogi veznikov v slovenskih zloženih povedih gl. v Krvina, Žele (2018).

⁶ Za sedanjik: na četrtem mestu stoji »s« namesto »d«. Za nedovršnik: na tretjem mestu »n«.

Korpus	Vseh glagolov tega tipa (ZAPORED.)	NDV	DV	NDV/DV (kategorialno dvovidsko)
<u>Gigafida</u>	(1.d) 522125 (1.s) 228206	(1.d) 56687 10,9 % (1.s) 41620 18,2 %	(1.d) 434192 83,1 % (1.s) 171469 75,2 %	(1.d) 31246 6 % (1.s) 15117 6,6 %
<u>Kres</u>	(1.d) 54187 (1.s) 30980	(1.d) 6897 12,7 % (1.s) 5429 17,5 %	(1.d) 43701 80,7 % (1.s) 23736 76,7 %	(1.d) 3589 6,6 % (1.s) 1815 5,9 %
<u>ssj500k</u>	(1.d) 250 (1.s) 135	(1.d) 37 14,8 % (1.s) 33 24,4 %	(1.d) 200 80 % (1.s) 95 70,4 %	(1.d) 13 5,2 % (1.s) 7 5,2 %
Posplošen delež		(1.d) 12,8 % (1.s) 20 %	(1.d) 81,3 % (1.s) 74,1 %	(1.d) 5,9 % (1.s) 5,9 %

Tabela 1: Razmerje med NDV in DV pri zaporednosti dejanj (dve dejanji v nizu s prvim DV)

Sledi nekaj zgledov iz korpusa Gigafida:⁷

DV DV:

- (2) *Otrok se je **predramil**_{pf} in **nakremžil**_{pf}.*
- (3) *Najprej je **potrdil**_{pf} sodelovanje in nato **izstopil**_{pf}.*
- (4) *Te dni so končali_{pf} ureditev poti, očistili_{pf} skale in kamenje, jo **utrdili**_{pf} ter **opremili**_{pf} z novimi tablami.*
- (5) ***Dodamo**_{pf} zelenjavo in še malo **prepražimo**_{pf}.*
- (6) *Vzame_{pf} jo v roko, **pogleda**_{pf} in **spravi**_{pf} v mapo s fotografijami.*
- (7) *Posodo vzamemo_{pf} s kuhalne plošče, tekočino **ohladimo**_{pf} ter **primešamo**_{pf} rumenjake.*

DV NDV:

- (8) ***Vzeli**_{pf} so mi kri in potem sem **čakala**_{ipf} na izvide.*
- (9) *Vstal_{pf} je, **odprl**_{pf} okno in globoko **dihal**_{ipf} k sebi pa ni prišel_{pf}.*
- (10) *Z novo tehnologijo je zrna kovine stisnil_{pf}, **segrel**_{pf} in potem **koval**_{ipf}.*
- (11) *Sezona belega tartufa se **začne**_{pf} oktobra in **traja**_{ipf} do konca januarja.*
- (12) ***Obmolkne**_{pf} in **razmišlja**_{ipf} o vprašanju.*
- (13) *Vodo odlijemo_{pf} **natočimo**_{pf} svežo in slive počasi **kuhamo**_{ipf} vse dokler voda ne zavre.*
- (14) *Izpove se_{pf} in **prejme**_{pf} obhajilo ter dolgo **kleči**_{ipf} v molitvi.*

⁷ Kot je navedeno v seznamu literature, smo upoštevali zadnjo deduplicirano verzijo korpusa s konca leta 2018. Zgledi so izbrani z ročnim pregledom določenega števila (navadno 250–300) naključnih konkordanc.

Kot kažejo zgledi (4), (6), (7), (9), (10), (13) in (14), večina nizov vsebuje več kot samo dve dejanji, kar pomeni, da ima dejanje pogosto svoje »sosedne«, torej poteka v zaprtem intervalu ($d_{n-1}[d_n]d_{n+1}$), ki ga omejujeta sosednji dejanji v zaporedju. To pojasnjuje težnjo po prevladi DV, medtem ko NDV nastopa zlasti na koncu niza, kjer je dejanje omejeno le s predhodnim dejanjem oz. svojim začetkom (polzaprti interval). Rabo NDV lahko pogojuje tudi kateri drug skladijski dejavnik, npr. prisotnost prislovov tipa *počasi* skupaj z vezniško zvezo *vse dokler* v naslednjem stavku (13), zlasti pa tipa *dolgo* (14).⁸

Izven sedanjika tako DV kot NDV pogosto nastopata v pripovedi o preteklosti, v sedanjiku pa zlasti pri izražanju ponavljavnosti, splošne veljavnosti dejanja – pogosto v obliki navodil oz. receptov – ali kot historični sedanjik: (6), (12), (14).

2 Sodobno stanje: niz treh dejanj

Kot rečeno, večina nizov vsebuje več kot dve dejanji, zato je bila izvedena še posebna analiza nizov, ko razporejamo dve izbiri (DV ali NDV) na tri mesta (permutacije s ponavljanjem).

Kot omejitvev smo zopet določili, da se mora niz začenjati z DV; v pošteev tako pridejo 4 (1 x 2 x 2) nizi:

DV DV DV,
 DV DV NDV,
 DV NDV DV,
 DV NDV NDV.

Pri iskalni zahtevi podvojimo drugi člen iz točke 1, veznikoma *in* in *ter* pa dodamo še vejico:

```
[tag="Ggdd.*"]{0,1}[word="(in|ter|,)"][word!="(da|naj|bi|.)"
& tag!="[ZV].*" ]{0,2}[tag="Gg.d.*"]{0,1}[word="(in|ter|,)"
[word!="(da|naj|bi|.)" & tag!="[ZV].*" ]{0,2} [tag="Gg.d.*"]
```

Z besedami: poišči vse nepomožne deležniške oz. sedanjiške glagolske pojavitve do treh mest in še enkrat treh mest desno od dovršnih nepomožnih deležniških oz. sedanjiških glagolskih pojavitev, ki jim (lahko z enim mestom presledka) sledita veznika *in*, *ter* ali vejica. Vmes naj ne bo veznika *da* oz. *naj*, členice *bi*, (končnega) ločila oz. veznika ali zaimka nasploh.

⁸ Gl. tudi Bondarko (2005: 359), Derganc (2014: 539).

2.1 DV DV DV

Posplošen delež izven sedanjika: 69 %.⁹

- (15) *Staro hišo je na novo **pozidal**_{pf} **uredil**_{pf} kegljišče in **odprl**_{pf} gostilno.*
 (16) *Dvakrat je **ukradel**_{pf} žogo, **zatresel**_{pf} mrežo in **izenačil**_{pf} na 6 : 6.¹⁰*
 (17) *Hitro sem **ukrepal**_{pf} **oskrbel**_{pf} ranjenca, **zaustavil**_{pf} krvavitev ter **obvestil**_{pf} vse pristojne.*

Kot že omenjeno, je pogosta pripoved o preteklosti, potencialno pa bi ob n-stavčni povedi DV v nizu lahko bilo neskončno mnogo: DVⁿ

Posplošen delež v sedanjiku: 68 %.

- (18) *Krompir **operemo**_{pf} **olupimo**_{pf} in **narežemo**_{pf} na kocke.*
 (19) *V pesmi vnašam tisto, kar v življenju novega **odkrijem**_{pf} **raziščem**_{pf} **razvozlam**_{pf}*
 (20) *Ko **pride**_{pf} domov, moža **objame**_{pf} **poljubi**_{pf} **poboža**_{pf}¹¹*
 (21) *Ko mu **prekipi**_{pf} **pospravi**_{pf} prtljago in **sede**_{pf} na prvo letalo.*
 (22) ***Vstanem**_{pf} se **oblečem**_{pf} **umijem**_{pf} **obujem**_{pf} **izklopim**_{pf} budilko in **pohitim**_{pf} v šolo.*
 (23) *Spodnjo nogo **skrčimo**_{pf} zgornjo **zategnemo**_{pf} in jo **dvignemo**_{pf} navzgor, **zadržimo**_{pf} **spustimo**_{pf} in **sprostimo**_{pf}*
 (24) *Vročično se **obrne**_{pf} in **odsune**_{pf} vrata, **steče**_{pf} po vhodnih stopnicah ven, **odvrže**_{pf} konzerve in se **ozre**_{pf}*

Zopet vidimo, da so v nizih pogosto več kot tri dejanja (kar pa naša iskalna zahteva vse zajame, saj v povedi nima fiksiranega mesta, kje naj se iskanje začne). Velja tudi, da sedanjik zaporednih (dovršnih) dejanj nastopa zlasti pri izražanju ponavljavnosti ((19), (20), (22)), splošne veljavnosti dejanja – pogosto v obliki navodil oz. receptov ((18), (23)) – ali kot historični sedanjik ((21), (24)).

2.2 DV DV NDV

Posplošen delež izven sedanjika: 10,6 %.

- (25) ***Prikradla**_{pf} se je bližje, **pokleknila**_{pf} ter **vlekla**_{ipf} na ušesa.*
 (26) ***Ustavil**_{pf} sem, **pogledal**_{pf} ven in **skušal**_{ipf} ugotoviti, kaj neki sem videl.*
 (27) *Upava, da se bo vse to čim prej **razrešilo**_{pf} **pozabilo**_{pf} in bomo **živeli**_{ipf} dalje.*

⁹ Za podrobnejše podatke gl. Tabela 2.

¹⁰ Glagolska struktura te povedi bi bila 2DV² x DV, saj je izenačenje sledilo kot nadaljevanje niza, šele ko je bil izpolnjen pogoj 2(DV x DV).

¹¹ Tu so neprva tri dejanja močno spojena drug z drugim, kot da se eno začenja še v drugem.

Zgled (27) predstavlja izjemo ob sicer prevladujoči pripovedi o preteklosti. Po dejanju na koncu niza ni sledečega, ki bi ga omejevalo, kar mu v polodprtem intervalu omogoča razvoj, poudarek na trajanju (v (27) imamo celo stanje: *živeti*), ki ga izraža NDV.¹²

Posplošen delež v sedanjiku: 13,1 %.

(28) *Kadar **zapre**_{pf} oči, **začuti**_{pf} vrtočlavo in slabost, **dih**_{ipf} sunkovito.*

(29) *Prezračevanje v predoru požar **razširi**_{ipf} temperatura skokovito **naraste**_{ipf} **širi**_{ipf} se dim.*

(30) ***Dodamo**_{ipf} sladkor, **premešamo**_{ipf} postopoma **dodajamo**_{ipf} rumenjake in nazadnje še orehe.*

(31) *Zavremo_{ipf} vročino **znižamo**_{ipf} posodo **pokrijemo**_{ipf} in juho **kuhamo**_{ipf} 15 minut.*

V zaporednostnem sedanjiku se kot običajno pojavlja ponavljavnost (28), splošna veljavnost dejanja (29) – pogosto v obliki navodil oz. receptov: (30), (31).¹³ V teh dveh zgledih podobno kot pri (13), (14) rabo NDV poleg možnosti razvoja dejanja v polodprtem intervalu na koncu niza pogojuje še dodatni skladijski dejavnik – prislov *postopoma*, zlasti pa *15 minut* (N časa).¹⁴ Historični sedanjik tokrat v naključnem vzorcu ni bil zaznan.

2.3 DV NDV DV

Posplošen delež izven sedanjika: 4,5 %.

(32) ***Pripravili**_{ipf} smo si pijačo, **jedli**_{ipf} in znova **napolnili**_{ipf} mehove.*

(33) *Spremembe bomo **opazili**_{ipf} **uporabljali**_{ipf} in zelo hitro **vzljubili**_{ipf}*

(34) *Ugasnil_{ipf} je kosilnico, **pogledal**_{ipf} gor in nekaj časa **ocenjeval**_{ipf} situacijo in mi **zaklical**_{ipf}.*

Tudi tu zgled (33) predstavlja izjemo ob sicer prevladujoči pripovedi o preteklosti. Za rabo NDV na sredini niza zaporednih dejanj mora biti navadno ali izrazito poudarjeno trajanje, ki potiska mejo, določeno s sledečim dejanjem, v ozadje¹⁵ (pogosto podprto z dodatnim skladijskim dejavnikom, npr. zvezo s

¹² Trajanje je lahko še dodatno poudarjeno s trudom za izvršitev dejanja, kot ga izraža naklonskim sorodni glagol tipa *skušati* – npr. v zgledu (26).

¹³ Zaporednost dejanj je za navodila in recepte kot besedilni tip izrazito značilna; sestavljeni so namreč iz faz, kjer je začetek naslednje pogojen z zaključkom predhodne. Kot bomo videli v nadaljevanju, to velja ne glede na časovno obdobje (tako tudi npr. za kuharske knjige in opise fizikalnih/kemijskih poskusov v drugi polovici 18. in v 19. stoletju).

¹⁴ Gl. tudi Krvina (2015: 112–119).

¹⁵ Gl. tudi Petrukhina (2019: 38).

prislovno vrednostjo *nekaj časa* (N časa) v zgledu (34)), ali pa NDV dejanje bolj poimenuje, ga navaja kot dejstvo, in ne izpostavlja izrazito njegovega trajanja ((32), (33)).¹⁶

Posplošen delež v sedanjiku: 4,3 %.

(35) *Obsevalni aparati so dragi, sčasoma se izrabijo_{pf}, kvarijo_{ipf} in zastarajo_{pf}*

(36) *Pleveli s kratko življenjsko dobo vzklijejo_{ipf}, cvetijo_{ipf} in naredijo_{pf} seme v zelo kratkem času.*

(37) *Dodamo_{pf} sladkor in mešamo_{ipf} naprej, dodamo_{pf} kokos in nato moko.*

(38) *V ponev damo_{pf} zelenjavo, dušimo_{ipf} in začinimo_{ipf}*

Tudi v sedanjiku se zdi, da NDV sredi niza zaporednih dejanj dejanje predvsem poimenuje, izraža kot dejstvo, in ne izpostavlja izraziteje njegovega trajanja – to velja za celotno ponavljalnost, splošno veljavnost dejanja ((35), (36)), tudi pri receptih; izjemo predstavlja (37), kjer prislov *naprej* ob NDV nakazuje, da je bilo mešanje prisotno že prej, kar kaže na trajanje dejanja.

Posebej je zgolj poimenovanje dejanja vidno v zgledih, kjer bi za sredinski NDV potencialno lahko celo rekli, da označuje dovršno dejanje (Krvina 2019: 167–168), k čemur sicer ob izraziti prevladi DV prispeva tudi mesto sredi niza zaporednih dejanj:

(39) *Vsako plast popopramo_{pf}, solimo_{ipf} in potresemo_{pf} s kumino.*

(40) *Želatino razpustimo_{pf} in dodamo_{pf} kostonju, sladkamo_{ipf} in vmešamo_{pf} polovico smetane.*

Zgolj poimenovanje, izražanje dejanja kot dejstva je prisotno tudi ob nikalnosti, ko je dejanje izraženo kot neobstoječe (Krvina 2019: 166–167):

(41) *Liste vedno odtrgamo_{ipf}, nikoli ne režemo_{ipf}, ter pustimo_{pf} do 3 cm stebel.*

Medtem v historičnem sedanjiku NDV sredi niza zaporednih dejanj izraža potekanje, trajanje dejanja in tako tok dogajanja nekoliko zaustavlja (Petrukhina 2019: 34):

(42) *Pridem_{pf} do glavnih vrat, pozvonim_{ipf}, čakam_{ipf} spet pozvonim_{ipf}: nič.*

(43) *Prinese_{pf} k ustom, se zdrzne_{ipf}, sumljivo ovohava_{ipf}, nato previdno srkne_{ipf}.*

¹⁶ Podrobneje o tem gl. v Krvina (2019)

2.4 DV NDV NDV

Posplošen delež izven sedanjika: 5,5 %.

- (44) *Ko sem odložila_{pf} slušalko, sem kričala_{ipf} in skakala_{ipf}.*
 (45) *Gostje in stanovalci zavetišča so sedli_{pf} skupaj, klepetali_{ipf} in razlagali_{ipf} svoje težave.*
 (46) *Koleno me je, čim sem ga bolj obremenila_{pf} bolelo_{ipf} in otekalo_{ipf}.*

Ob sicer prevladujoči pripovedi o preteklosti najdemo tudi primere s ponavljalnostjo dejanja v preteklosti (46). Dejanji, ki jih izražata NDV NDV, potekata bolj ali manj eno ob drugem, istočasno, eno lahko predstavlja tudi izhodišče za drugo (npr. (45) *klepetati* in *razlagati*) – gre za vzporednost, ne zaporednost dejanj, kot med DV in NDVⁿ.

Posplošen delež v sedanjiku: 2,3 %.

- (47) *Delegati vstanejo_{pf} in bučno aplavdirajo_{ipf} ter vzklikajo_{ipf}.*
 (48) *Premakneš_{pf} ročico, eno pedalo popuščaš_{ipf}, drugo pritiskaš_{ipf}.*
 (49) *Dodamo_{pf} čebulo, mešamo_{ipf} in pražimo_{ipf} toliko časa, da čebula postekleni.*
 (50) *Dodamo_{pf} krompir in grah, solimo_{ipf} in dušimo_{ipf} nekaj minut.*

Podobno velja za vzporednost dejanj (*popuščati* in hkrati *pritiskati*, *mešati* med *praženjem*) med NDV NDV, ki sledi zaporednosti za DV pri ponavljalnosti, splošni veljavnosti dejanj v sedanjiku, tudi historičnem (47). V zgledu (50) je medtem med NDV in NDV vzporednost dejanj malo verjetna, saj bi le stežka *solili nekaj minut*; prvi NDV tako dejanje zopet zgolj poimenuje, in ne izpostavlja izrazito njegovega trajanja. Še bolj to velja za NDV NDV v naslednjem nizu:

- (51) *Zrezke potolčemo_{pf} solimo_{ipf} popramo_{ipf} in obložimo z nadevom.*

V spodnjem zgledu s historičnim sedanjikom gre medtem v nizu NDV NDV zopet za vzporednost dejanj:

- (52) *Začne_{pf} se temniti, znane sence dreves me začnejo_{pf} strašiti, upogibajo_{ipf} se, daljšajo_{ipf}.*

2.5 Pregled deležev posameznih permutacij

Korpus	Vseh glagolov tega tipa (ZAPORED.)	DV NDV NDV DV NDV DV	DV DV DV DV DV NDV
<u>Gigafida</u>	(1.d) 35434 (1.s) 39297	(1.d) 2259 {6,4 %} 1949 {5,5 %} (1.s) 4313 {11 %} 2424 {6,2 %}	(1.d) 23997 {67,7 %} 2746 {7,7 %} (1.s) 23928 {61 %} 4655 {11,8 %}
<u>Kres</u>	(1.d) 3598 (1.s) 5047	(1.d) 284 {7,9 %} 172 {4,8 %} (1.s.) 126 {2,5 %} 273 {5,4 %}	(1.d) 2384 {66,3 %} 302 {8,4 %} (1.s) 3309 {65,6 %} 577 {11,4 %}
<u>ssj500k</u>	(1.d) 13 (1.s) 18	(1.d) 0 2 {15,4} (1.s) 0 2 {11,1 %}	(1.d) 11 {85 %} 2 {15,4 %} (1.s) 16 {88,9 %} 3 {11,1 %}
Posplošen delež		(1.d) {5,5 %} {4,5 %} (1.s) {2,3 %} {4,3 %}	(1.d) {69 %} {10,6 %} (1.s) {68 %} {13,1 %}

Tabela 2: Razmerje med NDV in DV pri zaporednosti dejanj (tri dejanja v nizu s prvim DV)

Pri nizu vsaj treh dejanj, ki se začenjajo z DV, torej prevladuje zaporednost dejanj, ki jo v zaprtem intervalu, ki načeloma razvoja dejanja, poudarka na njegovem trajanju ne dopušča, izraža DV; NDV, ki izraža trajanje dejanja, stoji zlasti na zadnjem mestu, kjer je dejanje omejeno le s predhodnim dejanjem oz. svojim začetkom, ne pa tudi s sledečim – za izvedbo dejanja je na voljo polodprti interval, pri katerem je ena meja nedoločena. Na vmesnem mestu je NDV redek in – zlasti v navodilih, receptih – dejanje zgolj poimenuje, izraža kot dejstvo, ne izpostavlja izrazito njegovega trajanja; zaradi siceršnje prevlade DV v nizih zaporednih dejanj bi bila mogoča celo razlaga, da tak NDV izraža dovršno dejanje (npr. *dodamo*, **sladkamo** in *vmešamo*).¹⁷ NDV je razmeroma redek tudi na obeh neprvih mestih za prvim DV, kjer gre med dvema NDV za vzporednost, ne zaporednost dejanj: dejanji potekata hkrati, eno ob drugem, lahko je eno osnova, podlaga za drugo (npr. *klepetati* in *razlagati težave*).

¹⁷ Ob sprejemanju take razlage bi to veljalo upoštevati tudi pri dodeljevanju kategorialne slovarske oznake pri glagolih tipa *poprati*, *sladkati*, *soliti* – torej ne le *nedov.*, temveč *nedov. in dov.* Pri *poprati* to v stranski razlagi beleži že SSKJ (<https://fran.si/iskanje?View=1&Query=poprati>).

Razporeditev posplošenih deležev DV in NDV v nizih vsaj treh dejanj, ki jih začena DV, glede na celoto lahko zaokroženo prikažemo tudi takole:¹⁸

- Izven sedanjika: $0,69 DV^n + 0,11 DV^n NDV + 0,05 DV^n NDVDV^n + 0,06 DVNDV^n$
- V sedanjiku: $0,68 DV^n + 0,13 DV^n NDV + 0,04 DV^n NDVDV^n + 0,02 DVNDV^n$

Prevlada DV je dobro vidna tudi ob izpostavitvi elementa DVⁿ (**0,69 + 0,11 NDV + 0,05 NDVDVⁿ + 0,06 DV¹⁻ⁿNDVⁿ**); njegov delež na vsaj dveh mestih znaša kar 85 %.

2.6 Sodobno stanje: krajša primerjava z nekaterimi drugimi slovanskimi jeziki

Kot že omenjeno, prevlada DV glede na obojestransko omejenost dejanja (s predhodnim in sledečim) in s tem zaprtim intervalom za izvedbo dejanja ni presenetljiva. Predvsem v primerjavi s severnoslovanskimi jeziki je slovenščina tu sorazmerno dosledna: kot smo videli v zgledih, zaporednost dejanj predvideva rabo zlasti DV ne glede na širše sobesedilne okoliščine, kot npr. ponavljalnost, splošna veljavnost dejanja.

V ruščini, v znatni meri pa tudi v poljščini, je ob ponavljalnosti zaporednih dejanj zaradi časovne nedoločnosti ponavljajočega se dejanja stilno nezaznamovana praviloma le raba NDV, medtem ko v češčini – podobno kot v slovenščini – ta omejitev ne velja (Derganc 2003: 68–70, 75, Dickey 2000: 49–55, 64–68, Petrukhina 2019: 35, 38).

Vendar pa je v češčini raba NDV pri zaporednosti dejanj sama po sebi pogostejša, tako da je razmerje med njim in DV bolj uravnoteženo, in glede prevlade DV je tu slovenščina bližja ruščini (Derganc 2014: 537–539, Dickey 2000: 204–208, Petrukhina 2019: 42–43). DV je namreč v ruščini pri zaporednosti dejanj prednostna izbira, če se dejanja ne ponavljajo oz. niso v historičnem sedanjiku (Dickey 2000: 203–218). Raba NDV je tu vpeta v kombinacije z DV faznimi glagoli, zlasti *načat'*, *stat'* (*začeti*), pogosto pa NDV le sodeluje v tvorbi fazne sestavljenke, največkrat z *za-*, ki začetnost dejanja označuje pogosteje kot v češčini ali slovenščini (Derganc 2014: 539, Dickey 2000: 225–228, Petrukhina 2019: 39–40).¹⁹

¹⁸ Manjkajoči delež do celote predstavljajo neupoštevane permutacije, ki na nepravem mestu $1 \times 3 \times 3$ vsebujejo še element NDV/DV. Delež teh 5 permutacij ne presega dobrih 10 %.

¹⁹ Gl. tudi Krvina 2018: 158–167.

3 Korpus starejših besedil IMP (16.–19. stoletje)

Primerjalno si bomo ogledali še stanje od 16. do začetka 20. stoletja; kot opozorjeno že na začetku, zaradi različnega obsega in zvrstne sestavljenosti korpusov deleži sicer medsebojno niso povsem primerljivi.

Tako izhodiščna kot razširjena (več kot dve mesti) iskalna zahteva ostajata enaki:

```
[tag="Ggdd.*"][]{}0,1{}[word="(in|ter)"][]{}[word!="(da|naj|bi|.|.)" &
tag!="[ZV].*"]{}0,2{} [tag="Gg.d.*"]
[tag="Ggdd.*"][]{}0,1{}[word="(in|ter|.|""][]{}[word!="(da|naj|bi|.|""]
& tag!="[ZV].*" {}0,2{}[tag="Gg.d.*"][]{}0,1{}[word="(in|ter|.|""]
[word!="(da|naj|bi|.|""] & tag!="[ZV].*"{}0,2{} [tag="Gg.d.*"]
```

Korpus	Vseh glagolov tega tipa (ZAPORED.)	NDV	DV	NDV/DV (kategorialno dvovidsko)
<u>IMP</u>	(1.d) 17662 (1.s) 9285	(1.d) 3358 19 % (1.s) 1694 18,2 %	(1.d) 12836 72,7 % (1.s) 6693 72,1 %	(1.d) 1468 8,3 % (1.s) 898 9,7 %
Posplošen delež (sodobno stanje)		(1.d) 12,8 % (1.s) 20 %	(1.d) 81,3 % (1.s) 74,1 %	(1.d) 5,9 % (1.s) 5,9 %
Okvirna razlika		(1.d) – 6,2 % (1.s) + 1,8 %	(1.d) + 9,1 % (1.s) + 2 %	(1.d) – 2,4 (1.s) – 3,8

Tabela 3: Primerjava razmerja med NDV in DV pri zaporednosti dejanj (dve dejanji v nizu s prvim DV)

Kot je razvidno iz tabele, je izrazita prevlada DV pri zaporednosti dejanj vidna tudi v jezikovnem gradivu od 16. do začetka 20. stoletja (prevladujejo besedila s konca tega obdobja). Morda je zaznati nekaj težnje po porastu rabe DV v sodobnem jeziku, vendar pa so razlike, zlasti glede na nepolno primerljivost korpusov, dokaj majhne.

V nadaljevanju obravnavamo nize vsaj treh dejanj z DV na prvem mestu in zanje navajamo po nekaj zgledov.

3.1 DV DV DV

Delež izven sedanjika: 59,5 %

(53) *Genovefa je fvôje déte terdo s rokama oklenila_{pr} v nebó poglédala_{pr} ter glafno savpila_{pr}*

(54) *Mnogo kupčijskih ladij je napadel_{pr} oropal_{pr} in ljudi prodal_{pr} v sužnost.*

- (55) **Zasuli**_{pf} so jarke in luže, **odpeljali**_{pf} vodo, **pognojili**_{pf} travnike in **preorali**_{pf} stelnike.
 (56) **JEsus** je **usev**_{pf} kruh, je **sahvaluv**_{pf} **pošvetuv**_{pf} inu **reslomuv**_{pf} inu ga je **dav**_{pf} svojim
 Jogram, inu je **rekuv**_{pf}.

Ne glede na čas nastanka v obravnavanem obdobju (16.–19. stoletje) je izven sedanjika enako kot pri sodobnem stanju najpogostejša pripoved o preteklosti.

Delež v sedanjiku: 58,1 %

- (57) **Kralj** jo **vzdigne**_{pf} in **objame**_{pf} ter **pošlje**_{pf} nemudoma po rešene.
 (58) **Semena** vertnih zelenjad se torej **požanjejo**_{pf} **posušé**_{pf} in **spravijo**_{pf}
 (59) 100 delov žgane Glavberjeve soli in 17 delov oglja se **zmelje**_{pf} **zmeša**_{pf} in **razbeli**_{pf}
 (60) **Baron** naglu gori **vstáne**_{pf} naprej **fkozhi**_{pf} zedelz vùn **sléžhe**_{pf} s' roko **mahne**_{pf}
 (61) **Šuki** luske **ostergaš**_{pf} jo **iztrebiš**_{pf} **opereš**_{pf} **osoliš**_{pf} in s sardeljami **natakneš**_{pf}
 (62) **Ko** mi vino **prinese**_{pf} ne **rečem**_{pf} nič, **natočim**_{pf} in pijem_{ipf}.

Zopet podobno kot pri sodobnem stanju je precej historičnega sedanjika ((57), (60)), pa tudi ponavljavnosti, splošne veljavnosti dejanja v obliki navodil, receptov ((58), (59), (61)); zadnji zgled v historičnem sedanjiku (62) na koncu niza zaključuje NDV – in tako prehajamo k naslednji permutaciji.

3.2 DV DV NDV

Delež izven sedanjika: 12,9 %

- (63) **Zaloputnil**_{pf} je duri, **odšel**_{pf} in **grozil**_{ipf} še s ceste s pestjó.
 (64) **Dekle** se je **vzdramilo**_{pf} **vstalo**_{pf} in počasi **korakalo**_{ipf} proti izhodu.
 (65) **Jo** nega s' oblačnimi rokami **popadli**_{pf} shtrike, inu ketene na nega **vergli**_{pf} navsmilenu **svesali**_{pf} svesaniga **dershali**_{ipf} inu okoli nega **naframnu**, inu **shpotlivu** **skakali**_{ipf} ukali_{ipf} **shrajali**_{ipf} **fmejali**_{ipf} inu **veselili**_{ipf}.

V pripovedi o preteklosti se lahko pojavljajo tudi zelo dolge povedi tipa DVⁿNDVⁿ (65), kjer gre pri NDVⁿ za vzporednost dejanj (hkrati *držati* in *skakati*, *ukati*, *kričati* ...)

Delež v sedanjiku: 14,1 %.

- (66) **Urno** se tadaj **vzdigneta**_{pf} **zapustita**_{pf} selo in **hitita**_{ipf} na pašnik.
 (67) **Na** sredi kleti **obstoji**_{pf} luč kvišku **vzdigne**_{pf} debelo **pogleda**_{pf} usta **odpre**_{pf} in glupo **zija**_{ipf}
 (68) Če lih koža **preraste**_{pf} v sredi **ostane**_{pf} puhlina in dalje **gnjije**_{ipf}
 (69) **Ako** se kupica zvrhoma **napolni**_{pf} z vodo, s papirčkom **pokrije**_{pf} in potem **prekucne**_{pf} ne **teče**_{ipf} voda iz nje.

Kot običajno imamo precej historičnega sedanjika ((66), (67)), pa tudi ponavljalnosti, splošne veljavnosti dejanja ((68), (69); NDV na koncu niza v polodprtem intervalu lahko izraža potekanje, trajanje dejanja.

3.3 DV NDV DV

Delež izven sedanjika: 4,5 %

- (70) *Ko je odšel_{pf} in je pospravljala_{ipf} je našla_{pf} pod prtom beneški cekin.*
 (71) *Vojaki so se utaborili_{pf} in pripravljali_{ipf} jedi, poveljniki so sedli_{pf} v vojni svet.*
 (72) *Knežnja je odprla_{pf} pisemce, čitala_{ipf} radovedno pogledala_{pf} v pevski zbor.*
 (73) *Zdravnik je zopet prišel_{pf}, tipal_{ipf} žilo in dejal_{pf} da nij slabše.*

V pripovedi o preteklosti NDV na sredini niza DV izraža potekanje, trajanje dejanja tedaj, kadar dogajanje vsaj nekoliko ustavlja; v zgornjih zgledih je tako zagotovo v (70), kjer potekanje, trajanje prekinja dovršno dejanje (*najti cekin*). V sledečih zgledih izrazitejši poudarek na potekanju, trajanju delno blede, NDV dejanje vse bolj zgolj poimenuje, izraža kot dejstvo.

Delež v sedanjiku: 4,7 %

- (74) *Živina garje in uši dobi_{pf} hira_{ipf} in zbolí_{pf}*
 (75) *Stopim_{pf} doli, gledam_{ipf} naokoli in najdem_{pf} v jarku ranjenca.*
 (76) *Odpre_{pf} vratica in nekaj išče_{ipf}, skledo ondi spravi_{pf}*
 (77) *Odloži_{pf} prvo pismo, vzame_{pf} drugo, bere_{ipf} dolgo in preide_{pf} k tretjemu.*

Podobno velja v sedanjiku za ponavljalnost, splošno veljavnost dejanja (74), medtem ko se v historičnem sedanjiku pri NDV poudarek zopet premakne na potekanje, trajanje dejanja, ki tok dogajanja ustavlja; zlasti to velja, če rabo NDV pogojuje še drug skladijski dejavnik, npr. prisotnost prislova tipa *dolgo* (77).

3.4 DV NDV NDV

Delež izven sedanjika: 12,5 %

- (78) *Urno je roko stégnil_{pf} ter nabiral_{ipf} in jédel_{ipf}*
 (79) *Od žalosti si je zakrila_{pf} obraz in ihtela_{ipf} in zdihovala_{ipf}*
 (80) *Obstal_{pf} je, poslušal_{ipf} užival_{ipf} strmél_{ipf}*
 (81) *Zmešala_{pf} je kvarte, obračala_{ipf} jih, pokladala_{ipf} in prekladala_{ipf}*

Pri pripovedi v preteklosti velja enako kot za sodobno stanje: med DV in NDVⁿ gre za zaporednost dejanj, v nizu NDVⁿ pa za vzporednost, pri čemer eno dejanje lahko predstavlja osnovo, izhodišče za drugo (npr. hkrati *nabirati* in *jesti*).

Delež v sedanjiku: 12,4 %

(82) *Vifoke ódre támkej fi **naprávi**_{ipf} Sidóvjje **podkopúje**_{ipf} vráta **féka**_{ipf}*

(83) *Gospica **pristopi**_{ipf} **vije**_{ipf} roke in **jadíkuje**_{ipf}*

(84) *Bolno živinče se na tla **verže**_{ipf} **stoka**_{ipf}, težko **sope**_{ipf} in ne prežvekova_{ipf}*

(85) *Le malo se ganem_{ipf} pa sproži_{ipf} strupeni spak glavo, se jezno **napihne**_{ipf} **žvižga**_{ipf} in **puha**_{ipf} **odpira**_{ipf} žrelo, besno grize_{ipf} v zrak.*

To velja tudi za historični sedanjik in ponavljalnost, splošno veljavnost dejanja (84). Kot v pripovedi o preteklosti se tudi v historičnem sedanjiku lahko pojavljajo zelo dolge povedi tipa DVⁿNDVⁿ (85), kjer gre pri DVⁿ in med DVⁿNDVⁿ za zaporednost, znotraj niza NDVⁿ pa za vzporednost dejanj (hkrati *žvižgati* in *puhati*, *odpirati žrelo*, *gristi*). Formulaični prikaz razporeditve zaokroženih deležev DV in NDV v nizih vsaj treh dejanj, ki jih začinja DV:²⁰

- Izven sedanjika: 0,6 DVⁿ + 0,13 DVⁿNDV + 0,04 DVⁿNDVDVⁿ + 0,13 DVNDVⁿ
- V sedanjiku: 0,58 DVⁿ + 0,14 DVⁿNDV + 0,05 DVⁿNDVDVⁿ + 0,12 DVNDVⁿ

Prevlada DV je dobro vidna ob izpostavitvi elementa DVⁿ (**0,6 + 0,13 NDV + 0,04 NDVDVⁿ + 0,13 DVⁿNDV**); njegov delež na vsaj dveh mestih znaša 77 %.

Korpus	Vseh glagolov tega tipa (ZAPORED.)	DV NDV NDV DV NDV DV	DV DV DV DV DV NDV
a) IMP	(1.d) 1660 (1.s) 1091	(1.d) 208 {12,5 %} 74 {4,5 %} (1.s) 129 {12,4 %} 51 {4,7 %}	(1.d) 988 { 59,5 % } 215 { 12,9 % } (1.s) 636 { 58,1 % } 154 { 14,1 % }
Posplošen delež (sodobno stanje)		(1.d) {5,5 %} {4,5 %} (1.s) {2,3 %} {4,3 %}	(1.d) {69 %} {10,6 %} (1.s) {68 %} {13,1 %}
Okvirna razlika		(1.d) – 7 % 0 % (1.s) – 10,1 % – 0,4 %	(1.d) + 9,5 % – 2,3 % (1.s) + 9,9 % – 1 %

Tabela 4: Primerjava razmerja med NDV in DV pri zaporednosti dejanj (tri dejanja v nizu s prvim DV)

²⁰ Manjkajoči delež do celote predstavljajo neupoštevane permutacije, ki na prvem mestu 1 x 3 x 3 vsebujejo še element NDV/DV. Delež teh 5 permutacij ne presega dobrih 10 %.

Kot je razvidno iz tabele, je izrazita prevlada permutacije DVⁿ pri zaporednosti dejanj vidna tudi v jezikovnem gradivu od 16. do začetka 20. stoletja. Zaznati je nekaj težnje po porastu te permutacije v sodobnem jeziku in padcu DVNDVⁿ (minimalno tudi DVⁿNDV), vendar pa so razlike – zlasti glede na nepolno primerljivost korpusov – razmeroma majhne.

4 Ročni korpus knjižnih besedil zlasti 16. stoletja

V celotnem N = 4129 glagolskih rab iz zgledov rabe v monografiji *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja* (Merše 1995) predstavlja zaporednost dejanj 24 %. Izrazito prevladujoča je raba DV (89 % pojavitev). Navajamo nekaj zgledov; pri navedbi vira sledimo monografiji.

- (86) *ony fo fhli_{pf} tjakaj, inu fo obarovali_{pf} ta Grob /.../ inu fo ta kamen sapezhatali_{pf}* (DB 1584, III, 18b)
 (87) *poidi_{pf} inu fe iskashi_{pf} timu faryu, inu offrai_{pf} ta dar* (TT 1557, 19)
 (88) *David je segèl_{pf} /.../ v'Mauho, inu je vsel_{pf} vun en kamen, inu je luzhil_{ipf} inu je tiga Philifterja v'zhellu sadil_{pf} /.../ inu on je doli padèl_{pf} na Semlo* (DB 1584, I, 159b)

NDV (11 % pojavitev) se pojavlja zlasti na koncu niza:

- (89) *fo fe /.../ obešselili_{pf} inu sa Svesdo hiteli_{ipf}* (KPo 1567, LVIIb)
 (90) *pade_{pf} doli na ta tla, fe ualle_{ipf} sem tar tam* (TT 1557, 124)
 (91) *inu kadar je on njemu tu mejstu bil pokasal_{pf} je on en hlod odrésal_{ipf} inu ga je tjakaj porinil_{pf} inu tu shelesu je plavalu_{ipf}* (DB 1584, I, 206a)

Podobno kot v drugih obravnavanih obdobjih se pojavlja zlasti pripoved o preteklosti (vsi zgledi razen (87)), lahko v historičnem sedanjiku (90), navodila pa so glede na besedilno zvrst (biblijska besedila) redkejša (87). Tudi tu najdemo daljše zglede tipa DVⁿ (88) in DVⁿNDV (91). Delež DV je res izrazito velik, vendar pa zajema vse pojavitve DV na katerem koli mestu in je primerljiv z izpostavljenim elementom DVⁿ pri točkah 2 (85 %) ter 3 (77 %).

Razvojno gledano velja: pri zaporednosti dejanj se težnja po izraziti prevladi DV ni bistveno spremenila najmanj od 16. stoletja, ko se je v besedilih slovenskih protestantskih piscev začel oblikovati knjižni jezik takratnega časa.

Viri

- Korpusi Gigafida 2.0 DeDup, Kres in ssj500k 2.2 v orodju NoSketch Engine. <https://www.clarin.si/noske/> in (Kres) <http://nl.ijs.si/noske>, dostop 1. 3.–24. 3. 2019.
- Korpus IMP. <https://www.clarin.si/noske/>, dostop 1. 3.–24. 3. 2019.
- Merše, Majda. 1995. *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU.
- Portal Fran. www.fran.si, dostop 29. 3. 2019.

Literatura

- Bondarko, A. V. 2005. *Teorija morfoloških kategorij i aspektologičeskie issledovanija*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Derganc, Aleksandra. 2003. Nekatere razlike v rabi dovršnega oz. nedovršnega vida v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija* 51/posebna številka: 67–79.
- Derganc, Aleksandra. 2014. Še o razliki med vzhodnim in zahodnim tipom delovanja glagolskega vida v slovanskih jezikih. *Slavistična revija* 62/4: 537–543.
- Dickey, Stephen, M. 2000. *Parameters of Slavic Aspect. A Cognitive Approach*. Stanford, California: Center for the Study of Language and Information.
- Krvina, Domen. 2015. *Glagolski vid v sodobni slovenščini*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FF.
- Krvina, Domen. 2018. *Glagolski vid v sodobni slovenščini 1. Besedotvorje in pomen*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Krvina, Domen. 2019. Nezaznamovanost nedovršnika v slovenščini kot vzporednica nezaznamovanosti moškega slovničnega spola. *Slavistična revija* 67/2: 159–170.
- Krvina, Domen, Žele, Andreja. 2018. Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih. *Jezikoslovni zapiski* 24/1: 7–25.
- Orešnik, Janez. 1994. *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, Leech, Geoffrey, Svartvik, Jan. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. Longman Group UK Limited.
- Petrukhina, E. V. 2019. Interpretacija vidovih različij medu ruskim, češkim i slovenskim jazykami. *Slavistična revija* 67/1: 31–49.
- Saenko, M. 2017: Праславянское *репель/*ропель: исходная форма и этимология. *Slovene Linguistic Studies/Slovenski Jezik*, 11: 19–34.
[Saenko, M. 2017. Proto-Slavic *pepelb/*popelb: Original form and etymology. *Slovene Linguistic Studies/Slovenski Jezik*, 11: 19–34.]
- Radden, Günter, Dirven, René. 2007. *Cognitive English Grammar*. John Benjamins Publishing Company.
- Stanojević, Mateusz-Milan, Geld, Renata. 2011. New current relevance in Croatian: Epistemic immediacy and the *aorist*. Patard, Adeline, Brisard, Frank (ur.): *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Prispelo aprila 2019, sprejeto maja 2019.

Received April 2019, accepted May 2019.

Zaporednost dejanj in njen vpliv na rabo glagolskega vida v slovenščini²¹

Zaporednost dejanj dejanja v nizu medsebojno omejuje (meji zaprtega intervala, ki je na voljo za izvedbo dejanja, predstavljata predhodno in sledeče dejanje: $(d_{n-1}[d_n]d_{n+1})$), kar vodi k celostnemu, preglednemu pogledu nanje, ki ga izraža DV. Delež DV je visok že, ko stoji v zaporedju dejanj na vsaj treh mestih (slabih 70 % v korpusnem gradivu za sodobno stanje in slabih 60 % za stanje od 16. do začetka 20. stoletja), in še višji, ko stoji ob NDV na vsaj dveh mestih (85 % in 77 %). Prevlada DV je torej izrazita, medtem ko NDV, ki izraža trajanje dejanja, stoji zlasti na zadnjem mestu v nizu, ko dejanje poteka v polodprtem intervalu.

Tako stanje v slovenščini vse od 16. stoletja dalje se dobro ujema z ugotovitvami nekaterih tujih raziskovalcev, ki za polpreteklo do sodobno stanje pri izražanju zaporednosti dejanj v slovenščini ugotavljajo, da se rabi večinoma DV, NDV pa je vendarle tudi možen (Dickey 2000: 203, 210, Petrukhina 2019: 42–43).

Zaporednost dejanj se pojavlja zlasti v pripovedi o preteklosti – v pretekliku in kot historični sedanjik. Posebej v sedanjiku je pogosta še pri ponavljalnosti, splošni veljavnosti dejanja, tako tudi v navodilih in receptih.

Sequence of events and its influence on verbal aspect usage in Slovene

The sequence of events forces actions into restricting each other (the borders of the closed interval limiting the duration of an action are represented by the preceding and following action: $(d_{n-1}[d_n]d_{n+1})$), which leads to a holistic, panoramic view of them, expressed by PF. The share of PF taking at least three places in the sequence of actions is high enough (low 70 % in the present-state corpora material and low 60 % in the corpora material from the 16th to the beginning of the 20th century), reaching even higher when taking at least two places beside IPF (85 % and 77 %, respectively). The prevalence of PF is thus undisputed, while IPF denoting duration occurs mainly in the last action in a sequence, taking place in the half-open interval.

²¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

Such state in the Slovene language from the 16th century onwards agrees well with the findings of some foreign researchers: although in the sequence of events in Slovene PF prevails, the use of IPF is not out of the question (Dickey 2000: 203 , 210, Petrukhina 2019: 42–43).

The sequence of events appears mainly in the narrative of the past – in the past tense and as a historical present. Particularly in the present, the repetition, habituality of the action is also common, quite often in the form of instructions and recipes.

Alexander Rath

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana

Anmerkungen zur slowenischen Klitikakette (*naslonski niz*)

Naslonski niz je enota v topologiji (predvsem) indoevropskega stavka, ki ima – odvisno od jezika – svojo specifično notranjo skladnjo. Za slovenščino je še danes najbolj vpliven opis tega pojava v *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča, ki ima do določene mere še vedno normativni status. Posledično nekateri avtorji opis interpretirajo kot normo dovoljenih in prepovedanih zaporedij naslonk, čeprav avtor slovnice ne trdi, da bi bile druge, ne naštete kombinacije prepovedane. Pri pregledu besedilnih korpusov sodobne slovenščine najdemo večje število pojavnic, ki odstopajo od modela in so za naravne govorce bolj ali manj sprejemljive. Članek razumemo kot izhodišče za večjo raziskavo o možnih zaporedjih, ki bi upoštevala tudi sociolingvistično opredelitev zvrstnosti slovenskega jezika.

Clitic sequencing is a component of sentence topology, mainly in the Indo-European languages, that has its own inner syntax, specific to the particular language. For the Slovene language the most influential description of this phenomenon continues to be found in Jože Toporišič's *Slovenska slovnica* (*The Slovene Grammar*). Toporišič's grammar is still, to a certain extent, considered normative. By some proofreaders it is regarded as the norm of allowed and forbidden sequences of clitics, although, the author of the grammar did not claim that sequences not contained in his description were prohibited. On inspection of corpus data from contemporary written Slovene, we find a significant number of occurrences which do not follow the description given in *Slovenska slovnica*, which are still more or less acceptable for many Slovene native speakers. We regard this paper as a starting point for a more profound research about the acceptable sequences of clitics that also takes into account sociolinguistic aspects of the varieties of Slovene.

1 Überblick

Das Slowenische ist eine jener Sprachen, deren zweite Stelle in der Satztopologie eine besondere Rolle inne hat. Ist es etwa im Deutschen das Verb, dem dieser Platz zukommt, so ist es im Slowenischen eine fixe Abfolge klitischer Formen der Personal- und Reflexivpronomina im Dativ, Akkusativ und Genitiv sowie der positiven (unverneinten) Formen des Verbs *biti* „sein“ und einiger

Partikeln. Diese Abfolge trägt in der modernen slowenischen Terminologie die Bezeichnung *naslonski niz* – „Klitikareihe“, „klitische Reihung“ bzw. „Klitikakette“ – in der englischsprachigen Terminologie *clitic chain* bzw. *clitic sequence*. Die erste Beschreibung einer solchen Klitikakette, die in der Allgemeinen bzw. Vergleichenden Sprachwissenschaft größere Beachtung fand, stammt von Jacob Wackernagel (1892). Er bezieht sich auf das Altgriechische und postuliert eine solche Abfolge anhand von Vergleichen mit Sanskrit und Latein auch für die indoeuropäische Ursprache. Seine Beobachtungen und Schlussfolgerungen zu diesem Phänomen haben als *Wackernagels Gesetz* Eingang in die Terminologie der Indogermanistik gefunden. Dass dieses Phänomen auch generell in den slawischen Sprachen auftritt, wurde von Roman Jakobson (1935) dokumentiert. Für das Slowenische gibt es auch schon frühere Beiträge, die in die Zeit von Wackernagel fallen, wie etwa die Abhandlung *Enklitike v slovenščini* („Enklitika im Slowenischen“, Murko: 1891) sowie auch einen normativ zu verstehenden Beitrag von Škrabec (1895), der zuerst die allzu häufige Verwendung von Klitika in Satzerstposition als Kontaktphänomen kritisiert, die nicht der slawischen Sprachgenese entstammt und dann Klitikareihenfolgen aufzählt, die er für dem Sprachgefühl der slowenischen Muttersprachler entsprechend hält:

<p>»Akoravno so se torej naši stariši pisatelji semtertja pregrešili zoper splošni zakon, da stoje enklitike na drugem mestu v stavku in sedanji se pregreše v nasprotnem oziru še večkrat, vendar moramo priznati da se naš jezični čut vedno derži tega zakona, in sicer stoje enklitike na tem mestu ena za drugo v tem redu: <i>sem ga, si ga, ga je, sva ga, sta ga, smo ga, ste ga, so ga, sem si ga, si si ga, si ga je, sva si ga, sta si ga, smo si ga, ste si ga, so si ga, se mi je, se ti je, se mu je, se ji je, se nama je, se vama je, se jima je, se mi ga je</i> itd. n. pr. Ljudje, ki <i>si si jih</i> izbral, <i>so se mi</i> zdeli pošteni. Blago, ki <i>vam ga</i> bomo poslali, <i>bi vas</i> imelo zadovoljiti. Sena, če <i>se vam ga</i> je že kaj posušilo, <i>nam</i> prodajte.«</p>	<p>„Wenngleich sich also unsere älteren Schreiber hie und da gegen das allgemeine Gesetz, dass die Enklitika an der zweiten Stelle im Satz stehen, versündigten und sich die gegenwärtigen in der Betracht noch öfter versündigten, so müssen wir dennoch eingestehen, dass sich unser Sprachgefühl an dieses Gesetz hält, und zwar stehen die Enklitika an dieser Stelle eines nach dem anderen in dieser Ordnung: <i>sem ga, si ga, ga je, sva ga, sta ga, smo ga, ste ga, so ga, sem si ga, si si ga, si ga je, sva si ga, sta si ga, smo si ga, ste si ga, so si ga, se mi je, se ti je, se mu je, se ji je, se nama je, se vama je, se jima je, se mi ga je</i> usw. z. B. Ljudje, ki <i>si si jih</i> izbral, <i>so se mi</i> zdeli pošteni. Blago, ki <i>vam ga</i> bomo poslali, <i>bi vas</i> imelo zadovoljiti. Sena, če <i>se vam ga</i> je že kaj posušilo, <i>nam</i> prodajte.“</p>
---	---

Tabelle 1: Reihenfolgen der Klitika nach Škrabec (1895) mit Übersetzung.

Eine weitere (hier gekürzt wiedergegebene) normative Darstellung, deren Aufzählung jener von Škrabec (siehe Tabelle 1) sehr ähnlich ist, findet sich bei Breznik (1916, siehe Tabelle 2).

<p>c) O naslonicah (enklitikah) velja tole pravilo: Naslonsice ali breznaglasne besede v stavku so:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. pomožni glagol v sedanjiku: sem, si, je, sva, sta, smo, ste, so, in navadno tudi bi; 2. krajša oblika osebnih zaimkov: me, te, se, ga, je, mi, ti, si itd. 3. krajša oblika prihodnjika: bom, boš, bo itd. <p>Naslonsice morajo stati v stavku na drugem mestu:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. V prostih stavkih. [...] 2. V zloženih stavkih [...] <p>č) Stojte pa naslonsice na drugem mestu ena za drugo v tem redu: sem ga, si ga, ga je, sva ga, sta ga, smo ga, ste ga, so ga; sem si ga, si si ga, si ga je, sva si ga, sta si ga, smo si ga, ste si ga, so si ga; se mi je, se ti je, se mu je, se ji je, se nama je, se vama je, se jima je, se nam ga je ... ga bom, ga boš, ga bo, se ga bom, se ga boš, se ga bo ...</p> <p>[...]</p>	<p>e) Für die Enklitika gilt die folgende Regel: Enklitika oder akzentlose Wörter im Satz sind:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. das Hilfsverb im Präsens: sem, si, je, sva, sta, smo, ste, so, und fñrgewñhnlich auch bi; 2. die kürzere Form der Personalpronomina: me, te, se, ga, je, mi, ti, si usw. 3. die kürzere Form des Futurs: bom, boš, bo usw. <p>Enklitika müssen im Satz an zweiter Stelle stehen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. In einfachen Sätzen [...] 2. In Satzgefügen [...] <p>č) Die Enklitika stehen an zweiter Stelle nacheinander in dieser Reihenfolge: sem ga, si ga, ga je, sva ga, sta ga, smo ga, ste ga, so ga; sem si ga, si si ga, si ga je, sva si ga, sta si ga, smo si ga, ste si ga, so si ga; se mi je, se ti je, se mu je, se ji je, se nama je, se vama je, se jima je, se nam ga je ... ga bom, ga boš, ga bo, se ga bom, se ga boš, se ga bo ...</p> <p>[...]</p>
---	--

Tabelle 2: Reihenfolge der Klitika nach Breznik (1916: 263f.).

Einen recht umfangreichen Überblick über bisher publizierte und auffindbare Literatur über die Klitika im Slowenischen bietet die Diplomarbeit von Jaro Sever Torkar (2013). Einen generellen Überblick über die Slawischen Sprachen stellt *A Handbook of Slavic Clitics* (Franks & Holloway King 2000) dar und eine Beschreibung der Verhältnisse im Kajkavischen, der dem Slowenischen äußerst nahe stehenden kroatischen Regionalvariante, ist in der Schulgrammatik *Kajkavsko narječje* (Lončarić 1996: 116f.) enthalten.

Die Darstellung der Klitika in der slowenischen Normgrammatik *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000:671) dürfte in der Tradition von Škrabec und Breznik stehen, auch wenn darin nicht direkt auf die älteren Autoren verwiesen wird. Dass sich der Autor jedenfalls zweifelsohne eingehend mit seinen Vorgängern beschäftigt hat, bezeugt das Kapitel *Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku* in der *Nova slovenska skladnja* (Toporišič 1982: 161ff.). Die innere Syntax der Klitikakette wird in der *Slovenska slovnica* folgendermaßen dargestellt:

V: Konjunktion (veznik)

N₁: Klitisches *naj*

G₁: Verbformen (glagolske oblike) von *biti* „sein“ auf *s-*

P₁: Reflexivpronomen *si*

P₂: Reflexivpronomen *se*

Z₁: Personalpronomen (osebni zaimek) im Dativ

Z₂: Personalpronomen im Akkusativ

Z₃: Personalpronomen im Genitiv

G₂: Verbformen von *biti* „sein“: *je* und auf *b-*

Č: Partikeln (členki)

	V	N ₁	G ₁	P ₁	P ₂	Z ₁	Z ₂	Z ₃	G ₂	Č	
<i>Prósi,</i>	<i>da</i>	<i>naj</i>	<i>bi</i>		<i>se</i>	<i>mu</i>				<i>ne</i>	<i>smejati.</i>
<i>Míslí,</i>	<i>da</i>				<i>se</i>	<i>ji</i>		<i>je</i>			<i>ní treba učiti.</i>
<i>Míslím,</i>	<i>da</i>				<i>se</i>	<i>ji</i>				<i>že</i>	<i>spí.</i>
<i>Povêj</i>						<i>mu</i>	<i>jo</i>			<i>še</i>	<i>ênkrat.</i>
<i>Učil</i>							<i>jo</i>	<i>je</i>	<i>je.</i>		
<i>Privóščil</i>			<i>si</i>	<i>si</i>	<i>se</i>						<i>smejati.</i>
<i>Tó</i>					<i>se</i>	<i>mu</i>			<i>bo</i>	<i>pa</i>	<i>rés poználo.</i>
	<i>Ali</i>		<i>si</i>	<i>si</i>							<i>tó izmislil?</i>
				<i>Si</i>							<i>si?</i>
		<i>Si</i>	<i>si</i>		<i>se</i>						<i>smílil?</i>
<i>Míslil</i>			<i>sem</i>	<i>si,</i>							
	<i>da</i>		<i>bi</i>			<i>jim</i>	<i>jih</i>			<i>ne</i>	<i>vrnil.</i>
<i>Míslil</i>			<i>sem,</i>								
	<i>da</i>										<i>nè bi šèl?</i>

Tabelle 3: Abschrift der Reihenfolge der Klitika in der Klitikakette mitsamt Beispielen aus der Grammatik *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000:671).

Aus der Tabelle 3 lässt sich ein Maximalparadigma ableiten, das in Tabelle 4 zur Gänze ausgeführt ist.

V	N ₁	G ₁	P ₁	P ₂	Z ₁	Z ₂	Z ₃	G ₂	Č
da	naj	bi	si	se	mi	me	me	je	ne
...		sem			ti	te	te	bom	pa
		si			ji	jo	je	boš	že
					mu	ga	ga	bo	
		sva			nama	naju	naju	bova	
		sta			vama	vaju	vaju	bosta	
		sta			jima	ju	ju	bosta	
		smo			nam	nas	nas	bomo	
		ste			vam	vas	vas	boste	
		so			jim	jih	jih	bodo/ bojo	

Tabelle 4: Theoretisches vollständiges Syntagma und Paradigma der Klitikakette, wie es dem Modell bei Toporišič (2000:671) entsprechen würde.

Da die Darstellung bei Toporišič (2000:671) den Eindruck erwecken mag, es handle sich um eine vollständige Beschreibung aller möglichen Kombinationen, muss ausdrücklich darauf hingewiesen werden, dass dies nicht explizit gesagt wird. Im Gegenteil kann man aus Toporišič 1982 (161ff.) darauf schließen, dass er sich der Problematik der Variation bewusst war. Jedenfalls werden alle in der *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000:671) angeführten Kombinationen von den Sprecher des Slowenischen akzeptiert, sodass Toporišičs Auflistung als der kleinste gemeinsame Nenner angesehen werden kann. Eine Darstellung, die weitgehend jener von Breznik und Toporišič entspricht, ist auch Teil der auf Englisch verfassten Grammatik von Harrity (2016: Kapitel 12.3.2, Punkt (d) und Kapitel 12.4).

Erneut zur Diskussion gestellt wurde die Frage der slowenischen Klitikakette vom Allgemeinlinguisten Orešnik (1985), der ein Vertreter der Natürlichkeitstheorie ist. In weiterer Folge wurde das Thema auch von Vertreter der Generativen Syntaxtheorie aufgegriffen, wie etwa von Golden (2003) und Golden & Sheppard (2000) oder Marušič (2008). Dass die Frage der Reihung der slowenischen Klitika nicht endgültig abgeschlossen ist, zeigen einige Beispiele, auf diese ich im Laufe der Rechercharbeiten für meine Magisterarbeit (Rath 2014) im Korpus FidaPLUS sowie im Korpus Gigafida gestoßen bin. Da ein Auftreten

von abweichenden Reihungen der Klitika im Korpus jedoch noch kein Beweis dafür ist, dass es sich tatsächlich um akzeptable Kombinationen handelt und weil auch nicht ersichtlich ist, ob die gefundenen Beispiele vielleicht auf bestimmte Sprachregister beschränkt sind, wurde zusätzlich eine kleine Befragung unter Slowenisten durchgeführt. Diese wurden darum gebeten, die Beispiele frei definierbaren Registern zuzuordnen und herausstechende Besonderheiten schriftlich zu kommentieren. Es wurde dabei jedoch darauf geachtet, dass den Informanten nicht im Vorhinein mitgeteilt wurde, dass es dabei um Klitika geht. Es wurde ihnen daher eine schriftliche Auflistung der Beispiele vorgelegt, die auf den jeweiligen (die fraglichen Klitika enthaltenden) Satz gekürzt waren. Im folgenden Abschnitt sind die Beispiele mitsamt einer Analyse und den Kommentaren der befragten Slowenisten wiedergegeben.

2 Ausgewählte Abweichungen

Den hier angeführten, von der Übersicht in der *Slovenska slovnica* abweichenden Beispielen, folgt jeweils eine Tabelle mit vier Spalten, die die Kommentare von vier zum Sprachregister der Beispiele schriftlich befragten muttersprachlichen Slowenisten wiedergeben.

2.1 Vertauschbarkeit von *naj* und *bi*

Die Darstellung der Reihung der Klitika von Toporišič in der *Slovenska slovnica* setzt die Konjunktivpartikel *bi* vor die Optativpartikel *naj*. In der *Nova slovenska skladnja* merkt Toporišič (1982: 174) zusätzlich an, dass eine Umkehrung der Reihenfolge als dialektal anzusehen ist (»Zaporedje *bi naj* namesto *naj bi* je narečno.« – „Die Abfolge *bi naj* statt *naj bi* ist dialektal.“). Ein Beleg ist an dieser Stelle jedoch nicht angeführt. Die Recherche im Korpus FidaPLUS hat gezeigt, dass diese umgekehrte Reihenfolge dennoch auch in der geschriebenen Sprache auftritt, wenn auch wesentlich seltener. Die Folge *naj bi* wurde 100.000 mal gefunden (die Zahl der Konkordanzen dürfte die maximal anzeigbare Menge übersteigen, daher genau 100.000) und *bi naj* immerhin 2.499 mal, was insofern beachtlich ist, als dass diese Variante aufgrund der im schulischen und redaktionellen Bereich vorherrschenden preskriptiven Auslegung der Normgrammatik üblicherweise weglektoriert wird.

→ Beispiele:

»Avstrijsko interesno združenje za vlagatelje je včeraj izrazilo dvom o tem prevzemu. Napovedana zamenjava delnic Bank Austria za delnice HypoVereinsbank v razmerju 1:1 po njegovi sodbi ne zrcali sedanjega stanja obeh bank, je za avstrijsko

agencijo Apa izjavil predsednik združenja Wilhelm Rasinger. Zato bodo dali zamenjalno razmerje sodno preveriti. Prevzem pa **bi naj** Avstrijo stal tudi izgube 2000 delovnih mest.« (Korpus FidaPLUS)

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Novica (journalistische Nachricht)	Standardno, ampak <i>pa naj bi</i> (standardsprachlich, aber die Klitika-reihenfolge sollte auf <i>pa naj bi</i> geändert werden)	Pogovorni jezik, besedni red (Umgangssprache, Wortstellung)

Tabelle 5: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

»V uživalskih okoljih tudi ni posebno razvite zvodniške mreže in prostorov v ta namen. Ljudje vedo, da je to situacija, ko se je treba bolj zaščititi, vendar dejansko tega ne počnejo: Tisti, ki se ukvarjajo s prostitucijo, imajo pravilo, da **bi naj** se zaščitili s kondomi, vendar koliko se da ugotoviti iz pogovorov, se mnogi tega ne držijo.« (Korpus FidaPLUS)

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Zvrst »komentar« (najbolj naravna členitev po aktualnosti) (Register „Kommentar“ (die natürlichste Aktualitätsreihung))	Standardno, ampak <i>naj bi</i> (standardsprachlich, aber die Klitikareihenfolge sollte auf <i>naj bi</i> geändert werden)	Publicistični jezik, nelektorirano (Publizistische Sprache, unlektoriert)

Tabelle 6: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

2.2 Mehrwertige Verben und klitische Personalpronomina

Eine weitere Problemstelle sind mehrwertige Verben, die zweimal Akkusativ verlangen.

Verb *učiti* (transitiv): **AKK+AKK / AKK+GEN / GEN+AKK?**

Mit dem Verb *učiti* („lehren“, transitiv) verfügt das Slowenische über ein sehr frequentes zweiwertiges Verb, das der im Modell angenommenen Folge REFL_DAT_AKK_GEN widerspricht. Dem Modell entsprechend müsste das Gelehrte im GEN stehen und der, den es gelehrt wird, im AKK. Dies entspricht allerdings nicht dem heutigen Gebrauch: Im realen Gebrauch ist *učiti* + AKK + AKK die weitaus frequentere Variante. Die Variante *učiti* + AKK + GEN hingegen wird als besonders gelehrt, veraltet oder sogar falsch empfunden.

Da die AKK- und die GEN-Formen des maskulinen und des neutralen klitischen Personalpronomens ident sind (in beiden Fällen *ga* und *ga*), lässt sich dieser Unterschied in der Klitikakette nur anhand der femininen Formen zeigen (*jo* für AKK, *je* für GEN). Die Suche im ausgewogen angelegten Korpus FidaPLUS hat für die Variante mit dem doppelten AKK in der Klitikakette eine Häufigkeit von 12 ergeben, die Variante AKK + GEN tritt hingegen nur zweimal auf.

→ **Beispiele für AKK + AKK beim Verb *učiti* „lehren“:**

»Spomnil se je molitve, ki **ga jo** je naučila mati in začel s tresočim glasom: »Sveti angel, varuh moj, bodi vedno ti z menoj....stoj mi dan in noč ob strani, vsega hudega me brani....« (Korpus Gigafida)

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Leposlovje (Belletristik)	Standardno (standardsprachlich)	Umetniški jezik, nelektoriran oz. zapis govora (Künstlersprache, unlektoriert bzw. verschriftliche gesprochene Sprache)

Tabelle 7: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

»Tudi Miša je zaprisežena športnica vse od malega, saj je aktivno vadila atletiko in plavanje. Po nekaj letnem ukvarjanju z aerobiko je bila po operaciji stopalne kosti v nevarnosti, da bo imela težave s hrbtenico, zaradi česa je bila primorana začeti z vajami, ki so namenjene prav temu. Vaj, ki so **jih jo** takrat naučili fizioterapevti, se je tako navadila, da jih v svojem vsakodnevem jutranjem rituali izvaja še danes. Le-ta poteka dvajset minut, vsak dan, ne glede na karkoli. Miša si ne dopušča izgovorov.« (Korpus FidaPLUS)

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
(Kein Kommentar)	(Ohne Besonderheiten)	Standardno, ampak <i>so jo jih</i> (standardsprachlich, aber die Klitikareihenfolge sollte auf <i>so jo jih</i> geändert werden)	Intervju (Interview)

Tabelle 8: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel für die Nichtunterscheidbarkeit von AKK und GEN bei maskulin:**
 »Ponotranjil sem ves kolonialni drek, ki so *me ga* učili v šoli.« (Korpus FidaPLUS)

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
Pogovorno, vulgarno (umgangssprachlich, vulgär)	Leposlovje (Belletristik)	Standardno + vulgarno (standardsprachlich + vulgär)	Pogovorni jezik (Umgangssprache)

Tabelle 9: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

Verb *vprašati*

Das Verb *vprašati* „fragen“ verlangt ebenfalls AKK + AKK, geht also über das Modell hinaus.

→ **Beispiel:**
 »Pripoveduj mi o stvareh, ki bi *jih ga* vprašal, če bi bil tukaj.« (Korpus FidaPLUS)

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Leposlovje (Belletristik)	Standardno, ampak <i>bi ga jih</i> (standardsprachlich, aber die Klitikareihenfolge sollte auf <i>bi ga jih</i> geändert werden)	Umetniški jezik, pogovorni (Künstlersprache, umgangssprachlich)

Tabelle 10: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

2.3 Sätze mit finitem und davon abhängigem infinitem Verb

Transitive Verben wie *učiti* und *vprašati* sind allerdings nicht der einzige Fall, in dem die Klitikakette zweimal AKK aufnehmen kann. Ein weiterer Fall sind Sätze mit finitem und abhängigem infinitem Verb, also insbesondere Sätze, die zwei miteinander verknüpfte Handlungen, Zustände oder Empfindungen ausdrücken. Im Folgenden seien nur ein paar Beispiele genannt, die im Korpus FidaPLUS und über die Suchmaschine Google gefunden wurden:

→ **Beispiel: *videti + nositi***
 »Zdaj pa upam, da *te jo* bom videla nositi,“ se je zasmejala.« (Korpus FidaPLUS)

B.	»Zdaj pa upam,	da	te	jo	bom	videla	nositi	« se je zasmejala.
Über.	„Nun hoffe ich aber,	dass	dich	sie	werde	sehen	tragen	“ schmunzelte sie.
1. H.			O4		Präd.+Subj.			
2. H.			Subjekt	O4			Prädikat	

Tabelle 11a: Analyse des Beispiels *videti + nositi*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Leposlovje (Belletristik)	Standardno (standardsprachlich)	Umetniški jezik (Künstlersprache)

Tabelle 11b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel: *strah me je + vprašati***

»a veš tist filing k **te jo** je strah uprašat še sploh kj..... :/« (<http://ilovelike.si/slo-gan/28523>, zitiert aus <https://www.google.si/>, 10. Jänner 2014)

B.	a veš tist filing	k	te	jo	je	strah	uprašat	še sploh kj :/
Über.	Kennst du das Gefühl	wenn	dich	sie	ist	Angst	fragen	überhaupt etwas	
1. H.			O4		Prädikat	Subj.			
2. H.			Subj.	O4			Prädikat	O4	

Tabelle 12a: Analyse des Beispiels *strah me je + vprašati*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
Pogovorno (umgangssprachlich)	(Ohne Besonderheiten)	Pogovorno (umgangssprachlich)	Sleng (Slang)

Tabelle 12b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel: *poslati + čistiti***

»Čistil sem tudi stranišče. Poslal **me ga** je čistit eden redkih slovenskih oficirjev, pisal se je Kržič.« (Korpus FidaPLUS)

B.	Čistil sem tudi stranišče.	Poslal	me	ga	je	čistit	eden redkih slovenskih oficirjev	, pisal se je Kržič.
Über.	Eine Toilette habe ich auch geputzt.	Geschickt	mich	sie	hat	putzen	einer der wenigen slowenischen Offiziere	, er hieß Kržič.
1. H.		Präd.	O4		Präd.		Subjekt	
2. H.			Subj.	O4		Präd.		

Tabelle 13a: Analyse des Beispiels *poslati + čistiti*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
Pogovorni stil (skladnja) (umgangssprachlicher Stil (Syntax))	(Ohne Besonderheiten)	Standardno (standardsprachlich)	Praktično sporazmegalni – pogovor med prijatelji (Praxisnahe Kommunikation – Unterhaltung unter Freunden)

Tabelle 13b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel:** *peljati + gledati*

»Prva igra, ki so *me jo* peljali gledat, je bila Koča strica Toma (Uncle Tom's Cabin).«
(Korpus FidaPLUS)

B.	Prva igra, ki so	me	jo	peljali	gledat	, je bila Koča strica Toma (Uncle Tom's Cabin).
Über.	Das erste Schauspiel, das	sie haben	mich	es	geführt	schauen , war Onkel Toms Hütte.
1. H.		Präd.+Subj.	O4		Präd.	
2. H.			Subj.	O4		Prädikat

Tabelle 14a: Analyse des Beispiels *peljati + gledati*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Zvrst »komentar« (najbolj naravna členitev po aktualnosti) (Register „Kommentar“ (die natürlichste Aktualitätsreihung))	Standardno (standardsprachlich)	Pogovorni ali nelektorirani publicistični jezik (Umgangssprache oder unlektorierte publizistische Sprache)

Tabelle 14b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel: *sram me je + pokazati***

»Imam lepo telo in *me ga* ni sram pokazati, skrbi me pa za svojega fanta.« (Korpus FidaPLUS)

B.	Imam lepo telo	in	me	ga	ni	sram	pokazati	, skrbi me pa za svojega fanta.
Über.	Ich habe einen schönen Körper	und	mich	ihn	nicht ist	Scham	zeigen	ich bin aber um meinen Freund besorgt.
1. H.			O4		Prädikat	Subj.		
2. H.			Subj.	O4			Prädikat	

Tabelle 15a: Analyse des Beispiels *sram me je + pokazati*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	Zvrst »komentar« (najbolj naravna členitev po aktualnosti) (Register „Kommentar“ (die natürlichste Aktualitätsreihung))	Standardno, ampak <i>ni me ga</i> (standardsprachlich, aber die Klitikareihenfolge sollte auf <i>ni me ga</i> geändert werden)	Publicistični jezik (nelektoriran), mladostniške revije (Publizistische Sprache (unlektorierte), Jugendmagazin)

Tabelle 15b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel: *sram me je + ponoviti***

»Ko sem bil pred kratkim na Jesenicah na eni od hokejskih tekem, so navijači uporabljali takšne izraze, da *me jih* je pred vami sram ponoviti.« (Korpus FidaPLUS)

B.	Ko sem bil pred kratkim na Jesenicah na eni od hokejskih tekem, so navijači uporabljali takšne izraze,	da	me	jih	je	pred vami	sram	ponoviti.
Über.	Als ich vor kurzem in Jesenice bei einem der Hockeyspiele war, haben die Fans solche Ausdrücke verwendet,	dass	mich	sie	ist	vor Ihnen	Scham	wiederholen.
1. H.			O4		Prädikat		Subj.	
2. H.			Subj.	O4				Prädikat

Tabelle 16a: Analyse des Beispiels *sram me je + ponoviti*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
X (siehe Kommentar am Ende der Auflistung)	(ohne Besonderheiten)	Standardno (standardsprachlich)	Publicistični jezik, nelektoriran oz. samodelno (Publizistische Sprache, unlektoriert bzw. nur zum Teil)

Tabelle 16b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

→ **Beispiel: *zanima me + raziskati***

»Nikoli nisem bil ne vem kako nadarjen za izmišljevanje tovrstnih marketingških sloganov, toda zavoljo razlogov - ki bi **me jih** nekoč zanimalo raziskati - se je ta oznaka obdržala bolj kakor vse druge, ki sem jih bil do sedaj skrbno izumil.« (Korpus FidaPLUS)

B.	Nikoli nisem bil ne vem kako nadarjen za izmišljevanje tovrstnih marketingških sloganov, toda zavoljo razlogov –	ki	bi	me	jih	nekoč	zanimalo	raziskati	– se je ta oznaka obdržala bolj kakor vse druge, ki sem jih bil do sedaj skrbno izumil.
Über.	Ich war nie wer weiß wie talentiert darin mir solche Marketingslogans auszudenken, aber aus Gründen –	welche	würde	mich	sie	dereinst	interessieren	erforschen	– hat sich diese Zuschreibung stärker gehalten als alle anderen, die ich bisher sorgfältig erdacht hatte.
1. H.			Subj.+ Prädikat	O4			Subj.+ Prädikat		
2. H.				Subj.	O4			Prädikat	

Tabelle 17a: Analyse des Beispiels *zanima me + raziskati*.

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
Publicistični stil (kolumna) – bližje pogovornemu kot stilno nevtralnemu jeziku (Publizistischer Stil (Kolumne) – näher der Umgangssprache als der neutralen)	(Ohne Besonderheiten)	Standardno (standardsprachlich)	Tabloidni časopis (Boulevardzeitung)

Tabelle 17b: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

Allgemeine Anmerkungen der Informanten

Informantin I	Informantin II	Informant III	Informant IV
Primeri, označeni 7x, bi bili lahko tako del pogovornega kot publicističnega stila. Noben od primerov ne izkazuje možnosti, da bi bil izključno del stilno nevtralnega (nezaznamovanega) knjižnega jezika. (Die sieben mit x gekennzeichneten Beispiele könnten sowohl Teil des umgangssprachlichen als auch des publizistischen Stils sein. Keines der Beispiele ist in der Lage ausschließlich Teil der stilistisch neutralen (unmarkierten) Schriftsprache zu sein.)	–	–	Pri vseh je stava naslonk pogovorna! (Bei allen liegt eine umgangssprachliche Stellung der Klitika vor!)

Tabelle 18: Kommentare der Informanten mit Übersetzung.

Aus den Kommentaren geht hervor, dass keiner der befragten Slowenisten die angeführten Beispiele zur Gänze ablehnt bzw. als inakzeptabel zurückweist. Uneinigkeit zeigt sich jedoch bei der varietätenlinguistischen Einordnung. Informantin II empfindet die geringste Einschränkung, wohingegen Informant IV alle Beispiele als umgangssprachlich einordnet.

2.4 Weitere Abweichungen

Neben den bereits angeführten Beispielen des Sprachgebrauchs, die über die Modelle in den Grammatiken hinausgehen, gibt es noch einige weitere, wie z. B.:

- Mögliche umgekehrte Reihenfolge von *je* als Form von *biti* „sein“ mit klitischen Personalpronomen im Dativ
- Mögliche umgekehrte Reihenfolge von Akkusativ und Dativ
- Mögliche umgekehrte Reihenfolge des klitischen Reflexivpronomens *si* und Formen von *biti* auf *s-*
- Mögliche umgekehrte Reihenfolge von einigen Partikeln wie etwa *še*, *že* etc. und Formen von *biti* auf *b-*
- Doppelung der Klitika *si* und *se* ohne erkennbaren Inhalt
- Haploggien bei gleichlautenden aufeinanderfolgenden Klitika

3 Schlussfolgerung und Ausblick

Das in der *Slovenska slovnica* angeführte Modell bildet zwar unbestritten eine Untermenge standardsprachlich jedenfalls akzeptabler Klitikakombinationen ab, keinesfalls jedoch sagt es restlos alle möglichen Kombinationen von klitischen Formen in der slowenischen Klitikakette voraus, die zumindest von einem Teil der Sprecher akzeptiert werden. Ausgehend von den zuvor aufgelisteten Abweichungen zwischen dem Modell und den Einschätzungen der befragten Slowenisten ist daher eine größer angelegte empirische Untersuchung anzustreben, die auch varietätenlinguistische Dimensionen des jeweiligen Kontexts (sic!), wie etwa Register, Regionalität und Unterschiede zwischen oraler sowie literater Sprache (Maas 2010) usw. einbezieht.

Bibliografija

- Breznik, Anton 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva.
- Franks, Steven & Tracy Holloway King 2000: *A Handbook of Slavic Clitics*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Golden, Marija 2003: Clitic placement and clitic climbing in Slovenian. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 56/3. 208–233.
- Golden, Marija & Milena Sheppard 2000: Slovene Pronominal Clitics. In: Frits Beukema (Hrsg.) & Marcel den Dikken (Hrsg.): *The Clitic Phenomena in European Languages*. Amsterdam: John Benjamins. 191–207.
- Jakobson, Roman O. 1935: Les Enclitiques Slaves. Erstmals veröffentlicht: *Atti del Congresso di Linguistica tenuto in Roma il 19-26 Settembre 1933, Firenze*. (Zitiert nach: Selected Writings II, The Hague 1962; 16-22)
- Lončarić, Mijo 1996: *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Maas, Utz 2010: Literat und orat. Grundbegriffe der Analyse geschriebener und gesprochener Sprache. In: *Grazer Linguistische Studien* 73 (Frühjahr 2010). 21-150. (<https://zentrum.virtuos.uni-osnabrueck.de/wikifarm/fields/utz.maas/uploads/Main/GLS-Grundbegriffe.pdf>)
- Marušič, Franc 2008: Slovenian clitics have no unique syntactic position. In: *Andrei Antonenko (Hrsg.) & John F. Baily (Hrsg.) & Christina Y. Bethin (Hrsg.): Annual workshop on formal approaches to Slavic linguistics: the Stony Brook meeting 2007*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. 266–281.
- Murko, Matija 1891: Enklitike v slovenščini. Oblikoslovje in skladnja. In: *Letopis Matice slovenske* Jg. 1891. 1–65.
- Orešnik, Janez 1985: O naslonskem nizu v knjižni slovenščini. In: *Jezik in Slovnstvo* 31 (Nr. 6). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 213-215.
- Rath, Alexander 2014: *Das Auftreten und die Rolle des slowenischen pa in Relation zur Klitikakette*. Graz: Magisterarbeit.
- Sever Torkar, Jaro 2013: *Obravnava slovenskih naslonk*. Ljubljana/Radovljica: Diplomarbeit.
- Škrabec, Stanislav 1895: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. In: *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 14/5.
- Toporišič, Jože 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- Wackernagel, Jacob 1892: Über ein Gesetz der indo-germanischen Wortstellung. In: *Indo-germanische Forschungen* 1. 333-436.
- Korpus FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net>.
- Korpus Gigafida: <http://www.gigafida.net>.

Received May 2019, accepted July 2019.

Prispelo maja 2019 sprejeto julija 2019.

Pripombe o slovenskem naslonskem nizu

Slovenski naslonski niz je zaporedje naslonskih oblik, predvsem osebnih zaimkov, ki stojijo ponavadi na drugem topološkem mestu stavka. Ta pojav ustreza zakonu, ki ga je za indoevropske jezike opisal Wackernagel (1892). Notranjo skladnjo slovenskega naslonskega niza je prvič na preskriptivni način opisal Škrabec (1895). Ta zaporedja je v tradicijo slovenske skladnje vpeljal najprej Breznik (1916) in nato v drugi polovici 20. stoletja še Toporišič v svoji *Slovenski slovnici*. Čeprav bi lahko razumeli Toporišičevo slovnico kot normativno, ne moremo trditi, da so zaporedja naslonk, ki jih tam ni, izrecno prepovedana, ker tega avtor pravzaprav ne trdi. Na ravni dejanske rabe najdemo v sodobnih besedilnih korpusih zaporedja naslonk, ki jih pri omenjenih avtorjih ni. Poleg drugih zanimivosti gre predvsem za dvojne tožilnike, do katerih pride iz različnih razlogov, npr. ker se je spremenila vezljivost nekaterih glagolov, tako da ne zahtevajo več vezljivosti TOŽILNIK+RODILNIK, temveč TOŽILNIK+TOŽILNIK (kot se je zgodilo pri glagolu *učiti se*). Poleg tega tvorijo govorniki stavke z dvema vzporednima dejanjema, (npr. »Žensko sem videla nositi torbo.« -> »Videla sem jo jo nositi.«). V tem kontekstu je velikega pomena vprašanje variantnosti, ker lahko pričakujemo razlike v sprejemljivosti na podlagi regionalnosti, diahronije, interaktivnosti jezika (npr. govorni vs. pisni jezik ipd.) ali pa žanra besedila. Pričujoči članek analizira nekaj primerov, ki smo jih dali v oceno štirim osebam, ki so zaposleni na področju slovenističnega raziskovanja in visokošolskega učnega procesa v okviru slovenističnih študijskih programov, da bi nam povedali, katerim zvrstem bi pripisali posamezne primere. Pri tem se je pričakovano prikazala neenotna slika, ki je dodaten argument za prihodnja raziskovanja, tako na področju variantnosti slovenščine kot tudi za raziskave naslonskega niza.

Remarks on Slovene clitic sequences

Clitic sequencing in Slovene is mainly the ordering of clitic forms of the personal pronouns, which are usually bound to the second topological position in the Slovene sentence. This ordering corresponds to the type of sequence described by Wackernagel (1892) for the Indo-European languages in general. The first normative description of the inner syntax of Slovene clitic sequences was published by Škrabec (1895). His description was borrowed by Breznik (1916) and became part of the tradition of Slovene grammars that was continued by Toporišič in the second half of the twentieth century with his *Slovene Grammar (Slovenska*

slovnica). Although *Slovenska slovnica* by Toporišič is regarded as a normative work, the interpretation that clitic combinations not listed in the work were, therefore, forbidden is at least questionable because Toporišič does not make this claim. In an examination of publicly available contemporary text corpora, we found a number of clitic combinations that are not covered by the grammar. Besides other combinations not mentioned in the grammar, we found mainly doubled accusatives, which occur for various reasons. For example, some tri-valent verbs take two accusatives instead of one accusative and one genitive, which is also a matter of historical change as with the verb *učiti se* 'to learn.' Interesting sequencing also occurs in sentences containing a finite and an infinite verb describing a complex event, e.g. 'I see her carrying her daughter' -> 'I see her carrying her.' Regarding this topic, linguistic variation is of great importance as the measure of acceptance might depend on dialectal and historical factors as well as on the degree of interactivity (spoken vs. written language, etc.) and genre. The examples listed in this article were presented to academic teachers of Slovene studies asking them for their opinion regarding the register of each sentence. Their comments and some additional analysis for every example are listed in this paper. As expected, there was no uniform opinion among them, which is another argument for additional research on Slovene sociolinguistics as well as on the clitic sequence in particular.

Andrej Perdih, Nina Ledinek

ZRC SAZU, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Ljubljana

Multi-word Lexical Units in General Monolingual Explanatory Dictionaries of Slavic languages

Članek obravnava tipologijo in makro- oz. mikrostrukturno umeščanje večbesednih leksikalnih enot v petih enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih slovanskih jezikov, in sicer slovenskem, hrvaškem, slovaškem, poljskem in ruskem. Večbesedne leksikalne enote so v teh slovarjih obravnavane kot iztočnice in podiztočnice, med slovarskimi zgledi, v okviru posameznih slovarskih pomenov in v posebnih mikrostrukturnih razdelkih, npr. frazeološkem, paremiološkem, terminološkem. Razlike v obravnavi večbesednih leksikalnih enot v analiziranih slovarjih so posledica različnih jezikovnoteoretičnih pristopov, strukturiranja slovarskih podatkov na ravni slovarja in slovarske baze in tudi medija, za uporabo v katerem je bil slovar primarno oblikovan. Članek se osredotoča tudi na večbesedne leksikalne enote v eSSKJ: tretji izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika, v najnovejšem splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju slovenščine, v katerem so te enote obravnavane kot relativno samostojne enote, opisane na podoben način kot enobesedne leksikalne enote.

The article analyses the typology and the macro- and microstructure positioning of multi-word lexical units (hereinafter: MLUs) in general monolingual explanatory dictionaries of five Slavic languages: Slovenian, Croatian, Slovak, Polish and Russian. MLUs in these dictionaries are included as headwords, as subheadwords, as examples, as independent senses, and as units in various types of MLU sections (e.g. phraseological, terminological, or paremiological sections). Differences regarding the positioning and representation of MLUs in these dictionaries arise from different theoretical backgrounds and data structuring as well as the medium in which a dictionary was first published. With regard to the findings about the typology and positioning of MLUs in these dictionaries, the article also focuses on the treatment of MLUs in eSSKJ: The Dictionary of the Slovenian Standard Language, 3rd edition, the new monolingual general explanatory dictionary of the Slovenian language. In this dictionary, MLUs are treated in a similar way to single-word lexical units and are given relative autonomy in the dictionary structure.

0 Introduction

Multi-word lexical units (hereinafter: MLUs) represent a large part of the lexicon of a language. The different types of MLUs (phraseological MLUs, terminological

MLUs, and lexicalized MLUs – i.e. non-phraseological non-terminological MLUs) can be treated differently even in dictionaries of the same type and placed in several microstructural positions as well as on the macrostructural level. MLUs can be presented as headwords and subheadwords, or may be included among the examples within a specific dictionary sense. Additionally, MLUs may be placed in the phraseological section, paremiological section (for proverbs), terminological section, and lexicalized-MLUs section. These sections (and subsequently their MLUs) may be treated within a dictionary sense if they are semantically related to it. Alternatively, these sections may be placed separately from dictionary senses. MLUs can be afforded a relative autonomy in which case they are dealt with in ways similar to single-word units so that labels, usage information, definitions, examples, etc. are added to describe MLUs.

It seems that there is no consensus among lexicographers as to where in the macro- or microstructure of the dictionary entry the MLUs of different types should be treated. According to Atkins & Rundell (2008: 394) and Vrbinc (2011), the treatment of MLUs differs greatly among English dictionaries. Kržišnik (2009) conducted research on MLUs in English, German, Russian, Croatian, Slovak, and Slovenian general and pedagogical monolingual explanatory dictionaries, concluding that among the analysed dictionaries some English dictionaries place MLUs in the headword position. In general, however, MLUs are mostly treated in separate microstructural sections, usually in a phraseological section or in a non-phraseological section. Oppentocht & Schutz (2003: 219) advocate a structured collection of types of lexical entities where a distinction between single words, fixed phrases (collocations and idioms), and free text is the basic organizing principle. Vrbinc (2011) recommends that English learners' dictionaries and the bilingual English-Slovenian dictionary include MLUs in two places (as headwords and as idioms in a separate idioms section in a single-word entry) since "it is next to impossible to predict whether users will look up a MLU as a headword or will simply look up one of the constituent elements of such a lexical item (but which one?)",¹ according to the study on dictionary use of Slovenian learners of English presented in Vrbinc & Vrbinc (2004).

¹ In the context of improving search possibilities, Lew (2012) describes various approaches to searching phraseological units, which depend on the users' search strategies and the technical possibilities of electronic-dictionary search engines. Cf. also the search strategies available on the Fran dictionary portal (Ahačič et. al 2015) and the above-mentioned proposal by Vrbinc.

1 Typology and positioning of MLUs in general monolingual explanatory dictionaries of Slavic languages

In this paper, we treat MLUs as combinations of two or more lexemes, where a combination becomes a new lexical unit carrying a meaning of its own. Excluded are multi-word citations from foreign languages that in the target language represent a single lexical unit although written separately (*a cappella*, *ad hoc*), reflexive verbs (*bati se*), and other types where constituents do not exist as single-word lexemes (*čira čara*) (Gliha Komac et al. 2015: 7).

Our research on the typology and positioning of MLUs in dictionaries of Slavic languages was conducted on the following dictionaries:²

- *Dictionary of the Slovenian Standard Language / Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1st edition 1970–1991, 2nd edition 2014)
- *Great Dictionary of the Croatian Language / Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2003)
- *Dictionary of Contemporary Slovak / Slovník súčasného slovenského jazyka* (2006–)
- *Great Dictionary of Polish / Wielki słownik języka polskiego PAN* (2008–)
- *Explanatory Dictionary of Russian Language Including Explanations of Word Origin / Tolkovyj slovar' russkogo jazyka s vklyucheniem svedenij o proishozhdenii slov / Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов* (2008)

Among these dictionaries, only the Great Dictionary of Polish is designed for use in an online digital environment. Due to the new possibilities of visualization, data organization, hyperlinking, different space constraints, etc. in digital environment, we can expect different lexicographic treatment of MLUs in digitally-born dictionaries as opposed to print dictionaries.

1.1 Dictionary of the Slovenian Standard Language, first and second edition

The dictionary (hereinafter: SSKJ) was compiled at ZRC SAZU, the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language. It was first published in 1970–1991 and updated in its second edition in 2014 (Perdih & Snoj 2015). No fundamental conceptual changes were introduced in the second edition and the treatment of MLUs also remained unchanged. The dictionary represents the only (finished)

² A part of the research on dictionaries of Slavic languages was presented in Perdih (2016). Regarding treatment of MLUs in dialectal and historical dictionaries, and the Slovenian dictionary of synonyms, see for example Žugić (2016), Legan Ravnikar (2017) and Snoj (2019: 185-193).

general monolingual explanatory dictionary of the Slovenian language and contains almost 100,000 entries. Both editions are freely available at the Fran dictionary portal (www.fran.si).³ MLUs in this dictionary are presented in several microstructural positions:⁴

- examples,
 - senses,
 - phraseological sections,
 - and terminological sections.
- (1) **abecéda** [...] **1.** [...] ♦ elektr. Morsejeva abeceda iz pik in črt sestavljeni znaki za br-zojavni prenos sporočil **2.** ekspr. začetno, osnovno znanje [...]
 - (2) **absolúten** [...] **1.** [...] **2.** [...] **3.** [...] ♦ filoz. absolutni duh
 - (3) **hidrát** [...] kem. [...] **2.** v zvezi ogljikov hidrat organska spojina ogljika z vodikom in kisikom, ki sta v takem razmerju kot v vodi
 - (4) **hišen** [...] / hišni pes pes, ki se goji v stanovanju, zlasti za družbo, zabavo; hišni red pravila o pravicah in dolžnostih stanovalcev, navadno v večstanovanjski hiši [...] ● iron. v stanovanju je našel hišnega prijatelja ženinega ljubimca; ekspr. v razpredelnico je napisal same hišne številke izmišljene, neprave ♦ zool. hišni pajek pajek, ki prede lijakaste mreže po kotih, *Tagenaria domestica*

MLUs are included in four different microstructural elements. MLUs (4) *hišni pes* and *hišni red* are presented among examples, *hišni prijatelj* and *hišna številka* are placed in the phraseological section (starting with the character ●). The terminological unit *hišni pajek* is placed in the terminological section (starting with the character ♦). The terminological MLU (3) *ogljikov hidrat* is presented as a separate sense of the word *hidrat*.

While representation among examples can occur only within a sense (4), both the terminological and phraseological sections can hierarchically either be included in a specific sense as represented by (1) ♦ *Morsejeva abeceda* or independently, i.e. after the last sense as shown in (2) ♦ *absolutni duh*. The distinction is based on the level of semantic shift between a sense and an MLU. Besides phraseological and paremiological units, the phraseological section (as it is called in the front matter of the dictionary) also contains various MLUs that do not fit typologically into clearly defined groups due to their divergence from other senses while often being too infrequent to be presented in a sense of their own (Silvester 1978: 37).

³ In the search result list, entries from the second edition are presented to the user, while entries from the first edition are available in the archive.

⁴ In entries (or their parts) that are used as examples in this paper, MLUs are underlined by the authors of the paper in order to easily find MLUs since the visual presentation differs from dictionary to dictionary.

MLUs included among examples are delimited from preceding examples by a slash sign “/” and, when necessary, accompanied by labels and definitions. However, in many cases they are not presented explicitly as standalone MLUs, but rather in contextual usage as part of an example. This also holds for the units in the phraseological section. When MLUs such as *ogljikov hidrat* are represented on the sense level (3), usage information *v zvezi* “in phrase”, *navadno v zvezi* “usually in phrase” (when a MLU is written explicitly, as a whole), *v zvezi s/z* “in combination with”, and *navadno v zvezi s/z* “usually in combination with” (when only the additional word is presented) is added.

1.2 Great Dictionary of the Croatian Language

This dictionary of 70,000 entries was published in 2004 by Novi Liber. It represents the latest general monolingual explanatory dictionary of Croatian language.⁵ MLUs are represented in the following positions:

- phraseological sections,
 - non-phraseological sections (terminological and non-terminological),
 - and examples.
- (5) **kùć|a** ž 1. zgrada koja ima zidove i krov i služi za stanovanje [*kamena ~a* kuća od kamena; *zidana ~a* kuća od opeke; (za razliku od drvene ili kuće od čerpiča)]; hiža [...] Δ **Božja ~a** pren. crkva; **javna ~a** bordel, mjesto gdje se novcem kupuje žensko društvo [...] □ **dogovor ~u gradi** dogovorom se postiže napredak; **(biti) kao kod svoje ~e** dobro se snalazit [...]

The entry (5) *kuća* contains all three locations where MLUs can be placed in the dictionary. While MLUs *kamena kuća* and *zidana kuća* are placed among examples and definitions are added, the non-phraseological section (starting with the character Δ) contains MLUs *Božja kuća* and *javna kuća*, whereas the phraseological section (starting with the character □) contains phraseological units *dogovor kuću gradi* and *(biti) kao kod svoje kuće*.

1.3 Dictionary of Contemporary Slovak

The dictionary is being compiled at the Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences. The first volume was published in 2006. The final scope of the dictionary is expected to reach 220,000 entries. So far three volumes have been published, containing entries from A to N published in print and web form (<http://slovník.juls.savba.sk/>).

⁵ The dictionary is based on the 3rd edition of the Dictionary of the Croatian Language (1998).

Semantically non-transparent MLUs in this dictionary can be located in the following locations:

- examples,
 - senses,
 - phraseological sections,
 - paremiological sections,
 - lexicalized-units sections,
 - terminological-units section,
 - and subheadwords.
- (6) **bielo** prisl. [...] do biela ↗ dobiela [...]
- (7) **dobiela**, pís. i do biela prisl. [...]
- (8) **dostat'** [...] **12.** ► ako formálne sloveso tvorí s pripojeným podstatným menom lexikalizované spojenie: d. doživotie byť odsúdený na doživotný trest; d. guráž odhodlať sa, osmeliť sa
- (9) **dupkom** prisl. **1.** iba v spojeniach vlasý mu stoja, vstávajú, stáli dupkom ► rovno dohora, priamo, ↗ i fraz. **2.** iba v spojení dupkom hľadieť ► meravo [...]
- (10) **dôvod** -du pl. N -dy m. [...]
 ■ **z dôvodu** predl. s G kníž. [...]
- (11) **charakteristika** [-t-t] -ky -tik ž. ⟨gr.⟩ **1.** ► vystihnutie podstatných, typických vlastností niekoho, niečoho; literárny žáner založený na vystihnutí podstatných, typických vlastností niekoho, niečoho [...] □ mat. *charakteristika logaritmu čísla* celá časť tohto logaritmu
- (12) **chlapský** [...] hovor. chlapská pijatika veľmi silná [...] pren. chýba tu chlapská ruka chlap, muž, otec ako zábezpeka rodiny, posila v domácnosti, pri výchove detí
- (13) **chvost** [...] ■ fraz. držať slovo ako pes chvost nevedieť dodržať sľub
- (14) **chvost** [...] ■ porem. bol by chytil zajaca, ale mal krátky chvost vyhovára sa
- (15) **chlípať** [...] pren. Ťažko sa chlípe s cudzou lyžicou. [J. Čajak ml.] ťažko sa žije mimo domova, v cudzine
- (16) **choroba** -by -rôb ž. **1.** ► fyzická al. psychická porucha zdravia, narušený zdravotný stav [...] □ *horská choroba* dýchacie problémy prejavujúce sa nedostatočným prísunom kyslíka vo veľkej nadmorskej výške [...]

In the first volume of the dictionary, MLUs are positioned in four different MLU sections. The phraseological section starts with the character ■ followed by the *fraz.* ‘phraseology’ abbreviation (13) (*držať slovo ako pes chvost*). The paremiological section starts with the character ■ followed by the *parem.* ‘paremiology’ abbreviation (14) (*bol by chytil zajaca, ale mal krátky chvost*). The lexicalized-units section (containing non-terminological non-phraseological units) is introduced by an orange square sign (□). In a lexicalized-units section, the headword is semantically shifted as in the case of (16) *horská choroba*. Multi-word proper names are also included in this type of sections. In the second volume of the dictionary the terminological section

(introduced by a black square sign ◻) was established, thus graphically differentiating multiword terminological units from non-terminological units, hierarchically positioned under the same sense as is the case of (11) *charakteristika logaritmu čísla*. Terminological proper names are treated in the same manner.

When the headword (or one of its senses) is part of one or a few MLUs and therefore has limited collocates, it is described on the sense level and usage information such as *iba v spojení/spojeniach* “only in combination”, *obyč. v spojení/spojeniach* “usually in combination”, *vo fraz. spojení/spojeniach* “in phraseological combination(s)” is added (SSSJ 26–27) as shown in (9) (*vlasý mu stoja, vstávajú, stáli dupkom; dupkom hladiet*). Adjectives used only as a part of MLUs, however, are not treated as dictionary senses and only MLUs (with definitions) are presented. When a headword has, in a certain sense, acquired figurative meaning, it is presented among examples, and short definitions are added to the examples. From the user’s point of view it is not always clear whether such examples represent the use of an MLU or just a semantic shift of a single-word unit. This is especially true for non-typical usage that is included in the dictionary.

Examples with short definitions are used when the headword’s meaning is shifted in certain MLUs. This approach is used on citations representing lesser-used meanings as shown in (15) (*Ťažko sa chlípe s cudzou lyžicou*) or semantically creative usages of a headword (12) (*chýba tu chlapská ruka*). Verbs are treated slightly differently, since all such types are merged into a single sense (8) (*dostať doživotie, dostať guráž*).

Secondary multi-word prepositions composed of a preposition and a fixed form of a lexical word are treated in full as subheadwords (10) (*z dôvodu*). Secondary multi-word adverbs (6) (*do biela*) are included as subheadwords with cross-references to their own entries where they are spelled as a single word or as separate words (7) (*dobiela, do biela*).

1.4 Great Dictionary of Polish

The Great Dictionary of Polish is an ongoing project coordinated by the Institute of Polish Language at the Polish Academy of Sciences. The number of published entries was expected to reach 50,000 entries in 2018, excluding MLUs (Žmigrodzki 2014: 40, Žmigrodzki 2018: 14); however, at the time of writing, the number of single-word entries reached 70,496, while the number of MLUs rose to 16,825.⁶ The dictionary is, however, expected to reach a larger volume in the following years. It is available online at www.wjssp.pl.

⁶ The authors kindly thank the editor-in-chief, Piotr Žmigrodzki, for the information on the current state of the dictionary (6 July, 2019).

Beside single-word lexemes, the dictionary contains MLUs that are treated separately as a special type of entries that are included in two lists:

- list of proverbs,
- and MLUs list.

ręka

Hasło ma wiele znaczeń,
wybierz to, które Cię interesuje

1.a kończyna

1.b dłoń

2. w piłce nożnej

3. mistrza

4. władza

5. małżeństwo

FRAZELOGIZMY: ✕

atut w ręku
atut w ręce
 bez kogoś/czegoś jak bez ręki
 brudne ręce

PRZYSŁOWIA: ✕

Uderz w stół, a nożyce się odezwą
Uderz ręką w stół, a nożyce się odezwą

Figure 1: Entry *ręka* containing a list of MLUs (*frazelogizmy*) and proverbs (*przysłowia*). The lists are shortened for this presentation.

atut w ręku

rzadziej *atut w ręce*

decydujący, przekonujący argument pozwalający
na uzyskanie przewagi i panowanie nad sytuacją

POKAŹ WSZYSTKO

👍 Lubię to! 0

Warianty

Kwalifikacja tematyczna

Połączenia

Cytaty

Odmiana

Pochodzenie

Data ostatniej modyfikacji: 04.09.2013

Figure 2: MLU *atut w ręku* as a standalone special entry type.

Paremiological units (*przysłowia*) are separated from other types of MLUs (*frazeologizmy*). Both types are treated as independent entries; therefore, they are not really nested, but rather listed and cross-referenced (linked) within single-word entries. Both MLU groups contain nearly the same types of information as single-word lexemes, such as variants, labels, definitions, ontology, lexical relations (synonyms, antonyms, etc.), collocations, citations, morphological and syntactical information. Information about the origin of MLUs is given for well-documented borrowings from other languages. Proverbs can also contain text modifications.

The MLUs are treated as separate units and are not semantically referenced to specific senses of single-word lexemes (Żmigrodzki 2015: 65-68). Technically, they can be found either in lists within single-word entries or as search results. In both cases they are hyperlinked to their standalone entries.

1.5 Explanatory Dictionary of Russian Language Including Explanations of Word Origin

This dictionary, written by Shvedova, contains 82,000 lexical units, consisting of one-word lexical units and phraseological MLUs. It is based on Explanatory Dictionary of Russian Language, 4th edition, by Ozhegov and Shvedova that has a long tradition in Russian lexicography. MLUs are represented in the following locations:

- examples,
 - phraseological sections,
 - and after headwords.
- (17) **БАКЛУШИ:** бить баклуши (разг.) – бездельничать [*первонач.* делать несложное, лёгкое дело – разбивать полено на баклуши, т. е. чурки для выделки мелких изделий].
- (18) **ОПРЕДЕЛЕНИЕ**², -я, *ср.* В грамматике: второстепенный член предложения — атрибут, обычно выражаемый согласуемой формой и обозначающий собственно признак, свойство или качество. Согласованное о. (выражаемое прилагательным).
- (19) **ХАЛЯВА**, -ы *ж.* (прост, груб.). [...] ♦ на халяву – 1) кое как, небрежно *Что ни сделает, всё на халяву*; 2) бесплатно, задаром. *Досталось на халяву.*
- (20) **ХАРАКТЕР**, -а, *м.* 1. Совокупность психических, духовных свойств человека, обнаруживающихся в его поведении. *Сильный, волевой, твёрдый, смиренный х. Выдержать х.* (сохранить твёрдость, не уступить в чем н.).

MLUs can be placed in several positions in the microstructure of a dictionary entry. As has been shown for other dictionaries, MLUs can be placed among examples also in this dictionary (20) (*выдержать характер*). Terminological

MLUs are treated similarly, since they are included in senses that are introduced by terminological labels and defined (18) (*согласованное определение*). MLUs in the phraseological section (introduced by the character ♦) are defined and examples are added to represent their usage (19) (*на халяву*). Additionally, words that appear only as parts of a specific MLU, are presented on a headword level with the MLU directly following the headword and being treated as other MLUs (17) (*бить баклуши*).

1.6 Discussion

Similarly to previous research on different dictionaries (as mentioned above) also the presented dictionaries of Slavic languages show high variety in placing and distinguishing various MLU types.

	SSKJ	VRHJ	SSSJ	WSJP	TSRYA
headword	–	–	–	+/_*	–
subheadword	–	–	+	–	–
MLU sections	Ph, T	Ph, T	L, Ph, Pa, T	Phl, Pl	Ph
example	+**	+	+	–	+
sense	+	–	+	–	+

Table 1: MLU-positioning in dictionaries of Slavic languages.

L = lexicalized units section, Ph = phraseological section, Phl = phraseological list, Pa = paremiological section, Pl = paremiological list, T = terminological section.

* MLUs are treated as headwords of a special type of entries that are not on the same level as single-word entries.

** Graphically separated from other examples by a slash character.

Headword positioning is not used in these dictionaries; also treating MLUs as subheadwords in the Slovak dictionary is limited to specific types of MLUs. The Polish dictionary is somewhat specific. Due to its digital nature it is difficult to tell whether MLUs are treated on microstructural or macrostructural level in this dictionary. This is expected since the boundaries between micro- and macrostructure can be fuzzy in dictionaries designed primarily for use in digital environments in contrast to printed dictionaries (cf. Hausmann & Wiegand 1989, Svensén 1993).

The most frequent placing for MLUs in general monolingual explanatory dictionaries of Slavic Languages are in sections of various types, and in examples. Placing MLUs among examples clearly shows their semantic relation to the senses within which they are presented. It also contributes to the compact data representation of all the different types of language units on the wide border between single-word units and MLUs such as syntactical patterns, units where only

pragmatic information needs to be added for the human user, figurative meanings, etc. Placing MLUs among examples is very typical of print dictionaries, but it does not need to be a common solution for digital dictionaries either due to different media used for publishing or due to the conceptual differences and advances in linguistic and lexicographic theories.

MLU sections in dictionaries are presented either after the last sense (sense-independent) or within a specific sense. While the Slovenian and Croatian dictionary place MLUs in two different types of sections, namely the phraseological and terminological section, the Slovak dictionary uses a four-type section division, and the Russian dictionary uses a one-type section division. The Polish dictionary also places MLUs in two different microstructural sections but the typology of MLUs differs from the typology used in Slovenian and Croatian dictionaries. In three dictionaries MLUs can also be treated at the sense level, namely in SSKJ, SSSJ and TSRYA. One of the main reasons for different solutions is the great diversity of MLU types with many borderline cases and the variety of theoretical approaches.

The most unique approach is used in the Polish dictionary designed for use in a digital environment. The MLUs are presented in two types of sections where the MLUs are listed and, by use of hyperlinking, cross-referenced to a separate MLU-type of entries. Content-wise, the Polish dictionary is the only one of the dictionaries analysed which treats the MLUs as equivalent to single-word lexical units. Beside definitions, exemplification, usage information, and labels, which are all often used also in other dictionaries, other information is also given in a way similar to single-word headwords, such as ontology, lexical relations, a broader representation of formal variants, and sporadically also etymology. Such an approach is straightforward from the current linguistic perspective, since both single- and multi-word lexical units represent basic elements of the lexicon of a language. Beside linguistic reasons, such approaches to dealing with MLUs seem more reasonable for use in electronic dictionaries than in printed dictionaries (all of the other dictionaries analysed were originally print dictionaries), due to the absence of size restrictions and the possibility of the use of hyperlinks.

Based on the analyses of general monolingual explanatory dictionaries of Slavic languages we can conclude that typologically similar MLUs in these dictionaries are treated in various microstructural sections, which is also the case of English dictionaries (see above). This clearly shows that no absolute consensus exist among lexicographers regarding the position in the dictionary entry where the various MLU types are to be treated and what is the preferred typology of MLUs from a lexicographic perspective. It also suggests important implications for the user perspective. The fact that MLUs are presented in various ways across

dictionaries of various languages contributes to diverse user expectations about where to find MLUs in a certain dictionary. The representation of MLUs in a dictionary is usually presented in the front matter, but many users usually do not read such preliminary explanations.

The analyses presented here support other theoretical and practical lexicographical findings that were considered in the process of building the macrostructural and microstructural organization of dictionary entries in the new Slovenian dictionary of standard language (cf. Petric 2018a, Petric 2018b). The solutions for dealing with MLUs in this dictionary are presented in the next section.

2 Multi-word lexical units in the new general monolingual explanatory dictionary of the Slovenian language

The eSSKJ: Dictionary of the Slovenian Standard Language, 3rd Edition⁷ (hereinafter: eSSKJ) is a new medium-sized academic general monolingual explanatory dictionary of the Slovenian standard language (Ledinek 2015; Gliha Komac et al. 2016). Although this is the 3rd edition of the dictionary, it has a completely new conceptual design compared to the previous editions. It is being compiled at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Parts of the dictionary have already been published (Gliha Komac et al. 2017; Gliha Komac et al. 2018, Černivec et al. 2019), and are available on the Fran dictionary portal (www.fran.si).

The eSSKJ is primarily intended for adult native speakers of the Slovenian language. The essential materials of the dictionary are the contemporary (mostly written) corpora of the Slovenian language, namely the Gigafida, KRES, and Nova beseda, while other corpora (KAS, SIWaC, GOS) are used as sources for additional information. The dictionary provides a detailed description of a widespread contemporary Slovenian lexicon, which is based on the interpretation of texts published since 1991, i.e. after the publication of the first edition of the dictionary (SSKJ). Such selection of materials is based on the fact that textual materials from earlier period are not available in digital format. Also, the timeframe coincides with the creation of Slovenian state and changed socio-economic and political circumstances. Although the dictionary is conceived as the dictionary of the standard Slovenian language, it includes a relatively wide set of the most commonly used contemporary Slovenian lexical units (e.g. spoken language,

⁷ The concept of the dictionary (Gliha Komac et al. 2015) in which the principal conceptual features of the dictionary and the envisaged dictionary conventions are clarified, is available on: <http://www.fran.si/novi-sskj>.

dialectal expressions, terminological expressions, etc.) according to their use in standard texts. The lexicon and other linguistic elements included in the dictionary are evaluated and described in relation to the recognized current standard language norm.

In accordance with modern lexicographic practice, eSSKJ and its databases are designed primarily for use in web environments and other digital environments, not only for lexicographic purposes but also for the use of data in linguistic research, development of language technologies, and natural-language processing. The databases the dictionary is based on are written in an internal XML format and structured in a way that they can be converted to any of the standard formats for structuring lexical databases, e.g. TEI. The dictionary databases enable connectivity to a wide variety of other databases. On the basis of new analyses and user inquiry data, the dictionary data can be regularly updated.

2.1 The macrostructure of the eSSKJ dictionary

In order to take into account the Slovenian and Slavic lexicographic tradition and the habits and language practices of Slovenian language-handbook users, as well as the findings of the research on English learners' dictionaries and the bilingual English-Slovenian dictionary (see above), MLUs are not treated at the macrostructural level in eSSKJ, and this is also the case in many dictionaries for other Slavic languages (see above; cf. also Kočová et al. 2014). On the contrary, MLUs are placed into the dictionary microstructure in eSSKJ, except for three types of structures that can also be interpreted as single-word lexemes and are considered MLUs neither in the dictionary nor in this article:

- structures of verbs with reflexive morphemes (e.g. *bati se*; *smejati se*; *zapomniti si*; *znočiti se*),
- loan words written as multi-words according to the orthographic rules of their languages of origin (e.g. *de facto*; *alma mater*; *ad hoc*; *bossa nova*; *homo sapiens*; *urbi et orbi*),
- and orthographically unclear clusters (e.g. *hokus pokus*; *na svidenje*; *kdor koli*).

Despite the fact that in eSSKJ only single-word lexical units are afforded head-word status, eSSKJ places a much greater emphasis on MLUs than the previous general monolingual explanatory dictionary of the Slovenian language. Semantically non-transparent MLUs are treated in two separate microstructural sections of the dictionary (non-phraseological and phraseological section) and are regarded as equivalent to single-word lexical units in the sense that they require as systematic and comprehensive a dictionary description as single-word lexical units. Therefore, eSSKJ affords single-word lexical units as well as semantically

non-transparent MLUs the same types of data, for example: labels, explanations, synonyms, examples, normativity information, grammatical preferences and limitations, syntactic patterns in which MLUs typically occur, etc. The inclusion of a MLU into the dictionary is based on the analysis of its use in contemporary language corpora. Among various types of MLUs, only semantically non-transparent MLUs are explicitly treated as such in eSSKJ, since the primary role of the general monolingual explanatory dictionary is to provide a systematic description of the senses of the core lexical units of the modern Slovenian language. Semantically transparent MLUs are included among collocations and (parts of) examples illustrating use of individual senses and sub-senses of single-word lexical unit since no additional information on these units needs to be provided to the user.

Semantically non-transparent MLUs in eSSKJ are listed in two separate microstructural sections: in a common section for phraseological and paremiological units and in the section for all other (non-phraseological) MLUs. MLUs are placed under all headwords that are the constituents of a MLU, except for function words (*rdeč kot kuhan rak* ‘as red as a lobster’ is therefore included in the entries *rdeč* ‘red’, *kuhan* ‘cooked’ and *rak* ‘crab’, but not the conjunction *kot* ‘as’). This MLU placement is offered to the dictionary user. For editorial reasons, however, the treatment of MLUs in the database is rather different, since they are treated as a type of separate special entries in the dictionary database and cross-referenced to relevant entries. The reason for such a solution is the finding that in some dictionaries (especially in the pre-electronic ones) inconsistencies can be found when treating the same MLU in different places. The separate treatment of MLUs in the database prevents such events.⁸ Upon the exportation of the database for the published version, however, MLUs are included in the entries of their relevant constituents based on the cross-references to the relevant single-word.⁹ It

⁸ Other types of mistakes are still possible, such as the existence of MLU variants as separate entries in the database. However, such mistakes can successfully be found during the editorial and proof-reading process of the single-word entries with MLUs already automatically included upon export.

⁹ The process of cross-referencing is semi-automated by first tokenizing the MLU main form (and its variants, if any), then removing duplicate words (tokens) and finally structuring the information to appropriate XML structure. Each word (token) is given its own structural element, where an attribute containing the word form is added, and the text value (token) is automatically added to be changed to the lemma form by the author (if necessary). Cross-referencing is done using the lemma form as the search string to match the appropriate single-word entry. Target-entry id is used to establish the cross-reference. Upon export, the word form is used to distinguish whether it belongs to the dictionary form of the MLU or only to its variant(s). This information is then presented differently to the dictionary user.

would be therefore possible, based on the existing database, to quickly and easily create a dictionary (or several dictionaries) with a different macrostructural arrangement.

The decision for the treatment of MLUs at the microstructural level in eSSKJ affects the macrostructure of the dictionary as well. Some words in Slovenian language are used predominantly or exclusively as a part of MLUs. For example, the words *deoksiribonukleinski* and *kriplje* are used in MLUs *deoksiribonukleinska kislina* and *na vse kriplje/na vse pretege* only; therefore, no sense definition for single-word use is given. The word *jesihar*, which is used very frequently as part of the phraseme *vpiti/dreti se kot jesihar*, can be used as a single-word lexical unit but is so rare and limited in use that it is not reasonable to include its senses in eSSKJ. In order to be able to show the morphological characteristics (inflection), the pronunciation, and the accentuation¹⁰ of such MLU constituents, they are also given headword status, but only the use of their respective MLUs is described.

There is another argument for presenting MLUs at microstructural level in eSSKJ instead of affording them independent entry status. The eSSKJ is published on the Fran dictionary portal. As of May 2019, the portal consists of 36 dictionaries. On a simple search, all matching results are shown from all the dictionaries. Due to the sometimes large number of search results, the question arises whether it is more efficient to present all MLUs from the dictionary as individual search results (i.e. individual entries) or to join them to the single-word lexical-unit entries in order to make the search result list more compact. For example, the word *buča* ‘pumpkin’ has 19 search results from different dictionaries on the portal. In eSSKJ, it contains 16 MLUs and presenting them as stand-alone entries would increase the number of search results to 35, thus making it difficult for the user to scroll to the search results from any other dictionary. In a stand-alone web dictionary, no such limitation might be needed, cf. above the solution in the Great Dictionary of Polish. The present solution in the Fran portal gives the user a condensed eSSKJ dictionary entry containing core information from the dictionary including a list of MLUs in the entry without further information, as shown in Figure 3. However, the MLUs are clickable and a user can immediately obtain the required information by clicking the MLU and viewing the whole dictionary entry (the ‘Full Entry’ view).

2.2 Placement of MLUs in the microstructure of the eSSKJ dictionary

As we have already mentioned, semantically non-transparent MLUs are placed within two microstructural sections of the dictionary, one being a common section

¹⁰These characteristics are provided for single-word lexical units only in eSSKJ.

for phraseological and paremiological MLUs and the other one being the section for all other (non-phraseological) MLUs. These MLUs are treated separately from all other semantically transparent MLUs. The placement of semantically non-transparent MLUs in two microstructural sections of the dictionary represents a departure from the established Slovenian lexicographic practice, since lexical units that were considered terminological units initially are not treated within a specific microstructural section of eSSKJ, namely the terminological section, as was the case in SSKJ, but in accordance with other non-phraseological MLUs, which is a more common lexicographic practice (Kržišnik 2009: 54). The decision to organize the dictionary data in a different way than in SSKJ was based on the fact that the lexicon included in eSSKJ that was initially part of the terminology of various fields of science has been determinologised (cf. Žagar 2005, Nová 2018) and is thus a part of the general lexicon of the language. The initial terms are described in eSSKJ only if they frequently occur in texts that have a relatively wide circle of addressees. The description of the determinologised lexicon in eSSKJ therefore complies with the principles of lexicographic rather than terminographic treatment. Consequently, there is no reason to place this type of lexical unit in separate microstructural sections of entries, although they are regarded as a somewhat specific segment of the general lexicon.

búča búče *samostalnik ženskega spola* [búča] Full entry eSSKJ

1. kulturna rastlina s plazečim se stebлом in navadno užitnimi plodovi trebušaste oblike;
primerjaj lat. *Cucurbita pepo*

1.1. plod te rastline
1.2. ta plod kot hrana, jed

2. posoda, steklenica trebušaste oblike

2.1. stekleni del svetila take oblike

3. knjižno pogovorno, ekspresivno glava, zlasti človeška

4. ekspresivno neumen, naiven, nespameten človek

STALNE ZVEZE: búča golica, búča hokaido, búča špagetarica, hokaido búča, muškata búča, orjaška búča, presesalna búča, špagetna búča

FRAZEOLOGIJA: *brihtna búča, dobiti jih po buči*, kotaliti búče, kot svinja v búče, *prodajati búče* (komu), *trda búča, trde búče*, To so búče.

ETIMOLOGIJA: = hrv. *bŭča*, prevzeto iz roman. < vulglat. *buttia* 'okrogla posoda za vino, soček' k *buttis* 'sod' - več ...

Figure 3: The word *buča* 'pumpkin' and its MLUs (in: *Stalne zveze* 'Multi-word lexical units', *Frazeologija* 'Phraseology') among search results

In eSSKJ, three types of MLUs are treated in the section of non-phraseological MLUs: a) non-terminological semantically non-transparent MLUs (e.g. *stara mama*; *kačji pastir*), b) terminologised terms labelled with terminological labels (e.g. iz psihologije *patološki afekt*), and c) the most commonly used idiomatic multi-word proper names (e.g. *Bela hiša*). Regardless of the typology presented, these units are listed in alphabetical order, so that users can find them as easily as possible.

The eSSKJ exhibits the most comprehensive and the most systematic treatment of phraseology in Slovenian general monolingual dictionaries. The dictionary deals with phraseological MLUs of the following types: a) non-sentential phrasemes (e.g. *poskusni zajček*; *stric iz ozadja*; *odpasti kot zrela hruška*; *prodajati bučke (komu)*) and sentential phrasemes (e.g. *srce pade v hlače (komu)*), b) comparative phrasemes (e.g. *rdeč kot kuhan rak*; *težak kot beton*), c) some pragmatic phrasemes (e.g. *gromska strela*; *pojdi se solit*), d) minimal phrasemes (e.g. *popihati jo*; *do amena*) and e) paremiological units (e.g. *Jabolko ne pade daleč od drevesa*).

In addition to the information presented in all other types of single-word and multi-word lexical units (e.g. semantic and pragmatic descriptions, grammatical preferences and limitations, labelling, examples, etc.) the description of MLUs placed in the phraseological section includes the main form of the phraseme (e.g. *prodajati bučke (komu)*), its frequently used variants (e.g. *prodajati buče (komu)*, *prodajati bučnice (komu)*), its optional components, and, if necessary, information on valency. The dictionary also provides a condensed representation of the phraseme, in which (all of) its variants and optional elements are shown (e.g. *prodajati bučke/buče/bučnice (komu)*). Each variant of the phraseme is written in full, which enables users to find them easily. MLUs are listed in alphabetical order within a single-word entry. Paremiological units are placed after all the other phraseological MLUs. The variant forms of the phraseme are sorted according to the frequency of their use, as reflected in modern language corpora.

<p>EF prodajati bučke (komu) <i>prodajati buče (komu)</i> <i>prodajati bučnice (komu)</i> STRNJENI PRIKAZ: prodajati bučke/buče/bučnice (komu)</p> <p>govoriti, pisati neumnosti, besedne nesmisle; zavajati koga z govornjem, pisanjem neresnic, neumnosti Naši politiki nam prodajajo bučke, da se ne poznajo med sabo in da niso vpleteni v nič. Daj, pojdi raje na igrišče in ne prodajaj buč, ker nismo vsi ljudje neumni in naivni. Tu pa je problem, ki ga mora rešiti vlada, a ga noče, raje nam prodaja bučnice o (ne)konkurenčnosti.</p>

Figure 4: Description of phraseological MLUs in eSSKJ.

3 Conclusion

A variety of MLU types present lexicographers with several questions that are to be dealt with before the dictionary-compilation process and further elaborated in the later stages of compilation. The analyses of treatment and placing of MLUs in Slavic dictionaries shows the diverse solutions regarding the positioning and representation of MLUs. The differences arise from different theoretical backgrounds, MLU typologies, the medium in which a dictionary was first published, and the user perspective. The shift from paper to electronic dictionaries and new theoretical findings enabled dictionary authors to treat MLUs similarly (or equally) to single-word lexemes by describing them with nearly the same types of linguistic information while at the same time making them relatively independent units with regard to their macro- and microstructural position within the dictionary structure. The different structural solutions between digital dictionaries can also be a consequence of the context in which the dictionary is available, i.e. whether the dictionary on the web is a part of a larger portal or not. For all these reasons, we can also expect different lexicographic solutions for the description of MLUs in the future.

References

- Ahačič, Kozma, Ledinek, Nina, Perdih, Andrej. 2015. Fran: The Next Generation Slovenian Dictionary Portal. In K. Gajdošová, A. Žáková (eds.) *Proceedings of the 8th International Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Lexicography Conference*, 9-16. Accessed at: http://korpus.sk/~slovko/2015/Proceedings_Slovko_2015.pdf [31/03/2018].
- Anić, Vladimir. 2004. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Atkins, Sue B.T., Rundell, Michael. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Černivec, Manca et al. 2019. *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2018*. Ljubljana: ZRC SAZU. Accessed at: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/sskj-2018.pdf>. [31/03/2019].
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, version 5.0. Accessed at: www.fran.si [31/03/2018].
- Gliha Komac, Nataša et al. 2015. *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Accessed at: <http://www.fran.si/novi-sskj> [31/03/2018].
- Gliha Komac, Nataša et al. 2016. Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – predstavitev temeljnih konceptualnih izhodišč. In Marušič, Franc, Mišmaš, Petra, Žaucer, Rok (eds.) *Zbornik prispevkov s simpozija 2015*. Nova Gorica: Založba Univerze, 16-33. Accessed at: http://www.ung.si/media/storage/cms/attachments/2016/10/21/13/45/01/Zbornik-%C5%A0D9_akt.16_splet.pdf [31/03/2018].

- Gliha Komac, Nataša et al. 2017. *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016*. Ljubljana: ZRC SAZU. Accessed at: https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/sskj2016-20-6-2017_0.pdf [29/03/2018].
- Gliha Komac, Nataša et al. 2018. *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2017*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Accessed at: https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/sskj_2017.pdf [29/03/2018].
- Hausmann, Franz Josef, Wiegand, Herbert Ernst, 1989. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. V: HAUSMANN, Franz Josef idr. (ur.): *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie / An International Encyclopedia of Lexicography / Encyclopédie internationale de lexicographie. Handbücher zur Sprach und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of linguistics and communication science / Manuels de linguistique et des sciences de communication, Band 5.1*. Berlin, New York: W. de Gruyter. 328–360.
- Kochová, Pavla, Opavská Zdeňka, Holcová Habrová, Martina. 2014. At the Beginning of a Compilation of a New Monolingual Dictionary of Czech (A Report on a New Lexicographic Project). Abel, Andrea et al. (eds.): *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism. 1145-1151.
- Kržišnik, Erika. 2009. Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju. In A. Perdih (ed.) *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 53-56.
- Ledinek, Nina. 2016. Novi Slovar slovenskega knjižnega jezika: temeljna konceptualna izhodišča. In: Ristić, Stana et al. (eds.) *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa: zbornik naučnih radova*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 119-130.
- Legan Ravnikar, Andreja. 2017. K problematiki vpliva stičnega jezika – nemščine na semantične spremembe in stilno vrednost najstarejše slovenske knjižne leksike (16. stoletje). In *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 11: 35-53.
- Lew, Robert. 2012. How can we make electronic dictionaries more effective?. In S. Granger, M. Paquot (eds.) *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. 343-363.
- Nová, Jana. 2018. Terms Embraced by the General Public: How to Cope with Determinologization in the Dictionary?. Čibej, Jaka et al. (eds.): *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani / Ljubljana University Press, Faculty of Arts. 387-398.
- Oppentocht, Lineke, Schutz, Rik. 2003. Developments in electronic dictionary design. In van Sterkenburg, Piet (ed.) *A practical guide to lexicography, Terminology and Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins. 215-227.
- Perdih, Andrej. 2016. *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Perdih, Andrej, Snoj, Marko. 2015. SSKJ2. In *Slavia Centralis* 8/1: 5-15.
- Petric, Špela. 2018a. *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Petric, Špela. 2018b. Slovaropisni vidik samostalniških nefrazeoloških večbesednih leksemov. In *Philological studies* 16/1: 214-229.
- Shvedova, N. Yu. 2008. *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka s vključenjem svedenij o proiszhodenii slov*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk.

- Silvester, Marta. 1978. *Priročnik za tehnično stran redakcije gesel*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU. Leksikološka sekcija. Tipkopis.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Accessed at: www.fran.si [29/03/2018].
- Slovník súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA. I. (2006): A–G. II. (2011): H–L. (2015): III. (M–N).
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I–V (1970–1991). Ljubljana: SAZU, DZS.
- Snoj, Jerica. 2019. *Leksikalna sinonimija v sinonimnem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Svensén, Bo. 1997. *Practical Lexicography. Principles and Methods of Dictionary Making*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Vrbinc, Alenka. 2011. Macrostructural Treatment of Multi-word Lexical Items. In *ELOPE: English language overseas perspectives and enquiries* 8: 51–61.
- Vrbinc, Alenka, Vrbinc, Marjeta. 2004. Language Learners and Their Use of Dictionaries: The Case of Slovenia. In *Erfurt Electronic Studies in English*, 3. Accessed at: http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic24/marjeta/3_2004.html [29/03/2018].
- Wielki słownik języka polskiego PAN*. Accessed at: <http://www.wsjp.pl> [29/03/2018].
- Žagar, Mojca. 2005. Determinologizacija (na primeru terminologije fizike). In *Jezik in slovnstvo* 50/2: 35–48.
- Żmigrodzki, Piotr. 2014. Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish [Wielki słownik języka polskiego PAN]. In *Slovenščina 2.0* 2 (2): 37–52.
- Żmigrodzki, Piotr. 2018. Geneza słownika i historia projektu. In P. Żmigrodzki et al. (eds.) *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. 9–16.
- Žugić, Radmila V. 2016. Leksikografska interpretacija višičlanih leksičkih jedinica u rečnicima prizrensko-timočkih dijalekata i pitanje njihovog statusa kao posebnih odrednica. In *Jezikoslovni zapiski* 22/1: 153–169.

Received April 2019, accepted June 2019.

Prispelo aprila 2019, sprejeto junija 2019.

Multi-word Lexical Units in General Monolingual Explanatory Dictionaries of Slavic languages

In the article, the typology and the macro- and microstructure positioning of multi-word lexical units in general monolingual explanatory dictionaries of five Slavic languages (Slovenian, Croatian, Slovak, Polish and Russian) are analysed. The research showed that MLUs in these dictionaries are most commonly treated on the microstructural level (with the exception of the newest general monolingual explanatory dictionary of Polish language), where typologically comparable or similar MLUs are treated in various microstructural sections, most commonly among dictionary examples and in various types of MLU sections. The differences in the treatment of MLUs can arise also from the specifics of the medium in which a dictionary was first published. The dictionaries built primarily for web and other digital environments are based on structured machine readable databases, therefore the MLUs are regarded as equivalent to single-word lexical units in the sense that they require as systematic and comprehensive a dictionary description as single-word lexical units. Consequently, the same types of data are normally afforded to these units. At the same time, such a shift in the treatment of MLUs can also be attributed to the development of lexicology, lexicography and meta-lexicography. In the newest dictionaries, the treatment of MLUs is influenced also by the research on user perspective and the possibility to incorporate a dictionary into language portals, while the comprehensive treatment of MLUs is motivated also by the potential of the dictionary data for the linguistic research, and the development of language technologies and natural language processing. With regard to the findings about the typology and positioning of MLUs in these dictionaries, the article also focuses on the treatment of MLUs in eSSKJ: The Dictionary of the Slovenian Standard Language, 3rd edition, the new monolingual general explanatory dictionary of the Slovenian language. In this dictionary, MLUs are treated in a similar way to single-word lexical units and are given relative autonomy in the dictionary structure.

Večbesedne leksikalne enote v splošnih enojezičnih razlagalnih slovarjih slovanskih jezikov¹¹

V članku obravnavamo tipologijo večbesednih leksikalnih enot v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih petih slovanskih jezikov (slovenskem, hrvaškem, slovaškem, poljskem in ruskem) in njihovo umestitev v slovarsko makro- oz. mikrostrukturo. Analiza je pokazala, da so večbesedne leksikalne enote v teh slovarjih najpogosteje obravnavane na mikrostrukturni ravni, izjema je le naj-novejši poljski enojezični splošni razlagalni slovar, tipološko enake ali podobne večbesedne leksikalne enote pa so opisane v različnih mikrostrukturnih razdelkih slovarjev, najpogosteje med slovarskimi zgledi in v specializiranih mikrostrukturnih razdelkih. Razlike v opisu večbesednih leksikalnih enot se kažejo tudi z vidika medija, za katerega je slovar primarno oblikovan – v novejših slovarjih, namenjenih rabi v spletnem okolju in drugih digitalnih okoljih, ki temeljijo na strukturiranih računalniško berljivih podatkovnih bazah, so večbesedne leksikalne enote razumljene kot enobesednim leksikalnim enotam enakovredne enote, ki potrebujejo sistematičen in celovit slovarski opis. Pri njihovem opisu so zato načeloma navedeni vsi tisti slovarski podatki, ki jih dodajamo tudi enobesednim leksikalnim enotam. To spremembo je obenem mogoče pripisati tudi razvoju leksikologije, leksikografije in metaleksikografije. Seveda na obravnavo večbesednih leksikalnih enot zlasti v najnovejših slovarjih vplivajo tudi uporabniške zahteve in možnost vključitve slovarskih virov v večje jezikovne portale, celovita obravnavata teh enot pa je smiselna tudi z vidika uporabe slovarskih podatkov za jezikoslovne raziskave in za razvoj jezikovnih tehnologij oz. pri procesiranju naravnih jezikov. Članek se osredotoča tudi na večbesedne leksikalne enote v eSSKJ: tretji izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika, najnovejšem enojezičnem razlagalnem slovarju slovenščine, v katerem so te enote obravnavane kot relativno samostojne enote, opisane na podoben način kot enobesedne leksikalne enote.

¹¹ This article has been supported by ARRS (program P6-0038).

Младен Ухлик, Андрея Желе [Mladen Uhlak, Andreja Žele]
Философский факультет Люблянского университета, Любляна

Словенские комитативные конструкции (в сопоставлении с другими южнославянскими и русскими)

В статье рассматривается ряд комитативных конструкций и особенности их употребления в словенском и других южнославянских языках, а также русском. В центре внимания находятся конструкции с одушевленными участниками (лицами), включенными в общую ситуацию или событие. В статье особо отмечается роль формы и типа предиката в подобных конструкциях. В русском языке отмечается также возможность использования комитативных конструкций в роли Посессора и предлагаются варианты их словенских соответствий.

The paper deals with various types of comitative constructions and characteristics of their usage in Slovenian, other South Slavic languages and Russian. The focus is on the constructions encoding two human participants that are involved in the same event. Special attention is paid to the construction's predicate as it affects the interpretation of the number of referents. A special reference is made to the Russian comitative constructions in the role of Possessor and to the problem of their equivalents in Slovenian.

1 Введение

В статье¹ рассматриваются два типа употребления комитативных конструкций в словенском языке в сопоставлении с их аналогами в других южнославянских языках (прежде всего штокавском²) и в русском.

Мы ограничимся конструкциями, включающими двух одушевленных участников, выступающих в одной ситуации.

Исходными для нас являются словенские конструкции, в которых первый участник (далее *Ориентир*)³ зачастую представлен именной группой в именитель-

¹ Мы бы хотели поблагодарить Бобана Арсениевича, Мислава Бенича, Елену М. Коницкую, Михаила В. Ослона, Анну В. Птенцову, Антона В. Циммерлинга, Владимира Ю. Шагина, Марию А. Шведову, а также и двух рецензентов за замечания и предложения по улучшению статьи. Ответственность за ошибки в анализе и интерпретациях лежит только на авторах.

² Под штокавским мы понимаем общую систему, объединяющую современные литературные нормы боснийского, сербского, хорватского и черногорского.

³ Термины Ориентир и Спутник употребляются в исследованиях А. Архипова (2005, 2008).

ном падеже, а второй или сопутствующий участник (далее *Спутник*) кодируется предложной группой в творительном падеже.

- (1) слвн. **Midva z ženo** hodiva v gledališče.
'Мы с женой (2) ходим в театр'.
- (2) слвн. **Anton hodi z ženo** v gledališče.
'Антон с женой ходит в театр'.

Необходимо отметить, что в словенском языке, в отличие от штокавского или русского, творительный падеж всегда употребляется с предлогом.⁴ В связи с этим следует напомнить, что в словенском языке формально не различаются комитативная роль и роль орудия или средства.

Как указано выше, в статье рассматриваются исключительно конструкции с двумя одушевленными участниками,⁵ и, таким образом, исключаются примеры, в которых в конструкции с именительным и творительным падежом представлены неодушевленные существительные (3). Конструкции, в которых словосочетание с творительным падежом означает признак участника в именительном падеже, также не рассматриваются (4).

- (3) слвн. **Miza z ogledalom** je bila ob nasprotni steni na ovinku, ki je vodil nazaj v vežo.
'Стол с зеркалом стоял у противоположной стены на повороте, который вел назад в прихожую'.
- (4) слвн. **Vstopila je Ana z lepo pričesko**.
'Вошла Анна с красивой прической'.

Примеры (3) и (4) показывают различие между комитативными конструкциями и конструкциями с инструменталисом. Важной особенностью комитативных конструкций, по нашему пониманию, является то, что участник, выраженный предложной группой (**midva z Ano**, **Anton ... z Ano**), выступает в качестве соисполнителя. Он, таким образом, влияет на действие вместе с участником в именительном падеже, что не свойственно инструменталису, выражающему средство, орудие или особенность (см. об этом Архипов 2005: 10).

⁴ Потеря беспредложного творительного падежа, ставшая причиной формального тождества комитатива и инструменталиса орудия или средства, характерна для словенского, а также и для тех славянских языков, которые развивались в контакте с инославянской (немецкой или романской) средой (более подробно см. Nomachi&Heine, 2011: 55–63). Для более подробного обзора влияния контакта инославянской среды (особенно немецкой) на развитие словенского языка см. Reindl (2008) и Legan Ravnikar (2017).

⁵ О других типах словенских конструкций, важным параметром которых является ограничение на их употребление с одушевленными участниками, см. Uhlik, Žele (2018: 101).

При анализе комитативных конструкций с одушевленными участниками мы обратим особое внимание на параметры, влияющие на число референтов. Среди этих параметров выделим следующие: линейная позиция между главным и сопутствующим участником и выбор формы предиката, который зачастую раскрывает число участников в предикативном отношении.

Рассматривая вопрос выбора предиката, мы продемонстрируем различие между теми из них, которые обязательно имплицитно подразумевают совместное действие, и теми, которые выражают совместное действие не всегда, но лишь в определенном контексте.

Мы продемонстрируем, в чем различаются рассматриваемые славянские языки в отношении возможности выражения включенности участника в ситуацию путем использования комитативной конструкции. Кроме того, будет рассмотрено использование комитативных конструкций с участниками в роли Посессора.

2 Два типа комитативных конструкций

Среди комитативных конструкций можно выделить два доминантных типа: конструкции с двумя синтаксическими группами и предикатом в единственном числе и конструкции, представляющие собой единое целое с предикатом в неединственном числе.

2.1 Комитативные конструкции с двумя группами

Первый тип, самый распространенный в славянских языках, включая словенский, можно проиллюстрировать примерами⁶:

- (5) слвн. Anton je gledal film **z Ano**.
шток. Anton je gledao film **s Anom**.
болг. Антон е гледал филма **с Ана**.
'Антон смотрел фильм **с Анной**'.

В такой конструкции имеются **две фразовые группы**: первая (именная: *Anton*), относящаяся к Ориентире, имеет более престижную синтаксическую позицию т.е. определяет форму единственного числа сказуемого, в то время как вторая (предложная: *z Ano*) обозначает сопровождающее лицо (Спутника), и, как видно из словенских примеров, может иметь дистантную позицию:

⁶ В Архипов (2005) такое употребление относится к т. н. «собственно комитативу».

- (6) слвн. Anton je **z Ano** gledal film.
 ‘Антон смотрел **с Анной** фильм’.
 слвн. Anton je gledal film **z Ano**.
 ‘Антон смотрел фильм **с Анной**’.
 слвн. **Z Ano** je Anton gledal film.
 ‘**С Анной** Антон смотрел фильм’.

При таком типе конструкций между двумя группами наблюдается синтаксическое неравенство, как указывает Архипов (2005: 3), а опущение Спутника не влияет на форму предиката (слвн. *Anton **je** z Ano gledal film.* vs. *Anton **je** gledal film*).

В словенском языке возможно, хотя и несколько необычно, употребление контактного комитатива с двумя именами собственными и простым глагольным сказуемым в единственном числе настоящего времени:

- (7) слвн. **Diego z Rodrigom** obiskuje Catalino.
 ‘Диего с Родриго навещает Каталину’.

При использовании же глагольного сказуемого со связкой (в прошедшем или в будущем времени), последняя по закону Ваккернагеля⁷ занимает в утвердительном предложении с начальной контактной комитативной конструкцией второе место и тем самым разделяет Ориентир и Спутник (9):

- (8) *Diego z Rodrigom je obiskoval Catalino.
 (9) слвн. Diego **je** z Rodrigom obiskoval Catalino.
 ‘Диего с Родриго навещал Каталину’.

Если же утвердительное предложение с глагольным сказуемым со связкой не начинается с комитативной конструкции, то клитика занимает место перед комитативной конструкцией:

- (10) слвн. Včeraj **je** Diego z Rodrigom obiskal Catalino.
 ‘Вчера Диего с Родриго навещал Каталину’.

⁷ О том, что закон Ваккернагеля работает и в словенском языке, писал Станислав Шкрабец (1895: 212). Словенский от штокавского отличается тем, что главная часть сложного предложения, находящаяся в постпозиции по отношению к придаточной, может начинаться с проклитики: слов. *Če dežuje, so otroci doma*. В штокавском в аналогичном случае вспомогательный глагол *su* ведет себя как энклитика *Ako pada kiša, djeca su doma* ‘Если идет дождь, дети сидят дома’.

Аналогично в вопросительном предложении связка *je*, в соответствии с законом Вакернагеля, встает после первого полноударного слова: в нашем случае это вопросительная частица *ali* (11). Нарушением закона Вакернагеля является пример, в котором частица *ali* опущена (12) и предложение начинается с клитики:⁸

(11) слвн. *Ali je* Diego z Rodrigom obiskoval Catalino?

‘А Диего с Родриго навещал Каталину?’

(12) слвн. *Je* Diego z Rodrigom obiskoval Catalino?

‘Диего с Родриго навещал Каталину?’

2.2 Комитативные конструкции, представляющие единое целое

Второй тип относится к употреблению некоторых комитативных конструкций, соотнесенных со множественным референтом, способы и возможности выражения которого в славянских языках различаются.

Рассмотрим два случая, в которых предикат выступает в неединственном числе: в первом комитативная конструкция содержит множественное личное местоимение в роли Ориентира (рус. *Мы с тобой поехали на море*), во втором же в роли Ориентира выступают имена собственные (рус. *Паша с женой поехали на море*).

Что касается первого случая, словенский язык отличается от штокавского⁹, в частности тем, что множественный участник в роли подлежащего в конструкциях с неединственной формой сказуемого может быть выражен личным местоимением в двойственном числе, за которым следует Спутник в контактной позиции. Так, в словенском языке встречается конструкция, состоящая из Ориентира в форме местоимения в именительном падеже в

⁸ Что касается вопросительной частицы *ali*, то именно этот пример С. Шкрабец (1895: 214) использовал, чтобы продемонстрировать, как в словенском языке при эллипсисе полноударного слова предложение может начинаться с клитики: вместо *Ali te zebe?* (‘Тебе холодно?’) получаем *Te zebe?* В современных исследованиях подобные случаи описываются как прагматически ориентированный вынос клитик в начале предложения (или т. н. *clitic fronting*). Об этом подробнее см. Zimmerling, Kosta (2013) и Zimmerling (2015).

⁹ Д. Брозович и П. Ивич (1988: 2) отмечают, что в сербохорватском (штокавском) не используется типичная славянская конструкция *mi s tobom* с предикатом во множественном числе в значении ‘мы с тобой’. Тем не менее, П. Ивич указывает, что комитативная конструкция *mi s tobom* в подобном употреблении встречается в говорах сербов Галлипольского полуострова (1957: 358–359).

двойственном числе¹⁰ (*midva, midve, vidva, vidve, onadva, onidve*) и Спутника в творительном падеже с предлогом в обязательно **контактной позиции**. Непременно контактная конструкция не позволяет менять линейный порядок ее составляющих (слвн. *midva z Ano* = ‘мы с Анной’, **Z Ano midva*).

Такая именная группа, обязательно включающая Спутника (инклюзивная интерпретация), в словенском языке определяет форму **двойственного числа** сказуемого. Местоимение, обозначающее Ориентир, может быть выражено эксплицитно:

- (13) слвн. **Midva z Ano** *sva gledala film*.
болг. **(Ние) двамата / двете с Ана** *гледахме филма*.
‘Мы с Анной смотрели фильм’.
шток. **Ja i Ana** *smo gledali film*.

Когда вспомогательный глагол *biti* (в форме первого лица двойственного числа *sva*) разделяет Ориентир и Спутник, последний, как видно из данной формы, не входит в единую группу с Ориентиром (*Midva*), который, как следствие, теряет инклюзивность ([2] + (1)):

- (14) слвн. *Midva sva z Ano gledala film*.
‘Мы (2) с Анной смотрели фильм’.
слвн. *Midva sva gledala z Ano film*.
‘Мы (2) смотрели с Анной фильм’.
слвн. *Midva sva gledala film z Ano*.
‘Мы (2) смотрели фильм с Анной’.

Ana становится сирконстантом и в последнем примере является акцентоносителем ремы, при этом, однако, все еще не является частью подлежащего-ориентира (*midva*), выраженного местоимением.

В словенском языке, в отличие от русского, местоимение может быть не выражено эксплицитно, являясь нулевой анафорой, указывающей на лицо, понятное из контекста.

- (15) слвн. *__ Z Ano gledava film*.
‘Мы с Анной (2) смотрим фильм’.

¹⁰ Материал в корпусе словенского языка *Gigafida* показывает, что примеры комитативных конструкций с личным местоимением во множественном числе чрезвычайно редки, в большей части примеров с местоимением и присоединенным участником инклюзивные конструкции не представлены. Более подробно о таких конструкциях см. далее (пр. 26).

Подобное опущение местоимения наиболее характерно для первого и второго лиц, поскольку оба они дейктически связаны с ситуацией.

Среди южнославянских языков словенский выделяется возможностью формального различения двойственного и множественного чисел. Двойственное число в словенском языке выражается в сказуемом даже при опущении местоимения:

- (16) слвн. *Z Ano sva gledala film* (наиболее вероятно инклюзивная интерпретация: невыраженное местоимение включает говорящего и Анну)
 ‘Мы с Анной (2) смотрели фильм’.
- (17) слвн. *Z Ano smo gledali film* (форма множественного числа потенциально двусмысленна: возможна и инклюзивная интерпретация (невыраженное $M_i = [2 + A]$), и утрата инклюзивности, при которой невыраженное местоимение не включает Анну ($\geq 3 + \text{Анна}$)).
 ‘Мы с Анной (≥ 3) смотрели фильм’.

Двусмысленность обнаруживается в контактной комитативной конструкции в болгарском (18). Неясно, включает ли местоимение *Ние* в том числе и Спутника или нет.

- (18) болг. **Ние с Ана** сме гледали филма.

В болгарском примере, таким образом, возможны две интерпретации: а) Мы с Анной (= 2) смотрели фильм; б) Мы (≥ 2) и Анна смотрели фильм.

Можно сделать вывод, что двойственное число в словенском делает возможным более точную референцию и снимает двусмысленность, касающуюся статуса Спутника.

В штокавском примере (19), в отличие от болгарского (18) и словенского (17), неоднозначность отсутствует: невыраженное анафорическое местоимение *Mi*, исключающее Анну, предполагает, что участников-ориентиров было больше одного.

- (19) шток. **S Anom** smo gledali film.
 ‘Мы (≥ 2) с Анной смотрели фильм’.

Референция к двум субъектам в Ориентире в штокавском выражается с помощью сочетания двух форм: личного местоимения (*nas*, относящегося в данном случае к род. пад. личного местоимения) и собирательного числительного с соответствующими родовыми показателями: *nas dvoje* (м. + ж.), *nas dvojica* (м. + м.), *nas dvije* (ж. + ж.). Подобные конструкции исключают Спутника (Анна):

- (20) шток. **Nas dvoje/dvojica/dvije** smo gledali/e s **Anom** film. = шток. **Nas dvoje/dvojica/dvije i Ana** smo gledali/e film.
 ‘Мы (2) и Анна смотрели фильм’.

При необходимости инклюзивного употребления Спутника (Анны) в конструкции с личным местоимением в штокавском используется не комитативная, а сочинительная конструкция с союзом *i* ‘и’ (21). В словенском языке подобное выражение множественного субъекта является крайне маргинальным.¹¹

- (21) шток. **Ja i Ana** smo gledali film.
 ‘Мы с Анной вдвоем смотрели фильм’.

Во всех вышеперечисленных примерах в роли Ориентира выступает местоимение. В другом типе конструкций, объединяющих двух участников в единое целое, в роли Ориентира выступает существительное, обозначающее лицо (прежде всего имя собственное).

Примеры показывают, что подобный тип в южнославянских языках (в словенском (23.a) и штокавском (23.b), в частности) в конструкциях с неединственным субъектом, определяющем форму множественного или двойственного числа сказуемого, не встречается,¹² в отличие от неюжнославянских языков (русского, украинского, польского, чешского и словацкого):

- (22) рус. **Павел с Евой** пришли.
 укр. **Павло з Євою** прийшли.
 польск. **Paweł z Ewą** przyszli.
 чеш. **Pavel s Evou** přišli.
 словц. **Pavol s Evou** prišli.
 (23) a. **Pavel z Evo sta prišla.*
 b. **Pavel s Evom su došli.*

¹¹ Корпус Gigafida дает лишь шесть результатов, относящихся к конструкции *jaz + in + имя собственное + сказуемое в двойственном числе*. Напр.: словн. *Tudi jaz in Dani primeva vsak na eni strani kavča in ga postaviva, kamor nama veli Hrle.* ‘Мы с Дани тоже беремся за диван, каждый со своей стороны, и ставим его туда, куда нам говорит (велит) Хрле’.

¹² Насколько известно авторам, единственное исключение составляют случаи, аналогичные примеру из чакавского говора села Куклица: чак. *Ukrkali se u autobus Rada is mužun.* ‘В автобус сели Рада с мужем’ (Benić, в печати).

Данное ограничение в словенском языке связано, видимо, с тем, что Ориентир в комитативных конструкциях, выраженных именной группой при форме двойственного числа сказуемого, реферирует к двойственному участнику и является инклюзивным, иначе говоря, включает Спутника. Это означает, что в роли Ориентира возможно лишь инклюзивное двойственное местоимение (24),¹³ что исключает все примеры с начальным личным местоимением в единственном числе (25):

- (24) слвн. *midva z Ano gledava; vidva z Ano gledata.*
 ‘мы с Анной (2) смотрим; вы с Анной (2) смотрите’.
 (25) **jaz z Ano gledava, *ti z Ano gledata.*

Примеры с начальным личным местоимением в множественном числе встречаются в разговорной речи, особенно в тех словенских говорах,¹⁴ где не употребляется двойственное число:

- (26) примор. слвн. диал. (Mi) s Petro (2) načrtujemo počitnice. → лит. слвн. (Midva) s Petro načrtujeva počitnice.
 ‘Мы с Петрой планируем каникулы’.

Для выражения множественного субъекта, в котором Ориентир выражен именем собственным, в южнославянских языках при сказуемом¹⁵ в неединственном числе¹⁶ употребляется сочинительная конструкция с союзом *и*:

- (27) слвн. **Pavel in Eva** sta prišla.
 шток. **Pavel i Eva** su došli.
 болг. **Павел и Ева** са дошли.
 ‘Павел с Евой пришли’.

¹³ Как было показано в примере (16), в словенском личное местоимение может опускаться, и в этом случае двойственность референции выражается при помощи формы предиката.

¹⁴ В этих словенских говорах граммему двойственного числа при всех флексивных словах замещает множественное число.

¹⁵ Это ограничение не затрагивает дистантные комитативные конструкции, которые могут употребляться при сказуемых в единственном числе: слвн. *Pavel je z Evo prišel*, шток. *Pavel je s Evom došao*.

¹⁶ Конструкции типа **Pavel in Eva gre* в словенском, равно как и в русском (**Павел и Ева идём*), аграмматичны. В разговорном словенском встречаются случаи употребления предиката в ед. числе с сочинительной конструкцией, если в начале предложения стоит обстоятельство или предикат, за которым следуют два конъюнкта, а конструкция разделена микропаузой: слвн. *V šolo je prišel Pavel | in Eva.* = досл. В школу пришел Павел | и Ева.

2.2.1 Об употреблении комитативной конструкции вне позиции подлежащего.

В словенском языке, в отличие от русского, использование контактной комитативной конструкции, представляющей двух участников как единое целое, в косвенных падежах достаточно необычно, редко, и связано прежде всего с дополнениями глаголов восприятия (*videti* ‘видеть, увидеть’, *slišati* ‘слышать’).¹⁷ В случае употребления такой конструкции в роли объекта место Ориентира обыкновенно занимает местоимение первого лица (28).¹⁸

(28) слвн. In mene je bilo sram, da bi *me z Mahlkejem* videli na ulici. (Gigafida)

‘И мне было стыдно, что меня с Малке могли бы увидеть на улице’.

Комитативные конструкции, употребленные в косвенных падежах, часто приводят к двусмысленности: неясно, является ли Спутник с предлогом частью объекта или же частью дистантной комитативной конструкции. Двусмысленность зачастую снимается формой сказуемого. В примере (29) двойственное число сказуемого показывает, что Спутник (*z Joffreyem*) выступает в роли подлежащего (*jaz in Joffrey*) и не может быть частью объекта (**te z Joffreyem*).

(29) слвн. Res upam, da veš, kako *te z Joffreyjem* ljubiva.

‘Я действительно надеюсь, что ты знаешь, как мы с Джоффри (2) тебя любим’.

Интересными представляются примеры, подобные следующему (30), когда Спутник выступает в контактном сочетании с Ориентиром в косвенном падеже, однако его статус, вследствие единственного числа сказуемого, остается неясен:

(30) слвн. Videl sem te *z Mojco*.

‘Видел тебя с Мойцей’.

В примере (30), таким образом, неясно, является ли Спутник (*z Mojco*) частью инклюзивного объекта (Я видел тебя **и Мойцу**) или же обстоятельством (Я тебя видел, **когда ты был с Мойцей**).

Роль комитативной конструкции в данном примере раскрывается при распространении посредством дополнительной предикации (подчиненного предложения). Форма двойственного числа сказуемого в подчиненном предложении показывает, что Спутник (*z Mojco*) является частью объекта (31). Единственное число сказуемого в подчиненном предложении

¹⁷ Эту же особенность в штокавском отмечает М. Ивич (1954: 194).

¹⁸ О распространенности комитативных конструкций с местоименным Ориентиром в первом лице см. В. И. Подлеская (2012).

показывает, что предложная группа (z Mojco) в главном предложении выступает в роли сирконстанта (32):

- (31) слвн. Videl sem **te z Mojco**, ko **sta vstopila** v zgradbo.
 ‘Я видел тебя с Мойцей, когда вы (2) входили в здание’.
 (32) слвн. Videl sem **te z Mojco**, ko **si vstopal** v zgradbo.
 ‘Я видел тебя с Мойцей, когда ты входил в здание’.

Следует отметить, что в словенском языке, если рассматривать пример (30) в качестве контактной комитативной конструкции в роли объекта, обычно используется энклитическая форма личного местоимения (30), в то время как полноударная форма (mene, tebe) употребляется в сочинительных конструкциях с союзом *in* (33), где краткая форма т.е. клитика попросту невозможна (34):¹⁹

- (33) слвн. Videl sem tebe in Mojco.
 (34) слвн. *Videl sem te in Mojco.

3 Выбор типа предиката в комитативных конструкциях

В исследованиях вместе с вопросом о комитативе часто рассматривается также вопрос о возможности выражения совместного действия, исполняемого двумя участниками, причем выделяется два типа сказуемых.

3.1. Совместное действие может быть выражено парными (симметричными) предикатами (Июдин 1979, Анна А. Зализняк, Шмелев 1999), которые обязательно имплицитно множественное число участников, выполняющих одно и то же действие: *srečevati se* (‘встречаться’), *dogovarjati se* (‘договариваться’), *objemati se* (‘обниматься’).

Особую группу парных предикатов представляют взаимно-возвратные глаголы в ситуациях, включающих несколько участников, каждый из которых является одновременно и Агенсом, и Пациенсом, на которого влияют другие исполнители.

- (35) слвн. Anton **se prepira** s Pavlom.
 ‘Антон **спорит** с Павлом’.
 слвн. Anton in Pavel **se prepirata**.
 ‘Антон и Павел **спорят**’.

¹⁹ Клитики обычно не могут использоваться в контекстах перечисления, присоединения и логического выделения. Об этом см. Андрей А. Зализняк 2008.

В употреблении сказуемых со значением взаимного действия обнаруживается следующее различие между словенским и русским языками: в словенском взаимность чаще, чем в русском,²⁰ бывает выражена возвратными глаголами (*prepirati se s kom vs. спорить с кем, pogovarjati se s kom vs. разговаривать с кем, vojskovati se vs. воевать с кем*)²¹, в русском же взаимность действия необязательно строго связана с употреблением возвратных глаголов.

Важно отметить, что все перечисленные взаимные предикаты обладают высоким уровнем агентивности т.е. обозначают контролируемые действия.

(36) слвн. Peter **se pogovarja** z Mašo.

‘Пётр разговаривает с Машей’.

(37) слвн. Peter in Maša **se pogovarjata**.

‘Пётр и Маша разговаривают’.

3.2 Другой тип предикатов относится к глаголам, которые сами по себе не обозначают совместного действия. Подобное значение они получают лишь будучи употребленными в комитативной конструкции (в сочетании со Спутником).

Таким образом, действие, обозначаемое этими сказуемыми, конкретизируется лишь в контексте²²: так, в примере (38) неясно, ждет ли Маша поезд вместе с Петром или же его лишь сопровождает (Петр ожидает, он сейчас с Машей), в то время как сочинительная конструкция с союзом *и* позволяет избавиться от подобной двусмысленности (39).

(38) слвн. Peter čaka vlak (skupaj) **z Mašo**. // Peter čaka vlak.

‘Петр ждёт поезда (вместе) **с Машей**. // Петр ждёт поезда’.

(39) слвн. **Peter in Maša** čakata vlak.

‘Петр и Маша ждут поезда’.

²⁰ О том, что в русском языке взаимность реже, чем в других славянских языках выражается при помощи возвратных глаголов, см. также (Юрий П. Князев 2007).

²¹ Интересно отметить, что симметричные сказуемые могут употребляться со сказуемым в единственном числе без Спутника в конструкциях типа *X rad dela Y* (*X любит делать Y*) в случае, если они выражают постоянный признак подлежащего: слвн. *Anton se rad pogovarja/prepira*. ‘Антон любит разговаривать/спорить’.

²² А. В. Архипов (2015:14) отмечает, что подобное необязательное употребление комитатива в различных языках особенно распространено при предикатах движения и позиции.

В литературе, посвященной комитативным конструкциям, особенно подчеркивается значение наречия 'вместе', которое объединяет различных участников, выполняющих действие с общей целью (Ивич 1957: 180, Анна А. Зализняк, Шмелев 1999: 454-455). Характерно употребление данного наречия при предикатах второго типа, обретающих значение совместного действия лишь в контексте:

- (40) слвн. Peter obiskuje tečaj (**skupaj**) z Mašo. Peter obiskuje tečaj.
'Петр посещает курсы (**вместе**) с Машей. Петр посещает курсы'.

При симметричных предикатах в русском и штокавском употреблении наречия 'вместе' нехарактерно (Зализняк, Шмелев 1999: 454-455, Ивич 1957: 180).

Корпусный материал (Gigafida), однако, показывает, что слвн. *skupaj* 'вместе' может употребляться и при некоторых парных предикатах (41, 42) причем, несмотря на явную избыточность, вносит в предложение дополнительное акцентирование совместного действия:

- (41) слвн. **Skupaj** se bova pogovorila!
'Мы с тобой (2) поговорим!'
(42) слвн. **Skupaj** sva se dogovorila, da si kupiva nekaj v Bigbangu.
'Мы с тобой (2) договорились, что купим что-нибудь в магазине «Бигбэнг»'.

Существуют классы предикатов, для которых комитативное употребление не характерно. Среди них мы упомянем ментальные: слвн. *misliti* 'думать', *premišljati* 'думать', *razmišljati* 'размышлять', которые, согласно примерам, представленным в словенском корпусе Gigafida (43), могут, хотя и редко, употребляться комитативно:

- (43) слвн. Tudi midva z Velimirjem sva razmišljala o selitvi v Gradec. (Gigafida)
'И мы с Велимиром (2) думали о переезде в Грац'.

При вступлении в предикативные отношения с комитативной конструкцией у ментальных предикатов может меняться конкретное глагольное значение: в примере (44) сказуемое *misliti* выражает намерение:

- (44) слвн. Midva z Velimirjem sva mislila, da bi se preselila v Gradec.
'Мы с Велимиром думали о том, чтобы переехать в Градец'.

4 Комитативные конструкции в роли Посессора

Русский язык существенно отличается от южнославянских тем, что комитативная конструкция в нем может употребляться также для выражения совместной посессивности. В последней части нашей статьи подобные русские конструкции сопоставляются с их словенскими соответствиями.

Сразу же, однако, укажем, что Посессор (лицо, прототипически являющееся обладателем Посессума²³) в рассматриваемых языках выражается главным образом с помощью притяжательных прилагательных, притяжательных местоимений или родительного падежа.

В рассматриваемых славянских языках множественный Посессор не может быть выражен посредством притяжательного прилагательного:²⁴

- (45) Посессор в ед. числе: слвн. **volivčev** odziv, шток. **glasačeva** reakcija, рус. реакция **избирателя**
 ← Посессор во мн. числе в род. падеже: слвн. odziv **volivcev**, шток. reakcija **glasáčā**, рус. реакция **избирателей**

Кроме того, образование притяжательных прилагательных и притяжательных местоимений от именных групп нехарактерно как для современного русского (см. Копчевская-Тамм, Шмелев 1994: *ibid.*), так и для рассматриваемых южнославянских языков:

- (46) слвн. **stričeva** torba vs. * **stričeva s plešo** torba
 ‘дядина сумка’ vs. *дядина с лысиной сумка

Важным отступлением от этих двух правил является выражение совместной посессивности в русском при помощи комитативных конструкций. В последней части нашей статьи мы подробно рассмотрим соотношение между русскими комитативными конструкциями (47) и их словенскими эквивалентами.

- (47) рус. Я купил **твою с Машей** книгу (разг.)./ Я купил **вашу с Машей** книгу./ Он купил **мою с Машей** книгу.

²³ Термин Посессор мы употребляем в широком смысле, включая и контексты, не относящиеся напрямую к принадлежности.

²⁴ Об этом ограничении в русском см. Копчевская-Тамм, Шмелев 1994: 213.

В роли общего Посессора в словенском языке может выступать сочинительная конструкция (49), использование же комитативной конструкции невозможно (48):

(48) *Kupil sem tvojo z Mašo knjigo.

(49) слвн. Kupil sem **tvojo in Mašino knjigo**.

В словенском языке вершина именной группы (*knjigo*) при двух прилагательных в форме ед. числа, связанных сочинительной связью (*tvojo in Mašino*), выступает обязательно в единственном числе, вне зависимости от количества Посессумов (49, 50).²⁵ Поскольку в центре конструкции оказывается форма единственного числа, референт которой может быть единственным или же множественным, словенский пример (49) можно интерпретировать двояко: или это одна книга двух соавторов (51), или это две различных книги, у каждой из которых свой автор (52).²⁶

(50) *Kupil sem tvojo in Mašino knjigi.

(51) слвн. Kupil sem knjigo, ki sta jo napisala ti in Maša.

‘Я купил книгу, которую написали вы/ты с Машей’.

(52) слвн. Kupil sem dve knjigi, eno si napisala ti, drugo pa Maša.

‘Я купил две книги, одну написала ты, а другую — Маша’.

Двусмысленная интерпретация исключена лишь в случае, если Посессум выражен предикативным существительным, производным от симметричного предиката (нпр. *dogovor* в 53):

(53) слвн. Slišal sem za tvoj in Mašin **dogovor**.

‘Я слышал о твоём с Машей **договоре**’.

На словенский язык русская посессивная комитативная конструкция может быть переведена при помощи координации двух Посессоров в родительном падеже. Если оба участника представлены именами собственными (54), то использование родительного падежа совершенно обычно, и двусмысленности не возникает:

(54) слвн. Kupil sem knjigo **Ane in Maše**.

‘Я купил книгу **Анны и Маши**. / Я купил книгу **Анны с Машей**’.

²⁵ В данных конструкциях Посессор может выступать в форме прилагательного в множественном числе: *Kupil sem tvoje in Mašine knjige*. ‘Я купил твои/ваши с Машей книги’.

²⁶ При желании снять двусмысленность или подчеркнуть, что речь идет об одном Посессуме, можно употребить прилагательное *skupni* ‘общий’ *Kupil sem tvojo in Mašino skupno knjigo* ‘Я купил твою/вашу с Машей книгу’.

Если притяжательность выражается конструкцией с родительным падежом, Посессор не может быть выражен личным местоимением (55), вследствие чего употребление личных местоимений в родительном падеже оказывается в данной позиции аграмматичным.

(55) слвн. *Kupil sem knjigo tebe in Maše.

В разговорном языке возможно также и употребление сочетания с предлогом (*od tebe*, *od njega*), которое, однако, стилистически окрашено и носит разговорный оттенок:

(56) слвн. разг. Kupil sem knjigo **od tebe in Maše**.

5 Заключение

Предметом нашего исследования были комитативные конструкции в словенском языке в сопоставлении с их аналогами в других южнославянских языках (прежде всего штокавском) и в русском. Мы ограничились конструкциями, в которых представлены два одушевленных участника (лица) и различные формы предикатов.

Для словенского и штокавского характерно прежде всего употребление комитативных конструкций, в которых первый член выступает в роли подлежащего. Референтная интерпретация числа участников комитативной конструкции зачастую зависит от двух параметров: их линейной позиции и формы предиката.

В первой части представлены два типа комитативных конструкций. Первый относится к случаям, в которых участники представлены двумя группами, чаще всего в дистантной позиции, а сказуемое выступает в форме единственного числа (слвн. *Anton je gledal film z Ano*). Второй подробно анализируемый в статье тип – комитативные конструкции, в которых участники расположены контактно и образуют единое целое, влияющее на неединственное число сказуемого (слвн. *midva z Ano sva gledala film*).

Различия между славянскими языками обнаруживаются в употреблении второго типа комитативных конструкций: так, словенский язык допускает лишь конструкции с личными местоимениями в двойственном числе (*midva z Ano = 2*), местоимение при этом интерпретируется инклюзивно по отношению к Спутнику в творительном падеже. Этим словенский отличается от

штокавского, для которого комитативные конструкции с инклюзивной по отношению к Спутнику интерпретацией типа **mi s tobom pišemo* нехарактерны.

В примерах с невыраженным личным местоимением двойственное число предиката в словенском языке имеет решающую роль при определении референции участников: оно позволяет снять двусмысленность, касающуюся статуса Спутника, и осуществить более точную референцию.

Кроме того, словенские предложения, в которых невыраженное личное местоимение относится к Ориентире, интересны с точки зрения сопоставления словенского с штокавским. Чтобы проиллюстрировать различие, можно привести пример словенского предложения *S profesorjem se lepo imejta / Lepo se imejta s profesorjem* ('Приятно вам с профессором провести время'), в котором невыраженное местоимение *vidva*, выражающее адресат, имеет наиболее вероятную инклюзивную интерпретацию по отношению к Спутнику (говорящий обращается к двум адресатам, один из которых профессор). В штокавском же предложении *L(ij)epo se provedite s profesorom* ('Приятно вам провести время с профессором'), адресат, относящийся к невыраженному местоимению *vi*, исключает Спутника (т.е. профессора).

Подчеркнем также, что комитативные контактные конструкции с первым участником, выраженным существительным, обозначающим лицо, и со сказуемым в неединственном числе (*Pavel s Evoj prišli*) для южнославянских языков, в отличие от русского, нехарактерны. В них связь двух исполнителей, представленных именами собственными, выражается посредством координации (слвн. *Pavel in Eva pišeta*, шток. *Pavel i Eva pišu*).

Словенский и штокавский отличаются от русского также тем, что в них, в отличие от русского, использование комитативных конструкций, обозначающих единое целое, в косвенных падежах является достаточно редким.

Во второй части подчеркивается разница между сказуемыми, обязательно имплицитными совместное действие, и сказуемыми, которые значение совместного действия приобретают лишь в контексте. Оказывается, что взаимность при первом типе сказуемых в словенском и штокавском чаще, чем в русском языке, бывает выражена возвратными глаголами (слвн. *prepirati se* vs. рус. спорить).

Следует также отметить, что русский существенно отличается от южнославянских языков и тем, что комитативная конструкция употребляется в нем для выражения общей (совместной) посессивности (рус. *vaša s Mašej knjiga*). Предлагаются различные возможности адекватного перевода подобной притяжательной конструкции на словенский.

Список литературы

- Benić, Mislav. 2020. Komitativ, instrumental i karitiv u kukljičkom govoru. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (в печати).
- Brozović, Dalibor, Ivić, Pavle. 1988: *Jezik srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Dyła, Stefan, Feldman, Anna 2008. On *comitative* constructions in Polish and Russian. Gerhild Zybatow, Luka Szucsich, Uwe Junghanns, Roland Meyer (eds.) *Formal description of Slavic languages: the fifth conference* (Leipzig 2003). Frankfurt am Main: Lang. 288–299.
- Fran = Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. URL: www.fran.si, вход 20. 3. 2019.
- GigaFida, korpusna besedilna zbirka, <http://www.gigafida.net>, вход 20. 3. 2019.
- Ivić, Pavle. 1957: *O govoru Galipoljskih Srba. Srpski dijalektološki zbornik* 12. Beograd.
- Ravnikar, Andreja Legan. 2017. Issues regarding the influence of a contact language: German influence on semantic change and stylistic values of the oldest Slovenian literary lexica (16th century). [K problematiki vpliva stičnega jezika - Nemščine na semantične spremembe in stilno vrednost najstarejše slovenske knjižne leksike (16. Stoletje)]. *Slovenski Jezik* 11: 35–53.
- Nomachi, Motoki, Heine, Bernd. 2011. On Predicting Contact-induced Grammatical Change: Evidence from Slavic Languages. *Journal of Historical Linguistics* 1/1: 48–76.
- Reindl, Donald F. 2008: *Language Contact: German and Slovenian*. Bochum: Universität Dr. N. Brockmeyer.
- Škrabec, Stanislav 1895. Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. *Cvetke z vertov sv. Frančiška*. 3., 4, 5 zvezek. 208–210, 212–214, 216–218. Gorica: Hilarijanska tiskarna.
- Uhlik, Mladen, Žele, Andreja. 2018. Impersonal constructions in Slovenian: A comparison with other south Slavic languages and Russian. [Brezosebne zgradbe v slovenščini: kontrastiva z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino]. *Jezikoslovni zapiski* 24/2: 99–112.
- Zimmerling, Anton, Kosta, Peter. 2013. Slavic Clitics: A Typology. *STUF - Sprachtypologie und Universalienforschung (STUF)* 66/2: 178–214.
- Zimmerling, Anton. 2015. 1P orders in 2P languages. *Типология морфосинтаксических параметров*. Е. А. Лютикова (ред.), А. В. Циммерлинг (ред.), М. Б. Коношенко(ред.). *Материалы международной конференции «Типология морфосинтаксических параметров 2015»* 2: 459–483. Москва: МПГУ.
- [Zimmerling, Anton. 2015. 1P orders in 2P languages. *Типология морфосинтаксических параметров*. Е. А. Лютикова (ред.), А. В. Zimmerling (ред.), М. В. Konošenko(ред.). *Материалы международной конференции «Типология морфосинтаксических параметров 2015»*: 2. Москва: МПГУ. 459–483.]
- Архипов, Александр В. 2005. К типологии комитативных конструкций: часть I. Определение и формальная типология. *Вопросы языкознания* 4: 76–100.
- [Arhipov, Aleksandr V. 2005. К типологии комитативных конструкций: часть I. Определение и формальная типология. *Вопросы языкознания* 4: 76–100.]
- Архипов, Александр В. 2008. К типологии комитативных конструкций: часть II. Полисемия комитативных конструкций. *Вопросы языкознания* 3: 22–50.
- [Arhipov, Aleksandr V. 2008. К типологии комитативных конструкций: часть II. Полисемия комитативных конструкций. *Вопросы языкознания* 3: 22–50.]

- Зализняк, Андрей А. 2008: Древнерусские энклитики. Москва: Языки славянских культур.
- [Zaliznjak, Andrej A. 2008: Drevnerusskie ènklitiki. Moskva: Jazyki slavjanskih kul'tur.]
- Зализняк, Анна А., Шмелев, Алексей Д. 1999. О том, чего нельзя сделать вместе. Рахилина, Екатерина В., Тестелец, Яков Г. (ред.). *Сборник научных статей к 60-летию Александра Евгеньевича Кибрика*. Москва: Языки русской культуры. 450–457.
- [Zaliznjak, Anna A., Šmelev, Aleksej D. 1999. O tom, čego nel'zja sdelat' vmeste. Rahilina, Ekaterina V., Testelec, Jakov G. (red.). *Sbornik naučnyh statej k 60-letiju Aleksandra Evgeneviča Kibrika*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury. 450–457.]
- Юрий П. Князев. 2007: *Грамматическая семантика: русский язык в типологической перспективе*. Москва: Языки славянских культур.
- [Jurij P. Knjazev, 2007: *Grammatičeskaja semantika: russkij jazyk v tipologičeskoj perspektive*. Moskva: Jazyki slavjanskih kul'tur.]
- Копчевская-Тамм, Мария, Шмелев, Алексей Д. 1994. Алешина с Машей статья (о некоторых свойствах русских «притяжательных прилагательных»). *Scando-Slavica* 40: 209–228.
- [Korčevskaja-Tamm, Marija, Šmelev, Aleksej D. 1994. Alešina s Mašej stat'ja (o nekotoryh svojstvah russkih «pritjažatel'nyh prilagatel'nyh»). *Scando-Slavica* 40: 209–228.]
- Национальный корпус русского языка (НКРЯ), <http://www.ruscorpora.ru/>, вход 20. 3. 2019.
- [Nacional'nyj korpus russkogo jazyka (NKRJa), <http://www.ruscorpora.ru/>, vhod 20. 3. 2019.]
- Подлеская, Вера И. 2012. Структурно и линейно-просодическая целостность именных групп по данным корпусного исследования: сочинение и комитативные группы с личным местоимением первого лица в русском языке. *Вопросы языкознания* 1: 42–65.
- [Podlesskaja, Vera I. 2012. Strukturno i linejno-prosodičeskaja celostnost' imennyh grupp po dannym korpusnogo issledovanija: sočninenie i komitativnye gruppy s ličnym mestoimeniem pervogo lica v russkom jazyke. *Voprosy jazykoznanija* 1: 42–65.]

Prispelo aprila 2019, sprejeto maja 2019.

Received April 2019, accepted May 2019.

Komitivne zgradbe (sopostavitev slovenščine z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino)

Naše izhodišče so slovenske komitivne zgradbe z dvema človeškima udeležencema, ki sta vključena v isto situacijo: prvi udeleženec je v vlogi jedra komitivne zgradbe najpogosteje izražen z imenovalniško samostalniško zvezo, drugi ali spremljevalni udeleženec pa je izražen z orodniško predložno zvezo. Vsi slovenski primeri rabe komitivnih zgradb so predstavljeni vzporedno z možnimi ustreznici v ruščini in štokavščini.

Za slovenščino so značilne predvsem komitivne zgradbe v osebkovi vlogi, z osebkom pa je poudarjeno predikacijsko razmerje. Predikacijsko razmerje odpira soodvisnost udeležencev in povedkov, zato izbira oblike povedka pogosto določa število referenčnih udeležencev.

V prvem delu sta predstavljeni dve komitivni zgradbi: prva z udeležencema, ki sta najpogosteje v medsebojno nestičnem položaju, in povedkom v edninski obliki (slvn. *Anton je gledal film z Ano*); druga z udeležencema, ki sta medsebojno stična, in nastopata kot celovita samostalniška zveza, ki določa needninsko obliko povedka (slvn. *Midva z Ano gledava film*).

Razlike med slovanskimi jeziki se kažejo pri drugi komitivni zgradbi: tako na primer slovenščina dopušča zgolj zgradbe z osebnimi zaimki v dvojini (*midva z Ano*), pri čemer mora zaimek zaradi stične rabe vključevati soudeleženca v orodniku (t. i. inkluzivna interpretacija). Po tej lastnosti se slovenščina razlikuje od štokavščine, v kateri stične konstrukcije z inkluzivnim spremljajočim udeležencem in množinsko obliko povedka (**mi s tobom pišemo*) niso mogoče.

V slovenskih zgledih inkluzivnost udeležencev v komitivni zgradbi potrjuje tudi dvojinska oblika povedka še posebej v primerih, ko prvi udeleženec ostaja neizražen (*Z Ano piševa pismo*). S povedkovo dvojinsko obliko je povezana tudi razlika med slovenščino in štokavščino. V slovenskem stavku *S profesorjem se lepo imejta* / *Lepo se imejta s profesorjem* ima lahko neizraženi zaimek *vidva*, ki označuje naslovljenca, najverjetnejšo inkluzivno interpretacijo, ki vključuje spremljevalnega udeleženca. V štokavskem stavku z množinskim povedkom *L(ij)epo se provedite s profesorom* pa neizraženi zaimek *vi* glede na profesorja nikakor ni v vključevalnem razmerju. *Profesor* ima v štokavskem primeru vlogo okoliščine, torej ni del komitivne zgradbe. Primerjava s štokavščino kaže na to, da v slovenščini ravno dvojina (dvojinska oblika povedka z dvojinskim osebnim zaimkom) omogoča in hkrati napoveduje možnost inkluzivne komitivne zgradbe.

V povezavi z zgornjimi ugotovitvami je treba poudariti, da komitivne stične zgradbe s prvim udeležencem, izraženim z lastnim ali občim imenom in needninskim povedkom (rus. *Павел с Евой пришли*) za južnoslovanske jezike niso

značilne; v teh jezikih se namreč zveza dveh lastnoimenskih vršilcev izraža s koordinacijo in veznikom (slvn. *Pavel in Eva sta prišla*, štok. *Pavel i Eva su došli*).

V slovenščini in štokavščini je v nasprotju z ruščino raba vključevalne stične komitativne konstrukcije v neimenovalniških sklonih dokaj neobičajna in omejena zlasti na glagole zaznavanja.

V drugem delu so predstavljene razlike med povedki, ki obvezno implicirajo skupno dejanje, in povedki, ki šele sobesedilno lahko izražajo pomene skupnega dejanja. Ugotavljamo, da se vzajemnost pri prvem tipu povedkov v slovenščini in štokavščini pogosteje kot v ruščini izraža s povratnoosebnimi glagoli (slvn. *prepirati se*, štok. *svadati se* vs. rus. *спорить*).

Velja še pripomniti, da se ruščina bistveno razlikuje od južnoslovanskih jezikov po tem, da komitativno konstrukcijo uporablja tudi za izražanje skupne svojine (rus. *твоя с Машей книга*). Ponujene so različne možnosti smiselnega prevajanja te svojilne zgradbe v slovenščino.

Comitative Constructions in Slovenian: A Comparison with other South Slavic languages and Russian²⁷

The paper focuses on Slovenian comitative constructions with two human participants who are involved in the same situation: the first participant, most frequently expressed by a nominative noun phrase, acts as a nucleus of the comitative construction, whereas the other accompanying participant is expressed by means of a prepositional phrase. All Slovenian examples of comitative constructions are presented in parallel with their possible equivalents in Russian and Shtokavian.

Comitative constructions typically found in Slovenian are those that act as subjects, the subject emphasizing the predicative relation. The predicative relation suggests mutual dependence of participants and predicates, which is why the choice of the form of the predicate often determines the number of referential participants.

The first part presents two comitative constructions. The first one includes two participants, which are often detached, and a singular predicate (Slovenian *Anton je gledal film z Ano* 'Anton watched a movie with Ana'). The second one consists of two contiguous participants that act as a complete noun phrase (Slovenian *Midva z Ano gledava film* 'Ana and I are watching a movie') demanding a non-singular predicate. Differences between Slavic languages show up in the second comitative construction: Slovenian, for example, only allows constructions

²⁷ This article has been supported by ARRS (program P6-0038).

with personal pronouns in dual (*midva z Ano*), in which the pronoun has to include the other participant in the instrumental case. This is how Slovenian differs from Shtokavian, in which contiguous constructions with an inclusive accompanying participant and a plural predicate are not possible (**mi s tobom pišemo*).

The inclusiveness of participants in Slovenian comitative constructions is also related to the dual form of the predicate, especially in those cases in which the first participant remains unexpressed (*Z Ano piševa pismo* ‘Ana and I are writing a letter’). The dual form of the predicate is linked to the difference between Slovenian and Shtokavian, which lacks dual. The unexpressed pronoun *vidva* (‘you two’) denoting the addressee in the Slovenian sentence *S profesorjem se lepo imejta / Lepo se imejta s profesorjem* (‘You and professor have a nice time’) may receive an inclusive interpretation that includes the accompanying participant. In its Shtokavian counterpart with a plural predicate *L(ij)epo se provedite s profesorom* (‘Have a nice time with the professor’), however, the unexpressed pronoun *vi* (‘you’), is by no means in an inclusive relation to the professor. *Professor* in the Shtokavian example assumes the role of the circumstance and is thus not part of the comitative construction. The comparison with Shtokavian shows that it is precisely the Slovenian dual (the dual form of the predicate with a dual personal pronoun) that enables and also announces the inclusive comitative construction.

It should be emphasized that contiguous comitative constructions with the first participant expressed by a proper noun and a non-singular predicate (Russian *Павел с Евой пришли* ‘Pavel and Eva came’) are not characteristic of South Slavic languages. In these languages, a union of two proper noun agents is expressed through coordination and conjunction (Slovenian *Pavel in Eva sta prišla*, Shtokavian *Pavel i Eva su došli*). In contrast to Russian, the use of inclusive contiguous comitative construction in Slovenian and Shtokavian is rather unusual.

The second part discusses differences between predicates that necessarily imply a common action and predicates that can only express a common action contextually. It was established that reciprocity in the first type of predicates is more frequently expressed with reflexive verbs in Slovenian and Shtokavian than in Russian (Slovenian *prepirati se*, Shtokavian *svađati se* vs. Russian *спорить* ‘argue’).

It is also noteworthy that Russian fundamentally differs from South Slavic languages in that a comitative construction is also used to express common possession (Russian *твоя/ваша с Машей книга* ‘your and Masha’s book’). Different possibilities of translating this possessive construction into Slovenian are provided.

Robert Grošelj

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana

Prevajajoč iz bolgarščine – bolgarski deležijski polstavki v slovenskih književnih prevodih

Analiza slovenskih prevodnih ustreznice bolgarskih deležijskih polstavkov, ki temelji na petih romanih in njihovih prevodih, je pokazala, da deležijskim polstavkom v bolgarskem izvorniku, ki jih zaznamujejo raznovrstni okoliščinski pomeni, v slovenskem prevodu večinoma ustrezajo stavčnopriredne, stavčnopodredne in posebne stavčne zgradbe, tj. razdružene in spremenjene stavčne zgradbe, ki predstavljajo oblikoslovno-skladenjske razširitve. Sledijo jim deležijski polstavki (druga najpogostejša prevodna možnost), besedne/besednozvezne ustreznice in izpusti. Skladenjska funkcija bolgarskih deležijskih polstavkov (prislovno določilo ali povedkov prilastek) je ohranjena v večini odvisnikov, deležijskih polstavkov in besednih/besednozveznih ustreznice. Pomen izhodiščne skladdenjske zgradbe ohranjajo vzročni priredno in podredno povezani stavki, predmetni in povedkovoprilastkov odvisnik (z vzročnim oz. načinovnim pomenom), pogojni, posledični, načinovni in dopustni odvisniki, nato načinovni prislovi, načinovne in časovne prislovne zveze ter lastnostna pridevniška zveza, enako pa velja tudi za deležijske polstavke. Druge prevodne možnosti se od bolgarskih deležijskih zgradb pomensko oddaljujejo ali pa so pomensko ekstenzivne.

The analysis of Slovene translation equivalents of Bulgarian gerundial clauses, based on five novels and their translations, has shown that Bulgarian source-text gerundial clauses, characterised by several adverbial meanings, are mainly translated by Slovene coordinate, subordinate and special finite clauses, including detached and modified clauses, representing morpho-syntactic expansions. They are followed by gerundial clauses (the second most frequent translation possibility), words/phrases and omissions. The syntactic function of Bulgarian gerundial clauses (adjunct or predicative modifier) is preserved in most subordinate finite clauses, gerundial clauses and word/phrase translation equivalents. The semantics of the source-text syntactic structure is retained in the case of subordinate/coordinate clauses representing cause, object and predicative modifying clauses (with a causal or modal meaning), subordinate clauses representing condition, result, manner and concession, followed by modal adverbs, modal or temporal adverbial phrases and a qualitative adjective phrase; the same can be said for gerundial clauses. Other translation possibilities can be considered semantically divergent with regard to Bulgarian gerundial structures or semantically extensive.

1 Uvod

Med bolgarskimi neosebnimi glagolskimi oblikami se pojavlja deležje na *-ŭku*, ki je slovnično in pomensko-funkcijsko sorodno slovenskemu deležju na *-č*, *-aje* oz. *-e*, saj izraža istodobnost, obenem pa gre v obeh obravnavanih jezikih za glagolsko obliko s prislovno rabo (Pärvev 1982: 382; Toporišič 2004: 403; Mikolič Južnič 2012: 147), ki jo zaznamujejo prekrivni pomenski odtenki (Leafgren 2011: 65–66; Gradinarova 2014: 69; Mikolič Južnič 2013: 87).

Zaradi pomensko-funkcijske podobnosti bolgarskega deležja na *-ŭku* in slovenskega deležja na *-č*, *-aje* oz. *-e* v prispevku raziskujem, kako so v izbranih književnih prevodih bolgarski deležijski polstavki prevedeni v slovenščino, pri čemer me zanima, ali bodo prevladale alternativne (nedeležijske) ubeseditvene možnosti (Mikolič Južnič 2017: 72) ali ne. Prispevek bo z analizo zgradbenih in pomensko-funkcijskih značilnosti prevodnih ustreznic bolgarskih polstavkov kvalitativno (deloma kvantitativno) ovrednotil razmerje med bolgarskimi deležijskimi polstavki in njihovimi slovenskimi ustreznicami, hkrati pa dopolnil redke prevodno-jezikovne raziskave dveh sorodnih južnoslovanskih jezikov (prim. Valčanova 2002) in analize prevajanja tujejezičnih deležijskih zgradb v slovenščino (npr. Mezeg 2014, Mikolič Južnič 2014).

2 Korpus in metodologija

Raziskava gradivsko temelji na analizi petih sodobnejših bolgarskih romanov in njihovih slovenskih prevodov – gre za dela *Tobak* D. Dimova (DD), *Federacija dinastronavtov* O. Haima (OH), *Na poti k sebi* B. Dimitrova (BD), *Ponoči z belimi konji* P. Vežinova (PV) in *Naravni roman* G. Gospodinova (GG; prim. bibliografijo).

Študijo, ki se umešča med pomensko-funkcijske prevodno-jezikovne raziskave, sestavlja več faz, vse pa so bile opravljene ročno: v prvi fazi so bili iz analiziranih bolgarskih romanov izpisani vsi deležijski polstavki, ki so jim bile določene pomenske značilnosti; v drugi fazi so bile izpisane slovenske prevodne ustreznice bolgarskih polstavkov in opredeljene njihove zgradbene in pomensko-funkcijske značilnosti. Nato je sledila kvalitativna in kvantitativna analiza slovenskih prevodnih ustreznic ob navezavi na izhodiščne deležijske zgradbe.¹

¹ Zaradi prostorskih omejitev analiza ne vključuje časovno-vidskih in položajnih značilnosti (izhodiščnih polstavkov in njihovih slovenskih ustreznic), ki bodo predmet ločene študije.

3 Deležja in deležijski polstavki v bolgarščini (kontrastivno s slovenščino)

Deležje na *-ŭku*, ki izvira iz jugozahodnih bolgarskih narečij (kjer je prisotno še danes), se je v sistemu knjižne bolgarščine uveljavilo konec 19. stol. (Pärvev 1982: 382; Stefanova 2007: 224–225), v času oblikovanja t. i. novobolgarskega knjižnega jezika. Deležijske oblike je knjižna bolgarščina sprejemala – in tako bogatila svojo skladenjsko-oblikoslovno podobo – tako iz lastnih govorov (npr. na *-ŭku*, *-ŭким*, *-цѣм*, *-цѣи*) kot iz cerkvene slovanščine in ruščine (npr. na *-це*, *-ци*, *-в*, *-виши*, *-а*, *-я*), med njimi pa so na koncu prevladala ravno deležja na *-ŭku* (Pärvev 1989: 419–426). O širitvi deležij (na *-č* in *-ši*) v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku pod vplivom vzhodnoslovenskega cerkvenega slovstva v 19. stol. in njihovem »izrinjanju na jezikovno obrobje« med 19. in 20. stol. prim. razpravo M. Jesenska (2006: 219–221).

3.1 Gre za neosebno glagolsko obliko, ki se tvori iz sedanjiške osnove nedovršnih glagolov in pripone *-ŭki*, npr. *чете-ŭки*, *гледа-ŭки*; pri glagolih z osnovotvornim samoglasnikom *-i* se ta zamenja z *-e*, npr. *ходи* – *ходе-ŭки* (Pärvev 1982: 382; Ilieva 1985: 185; Scatton 1993: 216; Stefanova 2007: 225; Leafgren 2011: 64). Tudi slovensko deležje na *-č*, *-aje* oz. *-e* se (večinoma) tvori iz sedanjiške osnove: pripona *oč* se pojavlja pri glagolih na *-am*, *-(u)jem*, *-em* in atematskih glagolih (*listajoč*, *pojoč*, *mirujoč*, *plešoč*, *jedoč*), *-eč* pa pri glagolih na *-im* (*sedec*); oblike na *-aje* se pojavljajo pri glagoli na *-am* (*listaje*) in *-ujem* (pri slednjih se deležja tvorijo iz nedoločniške podstave, npr. *vzdihovaje*); glagoli na *-im* imajo še deležja na *-e* (*molče*; več v Herrity 2000: 190–191; Toporišič 2004: 362–363).

3.2 Deležje je hibridna oblika z značilnostmi glagola in prislova, ki ima funkcijo prislovnega določila.² Deležijski polstavek je lahko pretvorba stavčne zgradbe (prislovnega odvisnika), ko so načeloma izpolnjeni naslednji pogoji: osebka polstavka in glavnega stavka sta enaka,³ osebek ima vršilsko udeležensko

² J. Apresjan govori o »spremstvenih okoliščinah«, ki združujejo vse prislovne pomenne deležij (najpogostejši naj bi bil načinovni; Gugulanova 2005: 200).

³ Deležijski polstavek nima segmentno izraženega osebkovega določila: *Майката гледа телевизия, а баба плете* 'Mati gleda TV, babica pa plete' proti *Майката гледа телевизия, плетейки* 'Mati gleda TV, pletoč' (Gugulanova 2005: 92–94). V sodobnem jeziku se pojavljajo tudi »neenoosebkovni« zglede, prim. predmetno-osebkovo sonanašanje: *Залях фасула с два литра вода и започвайки да ври, добавям зеленчуците* 'Fižol sem zalil z dvema litroma vode in začeljajoč vreti, sem mu dodal zelenjavo' (Gugulanova 2005: 154). Odstopanja od t. i. enoosebkovnosti deležijskih zvez v bolgarščini in ruščini z vidika normativnosti in sprejemljivosti problematizira A. Gradinarova (2014: 78–93).

vlogo⁴ in (dopolnilno) dejanje v polstavku je istodobno dejanju v nadrednem stavku (Pärvev 1982: 382; Ilieva 1989: 185; Scatton 1993: 231; Kucarov 1999: 350; Gugulanova 2005: 81, 83, 103, 122, 127, 146, 148; Stefanova 2007: 224–225).⁵ Glede na dvojno skladijsko razmerje – do glagola in osebka nadrednega stavka – lahko v primeru deležijskih zgradb govorimo o povedkovoprilastkovi vlogi (npr. Štícha idr. 2013: 722, 724; Panevová idr. 2014: 184–185). Podobne značilnosti izkazujejo tudi slovenska deležja na *-č*, *-aje* in *-e*, pri čemer se deležja na *-e* večinoma uporabljajo kot načinovni prislovi (Herrity 2000: 190–192; Toporišič 2004: 403, 632).

V bolgarščini ima podobne lastnosti kot deležje (istodobnost, tvorba iz nedov. glagolov) sedanji tvorni deležnik na *-щ*, zaradi česar nekateri avtorji (npr. Pärvev 1982: 382–383; Scatton 1993: 231; Kucarov 1999: 350) govorijo o medsebojni zamenljivosti: *Аз съм по-стар от вас /.../ – каза П., обръщайки се към двамата, но гледащ (deležnik) само Тамара ‘jaz sem starejši od vaju – je rekel P., govoreč obema, gledatajč pa le Tamara’.*

V začetni poziciji (topik/tema) deležijski polstavek prinaša znano informacijo, npr. kot uvod ali pripravo za predstavitev glavne, v postpoziciji (ki naj bi bila najbolj naravna) pa gre za novo ali nepredvideno informacijo (rema; Gugulanova 2005: 102, 196, 198).

Bolgarsko deležje ima (dinamičen) okoliščinski pomen (Kucarov 1999: 350), ki ga zaznamujejo različni podtipi: (1) čas – Отивайки на работа, *Милenkova* и *Моллов* *бяха посрещнати от стотици служители /.../ ‘gredoč na delo, sta bila Milenkova in Mollov pričakana od na stotine delavcev’*; (2) vzrok – */.../ нарушавайки законите на природата, човек рискува собственото си съществуване ‘kršeč zakone narave, človek ogroža lasten obstoj’*; (3) dopustnost – *От друга страна, иронизирайки и рефлектирайки върху масовата култура, поезията също я вписва, интегрира в себе си ‘po drugi strani, ironizirajč*

⁴ Prim. sicer tudi zglede tipa *Е. Минчев* *бе обявен за „посланик на любовта“*, пеейки */.../ шлагери ‘Е. Minčev je bil razglašen za glasnika ljubezni, pojoč šlagerje’ (osebek z udeležensko vlogo prizadeto), Хареса ли ти филмът, гледайки го на голям екран? ‘Ali ti je bil všeč film, gledatajč ga na velikem ekranu?’ (prejemniški predmet; Gugulanova 2005: 158, 166).*

⁵ Bolgarska deležja (podobno velja za ruska sedanja) lahko izražajo tudi preddobna in zadobna dejanja (Gradinarova 2014: 65–68), ki pa so z dejanjem v osebni glagolski obliki močno spojena. Za preddobnost: *2-годишно дете от /.../ с. Козаревец почина, падайки от леглото ‘dveletni otrok iz vasi Kozarevec je umrl, padajč s postelje’ (Leafgren 2011: 66); za zadobnost: */.../ измъкна роменото шише поцалонът, подавайки го на каруцаря ‘je vzel steklenico ruma, podajajč jo vozniku’ (Gradinarova 2014: 66). – I. Gugulanova (2005: 148) opozarja, da povedek z imenskim delom blokira rabo deležja: **Той е шофьор, спазвайки дистанцията ‘On je šofer, upoštevajč razdaljo’.***

(masovno kulturo) in odražajoč se na masovni kulturi, jo poezija tudi sprejema, integrira vase’; (4) način – /.../ *славяните вече са асимилирали* /.../ *траки и романизуваното тракийско население, усвоявайки* елементи od kulturata, vярата и обичаите на траките ‘Slovani so že asimilirali Tračane in romanizirano tračansko prebivalstvo, sprejemajoč elemente tračanske kulture, vere in običajev’; (5) pogoј – Прикривайки политиката под формата на съдебна процедура, *ние можем да опорочим цялата идея за правосъдието* /.../ ‘prikrivajoč politiko pod obliko sodnega postopka, lahko očrnilo celotno idejo pravosodja’; (6) logična posledica – *Той повдигна ревера на сакото си, откривайки* някаква значка ‘dvignil je privih svojega suknjiča, odkrivajoč nekakšno značko’ (Leafgren 2011: 65–66; Gradinarova 2014: 68–70). O precejšnji pomenski fleksibilnost slovenskih deležij – sicer kot prevodnih ustreznic (pomensko in skladenjsko) različnih italijanskih zgradb – razpravlja T. Mikolič Južnič (2013: 87–90).

3.3 Po mnenju nekaterih avtorjev (Pärvev 1982: 383; Stefanova 2007: 225) naj bi bilo deležje (v polstavčnih zgradbah, tj. z določili in dopolnili) prisotno – kot slogovna obogatitev jezikovnih sredstev – predvsem v pisnem knjižnem jeziku. I. Gugulanova (2005: 143–144, 204) za 70. in 80. leta 20. stol. navaja rabo deležij v knjižnem jeziku, posebej tudi v publicistiki, pod vplivom medijev pa naj bi se povečevala njihova raba v leposlovju; v sodobni bolgarščini naj bi deležja postala nevtralna in zvrstno neodvisna jezikovna sredstva (ki jih zaznamuje bolj elastična in svobodna jezikovna norma).⁶ A. Gradinarova (2014: 70) opozarja na splošno nizko frekvenco bolgarskega deležja v drugi polovici 20. stol. Po E. A. Scattonu (1993: 216) so v bolgarščini deležijski polstavki omejeni na formalni (pisni in govorjeni) jezik, medtem ko raziskava J. Leafgrena (2011: 64) kaže, da jih je največ v strokovnem jeziku in parlamentarnih razpravah (od 8,5 % do 10,8 % vseh zgradb, ki bi lahko imele deležijsko realizacijo), sledijo leposlovje in novinarska besedila (od 2 do 3 %), v vsakodnevnih pogovorih ali v spletnih klepetalnicah pa jih skoraj ni (novejše raziskave mi niso bile dostopne). V slovenščini naj bi bila – po mnenju različnih avtorjev (prim. Mikolič Južnič 2013: 72) – raba deležij redka (starinska, nerodna), kar pa sodobne raziskave ne potrjujejo v celoti: po korpusnih raziskavah T. Mikolič Južnič (2012: 150–151; 2013: 78–80) deležij ni zanemarljivo malo v izvirnem leposlovju (464,1/500.000 pojavnic), manj jih je v prevedenem (240,3), sledijo t. i. splošni (pisni) jezik (115), znanstvena (57,7) ter strokovna (zakonodajna) besedila (46,7).

⁶ Za bolgarsko knjižnojezikovno stilistiko v drugi polovici 20. stol. so bila značilna priporočila, da se je treba pogosti rabi deležij izogibati (Gradinarova 2014: 64; prim. Martinova-Ivanova 2013: 7).

3.4 Med prevodnimi razpravami, ki vključujejo bolgarska deležja, naj opozorim – v skladu s pričujočo študijo – na slavistične. I. Vaseva (1969) v svoji analizi prevajanja ruskih deležij v bolgarščino navaja, da bolgarščina ne pozna deležij dov. vida, da so bolgarska deležja 10,5-krat (v leposlovju celo 26,5-krat) redkejša od ruskih in da je v bolgarskih prevodih deležij več kot v izvornih besedilih. Avtoričina analiza prevodnih možnosti ruskih deležij nedov. vida v književnih prevodih kaže, da prevladujejo odvisniki z veznikom *ќamo* (z načinovnim, časovnim, tudi vzročnim pomenom) in obliko glagola nedov. vida (41 %), ki jim sledijo priredne (vezalne) stavčne zveze z os. glagolsko obliko (23 %), deležja (10 %), druga sredstva z okoliščinskim pomenom (10 %), npr. predložne zveze, prislovni odvisniki in prislovi, ter – nazadnje – deležniki, pridevniki in prilastkovi odvisniki (prim. tudi Gradinarova 2014: 70–78).⁷ E. A. Scatton (1993: 231) omenja raziskavo, po kateri je zgolj 14 % ruskih deležijskih polstavkov bilo prevedenih z bolgarskimi polstavki, ostalim pa so ustrezali odvisniki. I. Gugulanova (2005: 200) izpostavlja redkejšo rabo bolgarskega deležja v primerjavi z visoko frekvenco in slogovno nevtralnostjo (sedanjih in preteklih) deležij v ruščini in poljščini. P. Martinova-Ivanova (2013) v analizi prevajanja ukrajinskih deležij v bolgarščino in obratno (le na podlagi enega bolgarskega in ukrajinskega romana ter njunih prevodov) ugotavlja, da se ukrajinska tri deležja (sedanje ter pretekli deležji nedov. in dov. vida) uporabljajo izrazito pogosteje kot bolgarska (razmerje 86 : 1). Bolgarskemu najbližje sedanje deležje (v ukrajinskem romanu je 321 zgledov) se sicer prevaja z bolgarskimi osebnimi glagolskimi oblikami v neodvisniških stavkih (42,7 %) in odvisnikih (31,5 %), sledijo različni deležniki, prislovi, izpusti, predložne zveze, da-zgradbe, zloženi povedki, besedne zveze in – omejeno – deležja, pridevniki in predlogi; redkim bolgarskim deležjem (v bolgarskem romanu je 7 zgledov) pa ustrezajo ukrajinsko sedanje deležje, odvisnik in izpust (Martinova-Ivanova 2013: 10–14).⁸ Izbrane raziskave v zvezi s slovenskimi deležji kažejo, da le redko prevajajo tujejezična deležja: v prevodih italijanskih leposlovnih besedil prevladujejo priredni in glavni stavki (52,6 %), sledijo raznovrstni odvisniki (20,6 %), izpusti in elipse (14,2 %) itn., medtem

⁷ Kot bolgarske ustreznice ruskih deležij dov. vida si sledijo (preddobnostni) odvisniki s *ќamo* (40 %), vezalne stavčne zveze (20 %), pretekli deležniki (22 %), predložne zveze, drugi prislovni odvisniki in prislovi (Vaseva 1969).

⁸ Bolgarske prevodne ustreznice ukrajinskih preteklih deležij dov. vida so predvsem osebne glagolske oblike v neodvisniških stavkih (46,8 %) in odvisnikih (32 %), manj pa različni deležniki (10,8 %), izpusti, predložne zveze, prislovi, da-zgradbe, zloženi povedki (imenski in glagolski), besedne zveze, povedkovi prilastki itn. Zelo redko ukrajinsko preteklo deležje nedov. vida pa se prevaja z odvisniki in pridevniki (Martinova-Ivanova 2013: 11).

ko je deležijskih zgradb komaj 2 % (Mikolič Južnič 2014: 41–45); v prevodih francoskega leposlovja je največ odvisniških ustreznic (66,9 %), sledijo prislovna določila (18,3 %), priredni stavki (6,6 %) itn., deležijskih polstavkov je 1,5 % (Mezeg 2014: 55–58).

4 Rezultati in analiza

V prvem delu so najprej po pomenskih kategorijah opredeljeni bolgarski deležijski polstavki; temu sledi analiza njihovih slovenskih ustreznic, in sicer glede na zgradbene in pomensko-funkcijske značilnosti ter glede na izhodiščne bolgarske polstavke. Na koncu so predstavljene še najpogostejše slovenske prevodne ustreznice po glavnih pomenskih kategorijah bolgarskih deležijskih polstavkov.

4.1 V analiziranih romanih je 477 deležijskih polstavkov (z razporeditvijo 35^{OH}, 14^{GG}, 7^{PV}, 104^{BD}, 317^{DD}),⁹ pri katerih je mogoče – na podlagi interpretacije razmerja med vsebinama nadrednega stavka in odvisnega polstavka (gre za t. i. vsebinsko izpeljavo; Panevová 2014: 184) – prepoznati raznovrstne okoliščinske pomene, ki se lahko razdelijo na enovite in mešane.

Med t. i. **enovitimi pomenskimi kategorijami**, pri katerih je interpretacija (okoliščinskega oz. prislovnega) pomenskega razmerja razmeroma jasna in homogena, se pojavljajo *čas* (121; 25,4 %), *način* (113; 23,7 %), *vzrok* (80; 16,8 %) in *posledica* (22; 4,6 %). V t. i. **mešane pomenske kategorije** pa so uvrščeni tisti polstavki, pri katerih je razmerje med vsebinama propozicij možno interpretirati na vsaj dva načina oz. pri katerih gre za prepletajoče heterogeno pomensko razmerje (prim. Gradinarova 2014: 69; Mikolič Južnič 2014: 35). Mešane pomenske kategorije vključujejo (po pogostosti) *čas-način* (83; 17,4 %), *čas-vzrok* (26; 5,4 %), *način-vzrok* (7; 1,5 %), *namen-posledica* (6; 1,2 %), *čas-pogoj* (5; 1 %), *način-posledica*, *način-namen*, *čas-način-vzrok* (po 3), *vzrok-pogoj* (2) ter *čas-dopustnost*, *način-dopustnost*, *čas-namen* (po 1).¹⁰

⁹ V vzorcu izrazito izstopa delež pojavnic v obsežnem *Tobaku* D. Dimitrova (dve tretjini), kar vpliva na nehomogenost vzorca; treba pa je poudariti, da bi bil vzorec podobno nehomogen tudi ob izključitvi teh zgledov, in sicer zaradi naključne prevlade deležij v enem od del. To omejitev, ki jo je treba upoštevati pri posplošitvah in rezultatih, bi lahko presegle analize na bolj enotnem in večjem korpusu besedil.

¹⁰ V absolutnem smislu je zaporedje pomenskih kategorij *čas*, *način*, *čas-način*, *vzrok*, *čas-vzrok*, *posledica*, *način-vzrok* itn. (za nadaljevanje zaporedja prim. pomensko mešane skupine polstavkov).

Deležijski polstavki izkazujejo veliko pomensko fleksibilnost (prim. Mikolič Južnič 2013: 90), ki je posledica različnih razmerij med vsebinama povezanih zgradb, sam polstavek pa ima v osnovi le razmerni (splošni) prislovno-predikacijski pomen – gre za odvisno spremljajočo predikacijo (kopredikativno zgradbo), ki je v določenem časovnem razmerju z nadredno in se (načeloma) pripisuje osebkju nadredne zgradbe. Obenem jo zaznamuje prislovnost (prim. glagolsko-prislovni značaj deležja) in odsotnost povezovalca, ki bi ekspliciral skladenjskopomensko razmerje (sama deležijska zgradba različnih okoliščinskih pomenov ne signalizira; prim. Grelj in Karlik 1998: 245). Z razumno skladenjskopomensko neeksplicitnostjo ali vsaj manjšo explicitnostjo so blizu predvsem brezvezniškimi (in vezalnim) medstavčnim prirednim zgradbam. O kompleksni interpretaciji vsebinskega razmerja med deležijskim polstavkom in nadrednim stavkom razpravlja tudi A. Mezeg (2014: 52).

4.2 Bolgarski deležijski polstavki so prevedeni na zelo različne načine, posamezne zgradbene možnosti pa se lahko uvrstijo v nekaj krovnih kategorij (prim. Mikolič Južnič 2014: 41–45; Mezeg 2014: 55–58).

Med prevodnimi ustreznici (477) je največ **stavčnoprirednih** zgradb (154; 32,3 %), med katerimi je daleč najpogostejše *vezalno* priredje (133; 27,9 %), sledijo *protivno* (13; 2,7 %), *posledično* (5; 1 %) in *vzročno* priredje (3; 0,6 %). Na drugem mestu so **stavčnopodredne** zgradbe (115; 24,1 %), in sicer *časovni* (59; 12,4 %), *namerni* (21; 4,4%), *oziralni* (10; 2,1 %), *primerjalni* (7; 1,5 %), *vzročni* in *načinovni* (po 6; 1,2 %), *posledični* (2; 0,4 %), *predmetni*, *pogojni*, *dopustni* in *povedkoprilastkov* odvisnik (po 1; 0,2 %). Sledijo **polstavčne** zgradbe (93; 19,5 %), ki se delijo na *deležijske* (86; 18 %) in *nedeležijske* (7; 1,5 %). Med **besednimi** in **besednozveznimi** ustreznici (57; 11,9 %) se pojavlja največ *predložnih zvez* (49; 10,3 %), mnogo manj je *prislovnih zvez* (4; 0,8 %), *prislovov* (3; 0,6 %) in *pridevniških zvez* (1; 0,2 %). Peto kategorijo po pogostosti predstavljajo **posebne stavčne zgradbe** (38; 8 %), med katere sodijo razdruženi *samostojni stavki* (32; 6,7 %) in posebne *spremenjene stavčne zgradbe* (6; 1,2 %). Zadnjo kategorijo predstavljajo **izpusti** (20; 4,2 %).¹¹

4.2.1 Med 154 **stavčnoprirednimi** ustreznici je izrazito največ *vezalnih* (133; 27,9 % vseh ustreznici), ki izhodiščno deležijsko vsebino (različna pomenska razmerja) pridružujejo (vezniško in brezvezniško) nadredni, jo predstavljajo kot skladenjskopomensko nevtrarno povezano dejanje – bodisi spremljajoče/soobstajajoče bodisi zaporedno (natančnejša pomenska opredelitev izhaja iz razmerja

¹¹ V ponazoritvah bolgarskemu zgledu (brez strani) sledita dobesedni prevod in prevodni zgled (s stranjo). – V opombah so prevodne ustreznice povezane (po pogostosti) z izhodiščinimi pomenskimi kategorijami bolgarskih polstavkov.

med vsebinama propozicij); prim. (1) za vezalnopriredne ustreznice bolgarskih polstavkov s pomeni (a) *čas*, (b) *čas-vzrok* in (c) *način-posledica*. Med prirednimi ustreznicami drugo mesto zasedajo »protivne« (13; 2,7 %), pri čemer je »protivnost« oz. razlikovalnost nevtralizirana – večinoma gre za časovno (istodobno, prim. *medtem pa*, *vmes pa*) ali posledično razmerje; prim. (2) za protivnopriredno ustreznico izhodiščno *posledičnega* polstavka. Posledično priredje (5; 1 %) večinoma ustreza izhodiščnim *vzročnim* deležijskim zvezam, prim. (3a), kar kaže na *transpozicijo* v prevodu (Fawcett 1997: 37), le enkrat pa izhodiščno *časovnemu* polstavku, prim. (3b). Vzročno priredje (3; 0,6 %) ustreza enakopomenskim izhodiščnim deležijskim zvezam, prim (4).¹²

- (1) (a) */.../ въздъхна режисьорът, чорлейки брада* (OH), dob. 'je vzdihnil režiser, praskajoč brado' – */.../ je vzdihnil režiser in se popraskal po bradi* (OH^S, 119); (b) *Баща му го залавяше яко в своята /.../ прегръдка и фъфлеше, хлипайки /.../* (PV), dob. 'oče ga je močno zagrabil v svoj objem in sesljal, ihteč' – *Oče ga je krepko stisnil v svoj objem /.../ ter hlipal in jecljal /.../* (PV^S, 53); (c) *Херакли се засмя, показвайки нечистите си изпочупени зъби* (DD), dob. 'Herakli se je zasmejalo, pokazujoč nečiste polomljene zobe' – *Herakli se je zasmejalo in pokazal svoje črne, polomljene zobe* (DD^S, 662).
- (2) *Светът на „Никотиана“ и Немския папирсен концерн се бе разпукал на отделни блокове и два от тях /.../ се бяха отърколили в пропастта, оставяйки зад себе си усещане на виновност и печал* (DD), dob. 'svet Nikotiane in Nemškega cigaretnega koncerna se je razpadel na ločene bloke in dva med njimi sta zdrknila v prepad, puščajoč za seboj občutek krivde in žalosti' – *Nikotiana in nemški konceren za cigarete sta razpadla v drobce in dva izmed njih /.../ sta zdrknila v prepad*, za njima pa je ostal občutek krivde in žalost (DD^S, 776).
- (3) (a) *Той замълча ттно, не знаейки какво да отговори* (DD), dob. 'neumno je obmolknil, ne vedoč, kaj naj odgovori' – Boris ni vedel, kaj naj ji odgovori, *zato je umolknil* (DD^S, 593); (b) *Болната продължаваше да мига безпомощно, съзнавайки смъртно неспособността си да разсъждава /.../* (DD), dob. 'bolnica je še naprej nebolgljeno mežikala, žalostno se zavedajoč svoje nesposobnosti, da bi razmišljala' – Bolnica je nejasno čutila, da ne more razmišljati, *zato je nebolgljeno zamežikala /.../* (DD^S, 275).
- (4) */.../ каза тя със свито гърло, очаквайки мигновения присмех на Наско Нето* (OH), dob. 'je rekla s stisnjenim grlom, pričakujoč takojšnji posmeh Naska Neta' – */.../ je dejala in nekaj jo je stisnilo v grlu*, kajti pričakovala je, da se ji bo Nasko Ne začel posmehovati (OH^S, 58).

¹² Vezalno priredje se kot najpogostejša prevodna možnost pojavlja v kategorijah *način-posledica* (3/3; 100%), *posledica* (12/22; 54,5 %), *čas-način* (35/83; 42,2 %), *čas-vzrok* (8/26; 30,8 %), *način* (30/113; 26,5 %) in kot ena od sedmih enakovrednih pri *načinovno-vzročnih* polstavkih (1/7; 14,3 %); v kategoriji *čas* (36/121; 29,7 %) je druga najpogostejša ustreznica; prim. še *vzrok* (8/80; 10 %). Protivno priredje v nobeni od kategorij ne sodi med najpogostejše prevodne možnosti: *posledica* (2/22; 9,1 %), *čas* (6/121; 4,9 %), *čas-način* (3/83; 3,6 %) in *način* (2/113; 1,8 %). Podobno velja za posledično, prim. *vzrok* (4/80; 5 %) in *čas* (1/121; 0,8 %), in vzročno priredje, prim. *vzrok* (3/80; 3,7 %).

4.2.2 Med 115 **stavčnopodrednimi** ustreznici je največ **časovnih odvisnikov** (59; 12,4 % vseh ustreznici), ki se pomensko deloma prekrivajo z izhodiščnimi polstavki (prim. časovne kategorije), deloma pa v prevod vnašajo spremenjeno pomensko interpretacijo, prim. (5) za časovno odvisniško ustreznico bolgarskih deležijskih zgradb s pomeni (a) *čas-način-vzrok* in (b) *vzrok-pogoj*. Namerni odvisniki (21; 4,4 %) večinoma ustrezajo *vzročnemu* oz. *časovno-vzročnemu* izhodiščnemu razmerju, medtem ko izhodiščno *namernemu* (vsaj deloma) razmerju ustreza manj zgledov (a so v tem okviru med najpogostejšimi ustreznici); prim. (6) za ustreznici deležijskih zgradb s pomenoma (a) *način-namen* in (b) *čas-namen*. Oziralni odvisniki (10; 2,1 %) večinoma nastopajo – funkcijsko – v vlogi prilastka, ki lastnostno opredeljuje ali uvaja dopolnilno (spremljajočo) informacijo; večinoma je povezovalno sredstvo oziralnik *ki*, enkrat se pojavita tudi *kateri* in absolutni *kar* (ki kaže na neprilastkovno razmerje, podobno vezalnemu). Oziralno-prilastkovi odvisniki prevajajo pomensko različne deležijske polstavke; prim. (7) za ustreznico *namerno-posledičnega* polstavka. Primerjalni odvisniki (7; 1,5 %), ki so kot lastnostni sorodni pravim načinovnim (prim. Toporišič 2004: 641–642), se pomensko večinoma oddaljujejo od izhodiščnih polstavkov, prim. (8) za primerjalno odvisniško ustreznico *vzročnega* polstavka. Vsi vzročni odvisniki (6; 1,2 %) so prevodne ustreznice deležijskih polstavkov z *vzročnim* pomenom, lahko tudi v smislu *vzročnega* odtenka, ki sooblikuje mešano razmerje, prim. (9a) za ustreznico *vzročno-pogojnega* izhodiščnega polstavka. Enako pogosti načinovni odvisniki ustrezajo *načinovnim* bolgarskim polstavkom, prim. (9b) za ustreznico *načinovno-vzročnega* polstavka.¹³

¹³ Časovni odv. so najpogostejša ustreznica v kategorijah *čas-način-vzrok* (edina – 3/3; 100 %), *vzrok-pogoj* (1/2; 50 %), *čas-pogoj* (2/5; 40 %), *čas* (42/121; 34,7 %), *način-vzrok* (1/7; 14,3 %), druga po pogostosti pa v *čas-vzrok* (5/26; 19,2 %); v kategorijah *čas-način* (4/83; 4,8 %) in *način* (1/113; 0,9 %) gre za manj pogosto prevodno možnost. Namerni odv. so edina ustreznica v redkejših (po številu zgledov) kategorijah *način-namen* (3/3; 100 %) in *čas-namen* (1/1; 100 %), druga po pogostosti pa v kategorijah *vzrok* (14/80; 17,5 %) in *namen-posledica* (1/6; 16,7 %); prim. še *čas-vzrok* (2/26; 7,7 %). Oziralni odv. sodijo med najpogostejše ustreznice v šibkejših (po številu zgledov) kategorijah *način-vzrok* (sedem enakovrednih ustreznici – 14,3 %) in *namen-posledica* (1/6; 16,7 %), pri pomenih *vzrok* (3/80; 3,7 %), *način* (2/113; 1,8 %), *čas* (2/121; 1,6 %), *čas-način* (1/83; 1,2 %) pa so manj pogoste ustreznice. Primerjalni odv. so pogostejša prevodna ustreznica le v kategoriji *način-vzrok* (sedem enakovrednih ustreznici – 1/7; 14,3 %), prim. še *vzrok* (5/80; 6,2 %) in *čas* (1/121; 0,8 %). Vzročni odv. se kot najpogostejša ustreznica pojavljajo v redko zastopanih kategorijah *vzrok-pogoj* (1/2; 50 %) in *način-vzrok* (sedem enakovrednih ustreznici – 1/7; 14,3 %), kot manj pogosta pa v kategoriji *vzrok* (4/80; 5 %). Načinovni odv. so pogostejša ustreznica (ena od sedmih enakovrednih) le v kategoriji *način-vzrok* (1/7; 14,3 %); prim. še *način* (4/113; 3,5 %) in *čas-način* (1/83; 1,2 %).

- (5) (a) *На събранието казах, че нарушавайки законите на природата, човек рискува собственото си съществуване* (PV), dob. 'na sestanku sem rekel, da kršeč naravne zakone človek riskira lasten obstoj' – *Na sestanku sem rekel, da človek, ko deluje proti naravnim zakonom, tvega svoj obstoj* (PV^S, 377); (b) *Съобщавайки лично на шаба за откритието си, той хем спасяваше Фани, хем получаваше наградата пръв да лети към Марс* (OH), dob. 'sporočajoč osebno štabu svoje odkritje, bi rešil Fani in dobil nagrado, da lahko prvi leti na Mars' – *Ko bo osebno sporočil štabu svoje odkritje, bo Fani rešil in dobil za nagrado prvi polet na Mars* (OH^S, 109).
- (6) (a) *Димана подpira брадичка на ръката си, изтъквайки напред изящните си пръсти* (BD), dob. 'Dimana podpira bradico s svojo roko, izpostavljaoč naprej elegantne prste' – *Dimana si podpira bradico z roko, da je videti, kako lepi so njeni prsti* (BD^S, 220); (b) *Скривайки удивлението си, тя понума /.../* (DD), dob. 'skrivajoč svoje začudenje, je vprašala' – *Da bi prikrila svoje prijetno presenečenje, je vprašala /.../* (DD^S, 834).
- (7) *Лина /.../ писна с нетърпим глас и се замули зад завеската при закачалките, надзъргайки любопитно оттам да не izpusne нещо* (BD), dob. 'Lina je pisnila z nestrpnim glasom in se skrila za zaveso pri obešalnikih, kukajoč radovedno od tam, da ne bi česa izpustila' – *Lina /.../ je nestrpno kriknila in se skrila za zaveso pri obešalniku, izza katere je radovedno kukala, da ji ne bi kaj ušlo* (BD^S, 27).
- (8) *Костов погледна германеца, искайки да разбере впечатлението му* (DD), dob. 'Kostov je pogledal Nemca, želeč razumeti njegov vtis' – *Kostov je pogledal Nemca, kakor bi hotel prebrati njegove misli* (DD^S, 670).
- (9) (a) *Ще го обидиш и озлобиш, изравнявайки него, чистия, със себе си, подозирания* (BV), dob. 'užalila ga boš in razburila, izenačujoč ga, čistega, s samo seboj, sumljivo' – *Užaljen in ogorčen bo, ker ga, čistega, kot je, enačiš s seboj, ki si sumljiva* (BD^S, 427); (b) *Веднъж Павел се върна да ѝ подаде ръка, но тя се изправи сама, отказвайки помощта му* (DD), dob. 'naenkrat se je Pavel vrnil, da bi ji podal roko, toda ona je vstala sama, odklanjajoč njegovo pomoč' – *Ko ji je Pavel ponudil roko, je sama vstala, ne da bi sprejela njegovo pomoč* (DD^S, 556).

Med najredkejšimi odvisniškimi možnostmi se pojavljata posledična odvisnika (0,4 %), ki ustrezata *posledičnim* deležijskim zgradbam, prim. (10). S posameznimi zgledi (0,2 %) so izpričani predmetni odvisnik z izrazitim vzročnim pomenom (ob povedku *biti žal*), ki prevaja *časovno-vzročni* deležijski polstavek, prim. (11a); pogojni odvisnik kot prevodna ustreznica *časovno-pogojnega* polstavka, prim. (11b); dopustni odvisnik kot ustreznica *načinovno-dopustnega* polstavka, prim. (11c); povedkovoprilastkov odvisnik, ki ustreza *načinovni* deležijski zgradbi (značilnost osebka), prim. (11č).¹⁴

¹⁴ Posledična odv. sta manj pogosti ustreznici v kategoriji *posledica* (2/22; 9 %). S posameznimi zgledi izpričani odvisniki so večinoma manj pogoste ustreznice izhodiščnih deležijskih zgradb: predmetni odv. – *čas-vzrok* (1/26; 3,4 %); pogojni odv. – *čas-pogoj* (1/5; 20%); povedkovoprilastkov odv. – *način* (1/113; 0,8 %). Dopustni odv. je edina prevodna možnost v kategoriji *način-dopustnost* (1/1; 100 %).

- (10) *Дори познатите брадати вицове /.../ прозвучаваха свежо /.../, предизвиквайки взривен смях (BD), dob. ‘celo znani bradati vici so zveneli sveže, vzbujajoč glasen smeh’ – *Celo če je pripovedoval že znane stare dov tipe /.../, so delovali sveže /.../, da so vzbujali glasen smeh (BD^S, 285).**
- (11) (a) */.../ и тя се разкайваше, мислейки със съжаление за печалните борове в Чамкория и за хладните звезди (DD), dob. ‘tudi ona se je kesala, misleč z obžalovanjem na žalostne bore v Čamkoriji in na hladne zvezde’ – /.../ in zdaj ji je bilo žal, da je zapustila otožne bore v Čamkoriji in hladne zvezde (DD^S, 589); (b) *Така че, изхождайки от тия мисли, не е трудно човек да стигне до заключението, че досегааният метод /.../ е твърде опасен (PV), dob. ‘tako da, izhajajoč iz te misli, ni težko, da človek pride do sklepa, da je dosedanja metoda precej nevarna’ – Če nam je ta misel iztočnica, človek kaj lahko pride do sklepa, da je sedanja metoda /.../ na vsotoč nevarna (PV^S, 228); (c) *Разделиха се с досада, симулирайки приятелски грижи един за друг (DD), dob. ‘ločili so se z naveličanjem, simulirajoč prijateljske skrbi drug za drugega’ – *Ločili so se naveličani drug drugega, čeprav so se delali, kakor da so drug za drugega prijateljsko zaskrbljeni (DD^S, 811); (č) *Неочаквано от далечината се зададе Сашио Кобалтовия юмрук със зелената си риза на квадрат, вдигайки облаци прах (OH), dob. ‘nepričakovano se je v daljavi pokazal Saša Kobaltna pest z zeleno karirasto srjaco, dvigajoč oblake prahu’ – *Naenkrat je od daleč zagledala Sašo Kobaltno pest v zeleni karirasti srjaci, kako teče in dviga velikanski oblak prahu (OH^S, 29).******

4.2.3 Polstavčne ustreznice so tudi razmeroma pogoste (93), sploh deležijske (86; 18 % vseh ustreznice) – gre za drugo najpogostejšo prevodno možnost, ki se zgradbeno in pomensko-funkcijsko približujejo jezikovnemu sredstvu v izvorniku; po pogostosti deležja kot prevodne ustreznice se analizirani bolgarski prevodi ločijo od italijanskih ali francoskih, v katerih je deležje znatno redkejšo – npr. T. Mikolič Južnič (2014: 37–46) je v analizi slovenskih prevodov sodobnih italijanskih prozskih del (7 del, 2136 deležij) zasledila 2 % deležijskih ustreznice, A. Mezeg (2014: 54–61) pa jih je v prevodih iz francoščine (12 del, 257 deležijskih polstavkov) našla zgolj 1,5 %. Rezultat morda kaže na večjo (tudi slogovno) prekrivnost deležijskih zgradb v bolgarščini in slovenščini. Prim. (12) za deležijske polstavke kot ustreznice bolgarskih polstavkov s pomenom (a) *čas-pogoj* in (b) *vzrok*. Redkejši so nedeležijski polstavki (7; 1,5 %) z deležniškim (4), pridevniškim (2) ali prislovnim (1) predikacijskim jedrom, njihova vloga pa je prilastkovna ali povedkovoprilastkovna, prim. (13) za ustreznico izhodiščnega *časovno-vzročnega* polstavka.¹⁵

¹⁵ Deležijski polstavki so najpogostejša ustreznica v pomenskih skupinah *čas-pogoj* (2/5; 40 %), *namen-posledica* (2/6; 33 %), *vzrok* (21/80; 26,2 %) in *način-vzrok* (ena od sedmih enakovrednih možnosti – 1/7; 14,3 %); druga najpogostejša ustreznica so v kategorijah *način* (29/113; 25,7 %), *čas-način* (12/83; 14,4 %), *posledica* (3/22; 13,6 %); prim. še *čas-vzrok* (3/26; 11,5 %), *čas* (13/121; 10,7 %). Nedeležijski polstavki so v vseh

- (12) (a) Връщайки се назад от днешния клозет през английския closet, ще стигнем до латинското *claudio, clausis* /.../ (GG) – Врачајоџ се v preteklost od današnjega stranišča prek angleškega closet, *bomo prispeli do latinskega claudio, clausis* /.../ (GG^S, 40); (b) /.../ уверу Виктор Ефимич, съзнавайки vsичката важност на поръчката (DD), dob. 'je zagotovil Viktor Efimič, zavedajoč se vse pomembnosti naročila' – /.../ je zatr dil Viktor Efimič, dobro zavedajoč se pomembnosti naročila (DD^S, 458).
- (13) Само слънцето и морето сияеха все така тихо, спокойно и ослепително, оставайки безстрастни към тревогите на хората (DD), dob. 'samo sonce in morje sta sijali тихо, spokojno in zaslepljujoče, ostajajoč ravnodušni do človeških skrbi' – *Samo sonce in morje je blestelo тихо, mirno in zaslepljujoče kakor prej*, nedovzetno za človeške skrbi (DD^S, 495).

4.2.4 Besedne in besednozvezne ustreznice (57) v veliki večini sestavljajo prislovnodoločilne predložne zveze (49; 10,3 % vseh ustreznic), med katerimi najdemo načinovne (z dodatnim spremstvenim, sredstvenim, oziralnim pomenom), krajevne in časovne, vzročne in posledične; predložne zveze pogosto pomensko ustrezajo izhodiščnemu polstavku, včasih pa se od njega tudi oddaljujejo, prim. (14) za zvezi, ki ustrežata deležniškima zgradbama s pomenoma (a) *način* in (b) *čas*. Štiri prislovne zveze (0,8 %) s časovnim, časovno-krajevnim oz. načinovnim pomenom načeloma ohranjajo izhodiščni pomensko-funkcijski okvir, prim. (15a) za ustreznico *časovno-dopustnega* bolgarskega polstavka, podobno pa velja tudi za tri načinovne prislove (0,6 %), ki prevajajo bolgarske *načinovne* polstavke, prim. (15b). Povedkovoprilastkova pridevniška zveza (značilnostna opredelitev osebk) ustreza izhodiščni *časovno-načinovni* deležijski zvezi, prim.¹⁶

- (14) (a) Прайбихи, които довършваше изчисления, работейки със сметачна машина (DD), dob. 'Preibisch, ki je zaključeval račune, delajoč z računskim strojem' – *Zdaj je bil v njej Preibisch, ki je /.../ zaključeval neke račune* na računskem stroju (DD^S, 607); (b) Той харесваше само /.../ жени, на които се любуваше всяка седмица, посещавайки американски филми (DD), dob. 'imel je rad samo ženske, ki jih je občudoval vsak teden, obiskujoč ameriške filme' – *Všič so mu bile samo /.../ ženske, ki si jih je enkrat na teden ogledoval* v ameriških filmih (DD^S, 365).

kategorijah izhodiščnih deležijskih polstavkov manj pogosta prevodna možnost, prim. *čas* (3/121; 2,5 %), *vzrok* (2/80; 2,5 %), *čas-vzrok* (1/26; 1,9%) in *način* (1/113; 0,9 %).

¹⁶ Predložne zveze so druga najpogostejša prevodna možnost v kategoriji *čas-način* (12/83; 14,4 %); prim. še *način* (22/113; 19,5%), *čas-vzrok* (3/26; 11,5 %), *vzrok* (5/80; 6,2 %), *čas* (6/121; 4,9 %) in *posledica* (1/22; 4,5 %). Prislovne zveze so edina ustreznica v kategoriji *čas-dopustnost* (1/1; 100 %); gre sicer za redko prevodno možnost, prim. *čas* (1/121; 0,8 %) in *način* (2/113; 1,8 %). Prislovi so manj pogosta prevodna ustreznica *načinovnih* polstavkov (3/113; 2,6 %); podobno velja za pridevniško zvezo v kategoriji *čas-način* (1/83; 1,2 %).

- (15) (a) *Имаш вид на човек, който и вървейки, работи усилено* (BD), dob. 'imaš videz človeka, ki tudi hodeč naporno dela' – *Videti si kakor človek, ki tudi tedaj, ko hodi, naporno dela* (BD^S, 330); (b) *Вървейки бавно, Лила стигна неусетно до езерото /.../* (DD), dob. 'počasi hodeč, je Lila neopazno prišla do jezera' – *Lila je počasi prišla do ribnika /.../* (DD^S, 260).
- (16) *В продължение на няколко секунди, изпитвайки щастие, горест и мъка, тя отговаряше несъзнателно на целувките му* (DD), dob. 'v teku nekaj sekund je, čuteč srečo, bridkost in bolečino, nezavedno odgovarjala na njegove poljube' – *Nekaj sekund je srečna, presunjena in obupana nezavedno odgovarjala na njegove poljube* (DD^S, 210).

4.2.5 Najpogostejša **posebna stavčna zgradba** (38) so **razdruženi samostojni stavki** (32; 6,7 % vseh ustreznice) – izhodiščna stavčno-polstavčna zgradba je razbita na dve samostojni stavčni (prim. Toporišič 2004: 490), njuno medsebojno razmerje pa je podobno vezalnemu, prim. (17) za ustreznico *posledičnega* polstavka. Drugačne so **spremenjene stavčne zgradbe** (6; 1,2 %), ki vsebujejo pretvorbo polstavka v glavni stavek (z odvisnikom, ki ustreza izhodiščni nadredni zgradbi) ali pretvorbo deležja v povedek glavnega stavka, prim. (18) za prevod izhodiščne zveze s *časovno-načinovnim* polstavkom.¹⁷

- (17) *Директорът остана сам, изпитвайки неясно чувство на тъга, на горчивина и неудовлетвореност /.../* (DD), dob. 'direktor je ostal sam, čuteč nejasno občutje otožnosti, grenkobe in nezadovoljstva' – *Direktor je ostal sam*. Obšlo ga je glavno čustvo nezadovoljstva /.../ (DD^S, 178).
- (18) *Едва съдържайки сълзите си, тя тръгна към изхода* (OH), dob. 'komaj zadržujoč solze, je krenila k izhodu' – *Le s težavo je zadrževala solze, ko je odhajala* (OH^S, 38).

4.2.6 V prevodu je bilo **izpuščenih** 20 (4,2 %) deležijskih polstavkov, ki sodijo v različne pomenske kategorije,¹⁸ prim. (19) z izpustoma (a) *časovno-vzročnega* in (b) *namerno-posledičnega* polstavka (v prvem primeru gre za opustitev večjega besedilnega dela).

¹⁷ Samostojni stavki so redkejšje prevodne ustreznice bolgarskih deležijskih zgradb s pomenom *čas-način* (11/83; 13,2 %), *posledica* (2/22; 9,1 %), *vzrok* (6/80; 7,5 %), *način* (7/113; 6,2 %), *čas* (5/121; 4,1 %), *čas-vzrok* (1/26; 3,8 %). Posebne **spremenjene stavčne zgradbe** so redkejšje ustreznice polstavkov s pomeni *čas-vzrok* (1/26; 3,8 %), *način* (4/113; 3,5 %) in *čas-način* (1/83; 1,2 %).

¹⁸ **Izpusti** so večinoma redkejšja prevodna možnost, prim. *vzrok* (5/80; 6,2 %), *način* (5/113; 4,4 %), *čas* (5/121; 4,1 %), *čas-vzrok* (1/26; 3,8 %) in *čas-način* (2/83; 2,4 %); izjema je kategorija *namen-posledica* (2/6; 33 %).

- (19) (a) *Човек гледаше с изумление шарките му, мъчейки се* da odkrije загаđychnata ideja v тях /.../ (DD), dob. 'človek je začudeno gledal vzorce, trudeč se, da bi v njih odkril skrivnostno idejo'; (b) *Главният асистент беше излязъл за малко и студентите, използвайки* отсъствието му, почнаха да се гонят между масите (DD), dob. 'glavni asistent je stopil ven za trenutek in študenti, izkoriščajoč njegovo odsotnost, so se začeli poditi med mizami' – *Glavni asistent je za kratek čas odšel iz predavalnice in študentje Ø so se začeli poditi med mizami* (DD^S, 113).

Med 477 prevodnimi ustreznici bolgarskih deležijskih polstavkov prevladujejo t. i. oblikoslovno-skladenjske razširitve – prevodne ustreznice, ki so oblikoskladenjsko bolj eksplicitne oz. bolj transparentne od prevodnih enot, kar pomeni, da so pomenske sestavine prevodnih enot v prevodu izražene z večjim številom oblikoskladenjskih sredstev kot v izvorniku; prim. stavčne prevode angleških polstavčnih zgradb (z neos. glagolskimi oblikami; Milojević Sheppard 1997a: 59–60).¹⁹ Tovrstnih razširitev izhodiščnih zgradb je za slabi dve tretjini (307; 64,4 %), prim. **stavčnopriredne**, **stavčnoporedne** in **posebne stavčne** zgradbe. Slaba petina (93; 19,5 %) prevodnih zgradb načeloma ohranja oblikoskladenjsko kompleksnost, prim. **polstavčne** ustreznice, medtem ko je oblikoslovno-skladenjskih redukcij (prim. **besedne** ali **besednozvezne** ustreznice), ki so oblikoskladenjsko manj eksplicitne oz. manj transparente od izhodiščnih zgradb (Milojević Sheppard 1997a: 64), manj – 57 oz. 11,9 %. Najmanj je **izpustov** (20; 4,2 %).

Raven izhodiščne eksplicitnosti (oz. neeksplicitnosti) skladenjskopomenskega razmerja med nadrednim stavkom in odvisnim polstavkom – gre za pomensko razmerje med dvema skladenjskima zgradbama – se ohranja v **polstavčnih**, predvsem *deležijskih* ustreznica; neeksplicitno skladenjskopomensko razmerje zaznamuje tudi (vezniško in brezvezniško) *vezalno* in **posebne stavčne zgradbe** – čeprav predstavljajo oblikoslovno-skladenjske razširitve, je mogoče tem zgradbam določiti priredno (povezovalno) razmerje, natančnejša pomenska opredelitev pa je rezultat interpretacije razmerja med vsebinama propozicij (prim. Mezeg 2014: 52). Do večje skladenjskopomenske eksplicitacije oz. jasnejše zastopanosti izhodiščnih (impliciranih) skladenjskopomenskih značilnosti (jasnejša skladenjska in pomenska vloga; prim. Fawcett 1997: 100; Milojević Sheppard 1997b: 101; Mezeg 2014: 53) prihaja v primeru *protivnega*, *posledičnega* in *vzročnega priredja* in **stavčnoporednih** zgradb. Skladenjska in pomenska vloga **besednih** in **besednozveznih** ustreznic v nadrednih zgradbah je prav tako določljiva bolj eksplicitno, pa čeprav gre za reducirane zgradbe.

¹⁹ Pogosto se razširjajo prilastki (besednozvezna določila) in prislovna določila (stavčnofunkcijsko) ter polstavki (neosebnoaglagski ter brezglagski), ki so posledica stavčne redukcije (Milojević Sheppard 1997a: 61, 64; 1997b: 100).

Prislovnodoločilna oz. povedkovoprilastkovna funkcija izhodiščnih deležijskih polstavkov se ohranja v večini **stavčnopodrednih** (izjema so oziralni in predmetni odvisniki), **polstavčnih** ter **besednih** in **besednozveznih** ustreznice (v manjši meri nastopajo tudi kot prilastki); **stavčnopriredne**, **posebne stavčne** in **izpustne** možnosti se skladenjskofunkcijsko oddaljujejo od izhodiščnih deležijskih zgradb.

V prevodu prihaja tudi do vsebinskih pomenskih odmikov od izhodiščnega besedila – od izhodiščnih deležijskih zgradb se največkrat oddaljijo *protivno* in *posledično* priredje, *primerjalni*, *namerni*, *časovni* in *oziralni* odvisniki, *predložne zveze* ter *nedeležijski polstavki*, ki pogosto kažejo na drugačna pomenska razmerja kot izhodiščni polstavki. Raznolikim izhodiščnim pomenom ustrezajo skladenjskopomensko ekstenzivni *vezalno* priredje ter *posebne stavčne zgradbe*. Ostale prevodne ustreznice načeloma ohranjajo izhodiščne pomenske značilnosti, prim. *vzročne* priredne in podredne zgradbe, *predmetni* odvisnik z vzročnim pomenom in *povedkovoprilastkov* odvisnik z načinovnim pomenom, *pogojni*, *posledični*, *načinovni* in *dopustni* odvisniki, *načinovni prislovi*, *prislovne zveze* s časovnim in načinovnim pomenom ter *pridevniška* zveza z lastnostnim pomenom. Slovenski *deležijski polstavki* pomensko ustrezajo svojim izhodiščnim zgradbam, ki izkazujejo pomene *način*, *vzrok*, *čas*, *čas-način*, *posledica*, *čas-vzrok*, *čas-pogoj*, *namen-posledica* in *način-vzrok*.

4.3 Analizo zaključuje povzemalni pregled prevodnih ustreznice bolgarskih polstavkov po glavnih pomenskih kategorijah, prim. *čas*, *način*, *čas-način*, *vzrok*, *čas-vzrok* in *posledica*, ki predstavljajo dobrih 93 % vseh zgradb v izvorniku (upoštevane so zgolj ustreznice z več kot 5 pojavnicami na kategorijo).

Časovni polstavki (121) so največkrat prevedeni s *časovnimi odvisniki* (42), sledijo *vezalno povezani stavki* (36), *deležijski polstavki* (13), *protivno povezani stavki* in *načinovne*, *krajevne* (in *časovne*) *predložne zveze* (po 6), *razdruženi stavki* in *izpusti* (po 5). **Načinovnim** polstavkom (113) večinoma ustrezajo *vezalno povezani stavki* (30), *deležijski polstavki* (29), *načinovne* in *krajevne predložne zveze* (22), *razdruženi stavki* (7) in *izpusti* (5). **Časovno-načinovni** polstavki (83) se pogosto prevajajo *vezalno povezanimi stavki* (35), *načinovnimi*, *krajevnimi* (in *časovnimi*) *predložnimi zvezami* in *deležijskimi polstavki* (po 12), *razdruženimi stavki* (11). **Vzorčnim** polstavkom (80) ustrezajo predvsem *deležijski polstavki* (21), *namerni odvisniki* (14), *vezalno povezani stavki* (8), *razdruženi samostojni stavki* (6), *primerjalni odvisniki*, *vzročne predložne zveze* in *izpusti* (po 5). **Časovno-vzročni** deležijski polstavki (26) so največkrat prevedeni z *vezalno povezanimi stavki* (8) in *časovnimi odvisniki* (5). **Posledičnim** polstavkom (22) pa v prevodu večinoma ustrezajo *vezalno povezani stavki* (12).

V vseh pomenskih kategorijah se med prevodnimi možnostmi (nadpisana številka označuje vrstni red ustreznice po pogostosti v kategoriji) pojavljajo *vezalno povezani stavki* (čas², način¹, čas-način¹, vzrok³, čas-vzrok¹, posledica¹), v štirih kategorijah *deležijski polstavki* (čas³, način², čas-način³, vzrok¹), *razdruženi stavki* (čas⁶, način⁴, čas-način⁴, vzrok⁴) in različne *predložne zveze* (čas⁵, način³, čas-način², vzrok⁵), v treh *izpusti* (čas⁷, način⁵, vzrok⁵), v dveh *časovni odvisniki* (čas¹, čas-vzrok²), v zgolj eni *primerjalni* (vzrok⁵) in *namerni odvisniki* (vzrok²) ter *protivno povezani stavki* (čas⁴).

5. Sklep

V analiziranih bolgarskih književnih delih (za problematiko vzorca glej op. 9) se pojavlja 477 deležijskih polstavkov, ki kažejo na raznovrstna pomenska razmerja. To je posledica njihove skladenjskopomenske neeksplicitnosti oz. ekstenzivnosti (gre za odvisne spremljajoče predikacijske zgradbe s splošnim prislovnim pomenom), ki jo natančneje opredeljuje šele razmerje med vsebinama nadredne in odvisne zgradbe (kompleksnost razmerja se odraža tudi v prehodnih pomenskih odtenkih). Najbolje zastopane pomenske kategorije so *čas*, *način*, *čas-način*, *vzrok*, *čas-vzrok*, *posledica* (manj pogoste so *način-vzrok*, *namen-posledica*, *čas-pogoj*, *način-posledica*, *način-namen*, *čas-način-vzrok*, *vzrok-pogoj*, *čas-dopustnost*, *način-dopustnost*, *čas-namen*).

Med prevodnimi ustreznici bolgarskih deležijskih polstavkov prevladujejo t. i. oblikoslovno-skladenjske razširitve – ustreznice, ki so oblikoskladenjsko bolj eksplicitne od prevodnih enot, prim. **stavčnopriredne** (32,3 %; 4 tipi priredij), **stavčnopodredne** (24,1 %; 11 tipov odvisnikov) in **posebne stavčne zgradbe** (8 %; 2 podtipa). Tem sledijo **polstavčne** zgradbe (19,5 %; 2 podtipa) s podobno ravno skladenjske eksplicitnosti, oblikovno-skladenjsko reducirane **besedne** in **besedozvezne** ustreznice (11,9 %; 4 podtipi) in **izpusti** (4,2 %). Med posameznimi prevodnimi zgradbami prevladujejo *vezalno povezani stavki* (27,9 %), *deležijski polstavki* (18 %), *časovni odvisniki* (12,4 %), *predložne zveze* (10,3 %) in *razdruženi samostojni stavki* (6,7 %).

Skladenjskopomensko razmerje med ustreznici izhodiščnih nadrednih in polstavčnih zgradb je najmanj eksplicitno izraženo v **polstavčnih** ter – kljub oblikoslovno-skladenjski razširitvi – nekaterih **stavčnoprirednih** (*vezalno priredje*) in **posebnih stavčnih zgradbah** (pribl. 55 %); v teh primerih je skladenjskopomensko razmerje treba natančneje interpretirati glede na vsebino povezanih zgradb. Jasnejša skladenjskofunkcijska in pomenska vloga zaznamuje *posledično* in *vzročno priredje*, **stavčnopodredne** zgradbe in – kljub reduciranosti – **besedne**

in **besednozvezne** ustreznice. **Stavčnopriredne** in **posebne stavčne zgradbe** se skladenjskofunkcijsko od izhodiščnih polstavkov oddaljujejo, medtem ko se izhodiščna prislovnodoločilna oz. povedkovoprilastkovna funkcija ohranja v večini **stavčnopodrednih, polstavčnih in besednih** oz. **besednozveznih** ustreznici.

Do vsebinskih pomenskih odklikov od izhodiščnih deležijskih zgradb prihaja v *protivnem* in *posledičnem* priredju, *primerjalnih, namernih, časovnih* in *oziralnih* odvisnikih, *predložnih zvezah* ter *nedeležijskih polstavkih*, medtem ko izhodiščne pomenske značilnosti ohranjajo *vzročne* večstavčne zgradbe, *predmetni* in *povedkovoprilastkov* odvisnik z vzročnim oz. načinovnim pomenom, *pogojni, posledični, načinovni* in *dopustni* odvisniki, načinovni *prislovi, prislovne zveze* s časovnim in načinovnim pomenom ter *pridevniška* zveza z lastnostnim pomenom. Raznolikim izhodiščnim pomenom ustrezajo skladenjskopomensko ekstenzivni *vezalno* priredje in *posebne stavčne zgradbe*. Slovenski *deležijski polstavki* se pomensko načeloma prekrivajo z izhodiščnimi bolgarskimi polstavki, prim. pomene *način, vzrok, čas, čas-način, posledica, čas-vzrok, čas-pogoj, namen-posledica* in *način-vzrok*.

Opravljen analiza v zvezi z bolgarskimi deležijskimi polstavki je pokazala izjemno dinamično in raznovrstno prevodno sliko, v kateri – kljub prevladi drugih sredstev – posebno mesto (kot druga najpogostejša ustreznica) zasedajo slovenski deležijski polstavki. Zaenkrat odprta (glede na omejitve pričujoče razprave) ostajajo vprašanja o časovno-vidskih in položajnih značilnostih izhodiščnih in prevodnih zgradb, tendencah posameznih prevajalcev in stanju v različnih funkcijskih zvrsteh, na katera bo treba odgovoriti v prihodnosti.

Viri

- Димов, Димитър. 1951. *Тютюн*. София: Труд (DD). <https://chitanka.info>.
 Dimov, Dimitr. 1966. *Tobak*. Prev. Katja Špur. Ljubljana: CZ (DD^S).
 Димитрова, Блага. 1965. *Пътуване към себе си*. София: Български писател (BD). <https://chitanka.info>.
 Dimitrova, Blaga. 1971. *Na poti k sebi*. Prev. Katja Špur. Ljubljana: DZS (BD^S).
 Господинов, Георги. 1999. *Естествен роман*. София: Корпорация Развитие (GG). www.slovo.bg.
 Gospodinov, Georgi. 2005. *Naravni roman*. Prev. Borut Omerzel. Ljubljana: Študentska založba (GG^S).
 Хаим, Оливер. 1963. *Федерация на династронавтите*. София: Народна младеж (OH). <https://chitanka.info>.
 Naim, Oliver. 1965. *Federacija dinastronavtov*. Prev. Matej Rode. Ljubljana: MK (OH^S).
 Вежинов, Павел. 1981. *Нощем с белите коне*. Пловдив: Христо Г. Данов (PV). <https://chitanka.info>.
 Vežinov, Pavel. 1981. *Ponoči z belimi konji*. Prev. Katja Špur. Maribor: Obzorja (PV^S).

Literatura

- Fawcett, Peter. 1997. *Translation and Language*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Градинарова, Алла А. 2014. Деепричастный оборот в болгарском языке на фоне русского. *Acta linguistica* 8/1: 64–95.
- Гугуланова, Иванка. 2005. *Българските причастия и деепричастия в славянски контекст*. София: Университетско издателство Св. Климент Охридски.
- Herrity, Peter. 2000. *Slovene: A Comprehensive Grammar*. London/New York: Routledge.
- Илиева, Деспина. 1989. *Български език*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Jesenšek, Marko, 2006. Deležniški in deležijski skladi na -č in -ši v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 54/Posebna številka: 213–223.
- Куцаров, Иван. 1999. Морфология. *Съвременен български език*, 277–497. София: Издателска къща Петър Берон.
- Leafgren, John. 2011. *A Concise Bulgarian Grammar*. Durham: Reference Grammar Network, Duke University, SEELRC.
- Мартинова-Иванова, Павлина. 2013. *Причастни и деепричастни конструкции в украинския и българския език. Автореферат*. София: Софийски университет Св. Климент Охридски.
- Mezeg, Adriana. 2014. Francoski gerundijski polstavke in njegove ustreznice v prevedeni slovenščini. *Prevodoslovno usmerjene kontrastivne študije*, 50–63. Ljubljana: ZIFF.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2012. Korpusna analiza slovenskega deležja v različnih besedilnih tipih. *Zbornik 8.ference Jezikovne tehnologije, Ljubljana, 8.–9. oktober 2012*, 147–152. Ljubljana: Inštitut Jožef Štefan.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2013. Neosebne glagolske oblike v prevodni in izvorni slovenščini: primer deležja. *Slovenski prevodi skozi korpusno prizmo*, 70–93. Ljubljana: ZIFF.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2014. Kontrastivni vidiki prevajanja italijanskih neosebnih glagolskih oblik v slovenščino: korpusna analiza gerundija. *Prevodoslovno usmerjene kontrastivne študije*, 32–49. Ljubljana: ZIFF.
- Milojević Sheppard, Milena. 1997a. Morpho-syntactic expansions as structural changes in translation. *Linguistica* 37/1: 59–66.
- Milojević Sheppard, Milena. 1997b. Strukturne spremembe pri prevajanju: slovenski prevodi Agathe Christie. *Književni prevod*, 99–109. Ljubljana: ZIFF.
- Panevová, Jarmila idr. 2014. *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- Първев, Христо. 1983. Нелични глаголни форми. *Граматика на съвременния български книжовен език II. Морфология*, 372–386. София: Издателство на БАН.
- Първев, Христо. 1989. Деепричастия. *История на новобългарския книжовен език*, 419–426. София: Издателство на БАН.
- Scatton, Ernest A. 1993. Bulgarian. *The Slavonic Languages*, 188–248. London, New York: Routledge.
- Стефанова, Марияна. 2007. *Съвременен български език. Фонетика и морфология*. Шумен: Университетско издателство Епископ Константин Преславски.
- Štícha, František idr. 2013. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Toporišič, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Valčanova, Marinela. 2002. Raziskave o slovenskem jeziku v bolgarski jezikoslovni tradiciji – zgodovina in perspektive. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture (Obdobja 18)*, 389–400. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF.

Васева, Иванка. 1969. Превод на руските деепричастия на български език. *Изкуството на превода*, 181–201. София: Народна култура.

Prispelo aprila 2019, sprejeto junija 2019.

Received April 2019, accepted June 2019.

Prevajajoč iz bolgarščine – bolgarski deležijski polstavki v slovenskih književnih prevodih

Namen prispevka je analizirati prevodne ustreznice bolgarskih deležijskih polstavkov v slovenskih prevodih petih bolgarskih književnih del. **(1)** V analiziranih delih se nahaja 477 deležijskih polstavkov z različnimi prislovnimi pomeni, kar je posledica njihove skladenjskopomenske neeksplicitnosti oz. ekstenzivnosti – gre za odvisne spremljajoče odvisne predikacijske zgradbe s splošnim prislovnim pomenom, ki ga natančneje opredeljuje šele razmerje med vsebinama nadredne in odvisne deležijske zgradbe. Med bolgarskimi deležijskimi polstavki prevladujejo časovni, načinovni, časovno-načinovni, vzročni, časovno-vzročni in posledični. **(2)** Najpogostejše prevodne ustreznice so t. i. oblikoslovno-skladenjske razširitve, ki so oblikoskladenjsko bolj eksplicitne od prevodnih enot, prim. stavčnopriredne (32,3 %), stavčnopodredne (24,1 %) in posebne stavčne zgradbe (8 %), ki vključujejo razdružene in spremenjene stavčne zgradbe (s pretvorbo polstavka v glavni stavek ali deležja v povedek glavnega stavka). Sledijo jim polstavčne zgradbe (19,5 %) in oblikovno-skladenjsko bolj reducirane besedne in besedozvezne ustreznice (11,9 %) ter izpusti (4,2 %). Med prevodnimi zgradbami prevladujejo vezalno povezani stavki (27,9 %), deležijski polstavki (18 %), časovni odvisniki (12,4 %), predložne zveze (10,3 %) in razdruženi samostojni stavki (6,7 %). **(3)** Skladenjskopomensko razmerje je najmanj eksplicitno izraženo v polstavčnih, vezalnoprirednih in posebnih stavčnih zgradbah (pribl. 55 %), s čimer se približujejo bolgarskim polstavkom; jasnejše skladenjskopomenske značilnosti zaznamujejo protivno, posledično in vzročno priredje, podredja ter besedne/besednozvezne ustreznice. Izhodiščna prislovnodoločilna oz. povedkovoprilastkovna skladenjska funkcija se ohranja v večini stavčnopodrednih,

polstavčnih in besednih oz. besednozveznih ustreznih, medtem ko se stavčno-priredne in posebne stavčne zgradbe po skladijski funkciji od izhodiščnih deležijskih polstavkov oddaljujejo. **(4)** Vsebinsko so izhodiščnim polstavkom najbližje vzročne večstavčne zgradbe, predmetni in povedkovoprilastkov odvisnik z vzročnim oz. načinovnim pomenom, pogojni, posledični, načinovni in dopustni odvisniki, načinovni prislovi, prislovne zveze s časovnim in načinovnim pomenom ter pridevniška zveza z lastnostnim pomenom; podobno velja za deležijske polstavke, ki ustrezajo bolgarskim deležijskim polstavkom s prislovnimi pomeni način, vzrok, čas, čas-način, posledica, čas-vzrok, čas-pogoj, namen-posledica in način-vzrok. Pomenski odmiki od izhodiščnih zgradb se pogosteje pojavljajo pri protivnem in posledičnem priredju, primerjalnih, namernih, časovnih in oziralnih odvisnikih, predložnih zvezah ter nedeležijskih polstavkih. Vezalno priredje in posebne stavčne zgradbe pa so pomensko ekstenzivni – ustrezajo namreč raznovrstnim izhodiščnim pomenom.

Translating from Bulgarian – Bulgarian gerundial clauses in Slovene literary translations

The aim of the article is to analyse translation equivalents of Bulgarian gerundial clauses in Slovene translations of five Bulgarian literary works. **(1)** The analysed works include 477 gerundial clauses with different adverbial meanings, resulting from their semantic-syntactic inexplicitness or extensiveness – gerundial clauses represent co-occurring dependent predicative structures with a general adverbial meaning, more explicitly determined by the relation between the semantic content of the superordinate and the dependent gerundial structure. Bulgarian gerundial clauses most frequently indicate time, manner, time-manner, cause, time-cause and result. **(2)** Their most frequent translation equivalents are the so-called morpho-syntactic expansions which are morpho-syntactically more explicit than the corresponding translation units, cf. coordinate (32,3%), subordinate (24,1%) and special finite clauses (8%), which include detached and modified clause structures (with the gerundial clause transformed into the main finite clause or the gerund transformed into the predicate of the main clause). They are followed by non-finite or verbless clauses (19,5%), morpho-syntactically more reduced word/phrase translation equivalents (11,9%) and omissions (4,2%). The prevalent translation structures are conjunctive coordinate finite clauses (27,9%), gerundial clauses (18%), temporal subordinate finite clauses (12,4%), prepositional phrases (10,3%) and detached finite clauses (6,7%). **(3)** The syntactic-semantic relation is

expressed in the least explicit way by Slovene gerundial or verbless clauses, conjunctive coordinate and special finite clauses (approx. 55%), making them similar to Bulgarian gerundial clauses; more explicit syntactic-semantic properties characterise adversative, consecutive and causal coordinate clauses and word/phrase translation equivalents. The original syntactic function – adjunct or predicative modifier – is maintained in most subordinate finite, gerundial or verbless clauses and word/phrase translation equivalents, while coordinate and special finite clauses diverge from the syntactic function of Bulgarian gerundial clauses. **(4)** The semantics of the source-text gerundial clauses is best preserved in subordinate/coordinate causal finite clauses, object and predicative modifying clauses with a causal or modal meaning, subordinate finite clauses indicating condition, result, manner and concession, in modal adverbs, modal or temporal adverbial phrases and a qualitative adjective phrase; a similar semantic overlapping exists in the case of Slovene gerundial clauses which correspond to Bulgarian gerundial clauses with the following adverbial meanings: manner, cause, time, time-manner, result, time-cause, time-condition, purpose-result and manner-cause. Semantic deviations from the source-text structures are more frequent in the case of adversative and consecutive coordination, comparative, final, temporal and relative subordinate clauses, prepositional phrases and verbless clauses. Conjunctive coordination and special finite clauses are, on the other hand, semantically extensive – they correspond to heterogeneous source-text meanings.

Navodila avtorjem

Namen revije Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies je objavljati slovenistične in za slovenistiko zanimive jezikoslovne članke. Članki se praviloma objavljajo v slovenščini ali angleščini, lahko pa tudi v kakem drugem jeziku, s povzetkoma v slovenščini in angleščini. Prispevke, ki bodo v uredništvo prispeli do začetka vsakega sodega študijskega leta, bomo upoštevali pri izboru za objavo v številki, ki bo izšla naslednjo jesen. Rokopisi naj ne bodo daljši od ene avtorske pole (30.000 znakov). Besedila morajo biti oddana v formatih Word in PDF. Podrobnejše informacije glede želenega formata in sloga lahko dobite pri urednikih ali na internetni strani revije.

Guidelines for Contributors

The mission of *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* is to publish articles concerned primarily with Slovene or of interest to Slovene linguistics. Articles will be published as a rule in Slovene or English or any other language with abstracts in Slovene and English. Papers sent to the Editorial Board by the beginning of each even-numbered academic year will be considered for publication in the following spring issue. Manuscripts should not exceed 18 double-spaced typewritten pages (or 30,000 characters). All articles must be submitted in Word format and as a PDF file. Please contact one of the Editors or consult the journal's webpage for details on preferred format and style.

*Naročila sprejemamo na naslova:
Subscription inquiries should be addressed to:*

*za vse države, razen severnoameriških •
all countries, except in North America*

Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies
Založba ZRC
Novi trg 2, p. p. 306
SI-1000 Ljubljana
Slovenija • Slovenia
E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si
Cena • Price: 11 €

Nekatera besedila v reviji so pripravljena z vnašalnim sistemom ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

za Severno Ameriko • North America

Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies
Department of German and Russian
Brigham Young University,
3092 JFSB, Provo, UT 84602, USA • ZDA
E-mail: grant_lundberg@byu.edu
Cena • Price: \$ 20

Several of the texts in this volume were prepared using the data entry system ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), which is located at ZRC SAZU in Ljubljana (www.zrc-sazu.si). The system was developed by Peter Weiss.

Slovenski jezik
Slovene Linguistic Studies
12 • 2019

Vsebina • Contents

Alenka Jelovšek, Tomaž Erjavec	A corpus-based study of 16th-century Slovene clitics and clitic-like elements3
Janoš Ježovnik	Končnice rodilnika množine v terskem narečju slovenskega jezika21
Михаил Саенко [Mihail Saenko]	Чёрная печень, белые лёгкие: к истории и ареалу одной коллокации31
Danila Zuljan Kumar	Word Order in Slovene Dialectal Discourse53
Domen Krvina	Zaporednost dejanj in njen vpliv na rabo glagolskega vida v slovenščini75
Alexander Rath	Anmerkungen zur slowenischen Klitikakette (<i>naslonski niz</i>)95
Andrej Perdih, Nina Ledinek	Multi-word Lexical Units in General Monolingual Explanatory Dictionaries of Slavic languages113
Младен Ухлик, Андрея Желе [Mladen Uhlik, Andreja Žele]	Словенские комитативные конструкции (в сопоставлении с другими южнославянскими и русскими).....135
Robert Grošelj	Prevajajoč iz bolgarščine – bolgarski deležijski polstavki v slovenskih književnih prevodih157

ISSN 1408-2616

9 771408 261010